

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ
SOSYAL İNŞACILIK:
VATANDAŞ OLUŞTURMA SÜRECİNDE
EĞİTİMİN ROLÜ VE ERASMUS ÖĞRENİM
HAREKETLİLİĞİ

GAMZE UŞAR

2502120298

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. LEVENT ÜRER

İSTANBUL, 2019

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : GAMZE UŞAR

Numarası : 2502120298

Anabilim/Bilim Dalı : SİYASET BİLİMİ VE ULUS. İLİŞKİLER Danışman : PROF. DR. LEVENT ÜRER

Tez Savunma Tarihi : 21.02.2019

Tez Savunma Saati : 15:30

Tez Başlığı : SOSYAL İNŞACILIK: VATANDAŞ OLUŞTURMA SÜRECİNDE EĞİTİMİN ROLÜ VE ERASMUS ÖĞRENİM HAREKETLİLİĞİ.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. LEVENT ÜRER		KABUL
2- PROF. DR. BURAK SAMİH GÜLBOY		KABUL
3- PROF. DR. Y. YEŞİM Ö. YÜRÜR		KABUL
4- DOÇ. DR. HİLAL AKGÜL		kabul
5- DOÇ. DR. PINAR BAL		kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. NAMIK SİNAN TURAN		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ATAHAHAN BİROL KARTAL		

ÖZ

SOSYAL İNŞACILIK: VATANDAŞ OLUŞTURMA SÜRECİNDE EĞİTİMİN ROLÜ VE ERASMUS ÖĞRENİM HAREKETLİLİĞİ

GAMZE UŞAR

“Sosyal İnşacılık: Vatandaş Oluşturma Sürecinde Eğitimin Rolü ve Erasmus Öğrenim Hareketliliği” isimli bu çalışma, eğitim politikalarının, özelde ise Erasmus Öğrenim Hareketliliğinin vatandaşlık oluşumuna etkisine odaklanarak Avrupa (Birliği) vatandaşlığı kavramının oluşumuna, yerleşimine, kabulüne ya da reddine katkılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla vatandaşlık-sosyal inşacılık-Avrupa bütünleşmesi ortak kümesindeki ilgili literatürün taranması, Eurobarometer verilerinin, alandaki ilgili anket-proje çalışması sonuçlarının, Avrupa Birliği kurumlarının özellikle vatandaşlık-ortak eğitim politikaları noktasındaki karar-rapor-görüş ve önerilerinin içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu değerlendirmenin, temel hipotezimiz olan “Erasmus öğrenim hareketliliği, Avrupa vatandaşlığının ve bütünleşmesinin tesisinde ve kabulünde olumlu bir etkiye sahiptir” önermesini karşılayıp karşılamadığı araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler:*Erasmus öğrenim hareketliliği, Avrupa Birliği, Kimlik, Avrupa Bütünleşmesi, Vatandaşlık*

ABSTRACT

SOCIAL CONSTRUCTIVISM: THE ROLE OF EDUCATION IN CITIZENSHIP FORMATION AND ERASMUS LEARNING MOBILITY

GAMZE UŞAR

This research entitled “Social Constructivism: The Role of Education in Citizenship Formation and Erasmus Learning Mobility” aims to analyze the role of politics of education in formation of European (Union) citizenship, its acceptance or rejection through the affect of Erasmus learning mobility to citizenship formation. For that reason the main aim is to review the common literature of the citizenship-social constructivism and European integration and to analyze the Eurobarometer data, results of the surveys-projects in the field, decisions, reports and recommendations of European Union institutions through content analysis. It would be tested whether our hypothesis “Erasmus learning mobility has a positive impact on the formation and acceptance of European citizenship and integration” is true.

Keywords: *Erasmus Learning Mobility, European Union, Identity, European Integration, Citizenship*

ÖNSÖZ

“Sosyal İnşacılık: Vatandaş Oluşturma Sürecinde Eğitimin Rolü ve Erasmus Öğrenim Hareketliliği” başlıklı bu doktora tezinin ortaya çıkması, birçok kişinin desteği ve katkısı ile gerçekleşebildi. Bu bağlamda ilk ve en büyük teşekkürümü danışmanım Prof. Dr. Levent Ürer’e borçluyum. Kendisi akademik katkısı kadar doktora tez sürecinin yoğun ve yorucu anlarındaki desteği ile de bu çalışmanın ortaya çıkabilmesindeki en büyük etkenlerden birisidir. Tez İzleme Jürimde bulunan Prof. Dr. Burak Samih Gülboy ve Doç. Dr. Hilal Akgül önerileri, ufuk açıcı yardımları ile bu yoğun süreci tamamlamamda önemli pay sahibidirler.

Doktora tez çalışmamı 2214-A Yurtdışı Doktora Sırası Araştırma Bursu kapsamında 6 ay boyunca destekleyen ve Almanya’nın Kassel Üniversitesi, INCHER (The International Centre for Higher Education Research-Kassel) Prof.Dr.Ulrich Teichler ve Prof.Dr. Georg Krücken danışmanlığında yürütülebilmesini sağlayan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’na (TÜBİTAK) teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde gerek akademik katkıları gerekse motivasyon açısından beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan Dr. Özde N. Köseoğlu ve Dr. Akın Kiren’e sonsuz sabır ve anlayışları için gönülden teşekkür ederim. Bu sürecin özellikle son zamanlarında ve Almanya’da kaldığım süre içerisinde ablalığıyla desteğini esirgemeyen kuzenim ve ablam Füsün Korun Özgirgin’e ayrıca minnettarım. Artık arkadaştan öte bir kardeş olarak saydığım Pelin Çifter Karaca ve mesai arkadaşım Engin Değirmenci’ye TÜBİTAK sürecindeki yardımlarından dolayı, Burcu Göçmen Temeltaş’a da sürecin her aşamasındaki koşulsuz desteğinden dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır.

“Sosyal İnşacılık: Vatandaş Oluşturma Sürecinde Eğitimin Rolü ve Erasmus Öğrenim Hareketliliği” başlıklı tezim; sonsuz destekleri, sevgileri ve sabırlarıyla annem Asiye Uşar ve babam Hilmi Uşar ‘a adanmıştır.

İstanbul, 2019

Gamze Uşar

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolarLİSTESİ.....	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL İNŞACILIĞIN “KİMLİĞİ”: ESKİ SORULARA YENİ CEVAPLAR

1.1. Sosyal İnşacılığın Alfabetesi: Zemini, Gerekliliği ve Dönüştürücülüğü	8
1.1.1. Bir Karşılaştırma Denemesi: Teoriler Arası İlişkisellik.....	14
1.1.2. Teoriden Pratiğe Sosyal İnşacılık: Ajan-Yapı, Söylem-Kimlik İkilikleri.....	31
1.2. Zamanın Ruhu: Çokkültürlülük Çağında Kimlik Sorusu	32
1.2.1 Kimlik ve Bireysel-Toplumsal Yansımaları.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

BİR ARADA VE AYRI: KİMLİK, BÜTÜNLEŞME VE EĞİTİM

2.1. Avrupa Birliği Bütünleşmesi ve Tarihsel Arka Planı	41
---	----

2.2. Bütünleşme Sürecinde Handikaplar: Sosyal İnşacılık Perspektifi	46
2.2.1 Ulusal Kimlik – Avrupa (Birliği) Kimliği Sorunsalı.....	53
2.3. Avrupa (Birliği) Kimliğinden Avrupa (Birliği) Vatandaşlığına: Söylemin İşlevselliği ve Sonuçları.....	65
2.4. AB Kimliği - Erasmus İlişkisi: Hangi Eğitim?.....	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE EĞİTİM: ERASMUS ÖĞRENİM HAREKETLİLİĞİ ÖRNEĞİ

3.1. Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Etkisi.....	98
3.2. Erasmus Öğrenim Hareketliliği ve Bütünleşmeye Katkısı.....	108
3.2.1. Alanı Haritalandırmak: Sosyal İnşacılıktan Bütünleşmeye Erasmus Süreci.....	119
3.2.2. Yükseköğretimde Erasmus Hareketliliği: Nedenler ve Sonuçlar.....	127
SONUÇ	145
KAYNAKÇA	151
ÖZGEÇMİŞ	179

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Anarşi Kùltürleri ve İselleşme Dereceleri.....	22
Tablo 2: Kùltürel Etkileşim Konusundaki Düşünceler	84
Tablo 3: Kùltürel Etkileşimin Önemi: Ülke Gruplarına göre Analiz.....	84
Tablo 4: Avrupalıların birbirlerini daha iyi tanımak için yardımcı olabilecek eylemler listesi	85
Tablo 5: Avrupa Birliği'nde yaşam.....	92
Tablo 6: Avrupa Birliği Vatandaşlığı.....	94
Tablo 7: Yurtdışı Deneyiminin 3 Faydası.....	117
Tablo 8: Avrupa Üniversitelerinde Yaratıcılık / Kritik Analizin Geliştirilmesi.....	118
Tablo 9: Yurtdışı Deneyimi Sonrası Davranışsal Değişiklikler.....	139
Tablo 10: Avrupa Bütünleşmesi ve AB Çerçevesinde Uygunluk	140
Tablo 11: Avrupa Birliği'ne Bağlılık.....	140
Tablo 12: Avrupalı Özdeşleşmesi.....	141

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1:**Avrupa: Bir Kültür Kıtası.....86
- Grafik 2:**Çeşitliliğin, ortak bir mirasa ve tarihe sahip olan Avrupa kültürü açısından belirleyici bir özellik olduğunu görebiliriz.88
- Grafik 3:** Avrupa Kültürünün Çeşitliliği.....89

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKTS	: Avrupa Kredi Transfer Sistemi
ESN	: Erasmus Student Network / Erasmus Öğrenci Ağı
ODGP	: Ortak Dış Güvenlik Politikası
OLS	: Online Linguistic Support / Çevrimiçi Dil Desteği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
YÖK	:Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

“Erasmus genç Avrupalıların ilk jenerasyonunu yaratmış olmasına rağmen gazetelerin iş bölümlerinde üniversite değişim programı Erasmus’tan nadiren bahsediliyor... Erasmus düşüncesi zorunlu olmalı -sadece öğrenciler için değil, taksit sürücüleri, su tesisatçıları ve diğer işçiler için de. Bununla şunu kastediyorum, Avrupa Birliği içerisinde diğer ülkelerde zaman geçirmeliler; entegre olmalılar.”Umberto Eco (Riotta, 2012)

Umberto Eco’nun 2012 yılında Gianni Riotta’ya verdiği Avrupalı kimliğine ilişkin röportajın en dikkat çekici noktalarından biri, üniversite değişim programı olarak Erasmus’un yalnızca öğrenciler için değil, tüm meslek gruplarından yetişkinler için de önemli bir deneyim olabileceğine ve bütünleşmeye katkı sunabileceğine dair yaptığı vurgudur. Eco’nun genişlettiği “Erasmuslu” tanımı ve bir değişim ve eğitim programının Avrupalılaştırma, bütünleşme konularındaki olası işlevselliği, bu tezin hedefine koyduğu başlıca soruları kapsamı bakımından önem arz etmektedir.

Bu tez “vatandaş yaratma sürecinde eğitimin rolü çerçevesinde AB'nin vatandaş ve kimlik sürecinde eğitimin etkisi nedir?” sorusuna cevap aramaktadır. AB'nin vatandaşlık ve kimlik politikasında eğitimin rolünü incelerken, ulus devlet içerisinde milli kimlik oluşturma sürecindeki eğitim politikalarının bireye etkisi de göz önünde bulundurulacaktır. Erasmus öğrenim hareketliliği, eğitimin rolünün incelenmesi açısından örnek bir vaka çalışması olarak ele alınacak, buradan alınan geri dönüşlerle Birliğin aidiyet kurma çabasının ne ölçüde hayata geçirildiği incelenecektir. Bu doğrultuda ulusal vatandaşlık inşa süreci baz alınarak, aynı şekilde Erasmus Öğrenim hareketliliğinin de ideolojik bir aygıt olarak kullanılıp kullanılmayacağı tartışılacaktır. Avrupa vatandaşlığı sürecinde önemli bir yere sahip olan Avrupa kimliği ve ikisi arasındaki bağlantı incelenecektir.

Avrupa Birliği, ulus devletlerin egemenlik alanlarına tehdit potansiyeline sahip olan uluslarüstü örgütlerin başında gelse de pratikte bu durumu lehine çevirememiş ve ortak bir aidiyet hissi yaratma konusunda beklentileri karşılayamamıştır. Ne var ki bir devletin özellikle kamusal alanda uygun prototipte vatandaş yaratma çabaları konusunda eğitimi bir ideolojik aygıt olarak kullanması noktasında Avrupa Birliği, önerdiği eğitim programları ve aslında düşünsel bazdaki temel felsefesi ile ulusların kolektif aidiyetleri yerine bireyi ön plana çıkararak vatandaş tanımını daha ucu açık bir istikamete yönlendirmiştir. Birliğin, üye devletlerin eğitim programlarını entegre etmesi hususunda, “Bologna Deklarasyonu”nu oluşturması ve sonrasında “Hayat Boyu Öğrenme” şeması ile birlikte eğitim alanında harekete geçmesi, günümüzde Erasmus programının milyonlarca öğrenci tarafından kullanılması ile sonuçlanmıştır.

Bir ulusüstü yapılanma olması sebebiyle, Avrupa Birliği’nin politikalarını ulus devletlerinkiyle aynı şekilde ele almamız beklenemez. Bununla birlikte örnek olay olarak inceleyeceğimiz Erasmus programı, temelde, Avrupa genelindeki ülkelerin eğitim programlarını uyumlaştırmayı hedeflemesi açısından, devletlerin egemenlik alanlarına girme potansiyeli olan bir hareket olarak nitelendirilmesinin yanında aslında “kültür emperyalizmi” suçlamalarına maruz kalabilmektedir. Özellikle devletlerin kendi ulusal eğitim sistemlerinin düzenlenmesi ve iyileştirilmesi ile ortak değerler sisteminin program aracılığıyla empoze edilmesi açısından denilebilir ki; Erasmus Programı, öncelikle katı bir ulus devlet politikasının istediği, devlete itaat eden ve kendi kimliğini ulusal aidiyeti ile özdeşleştiren makbul vatandaş yaratma sürecine ket vurmuştur.

Bu kapsamda, sistematik bir biçimde *temel dört araştırma sorumuzu* aşağıdaki gibi belirtebiliriz:

1. Erasmus öğrenci hareketliliğinin amacı nedir, ne ölçüde başarıya ulaşmıştır?

Bu başarının ölçütlerinden biri olarak Avrupa (Birliği) kimliğinin benimsenmesi ve ulusal kimliklerin ötesinde uluslarüstü bir kimliğin oluşumuna katkısı üzerinden Erasmus özelinde aslında sorgulanmakta olan ikinci araştırma sorusudur.

2. Eğitim politikalarının bireyin kimliğini oluşturma ve aidiyet sağlama konusunda nasıl bir etkisi bulunmaktadır?

Eğitim politikaları üzerinden kimliğe ve aidiyetin oluşumuna giden yolda bahsi geçen kimlik ve aidiyetlerin çerçevesi de önem kazanmaktadır. Ulusal ve uluslarüstü düzeyde bu sürecin nasıl işlediği, tezin ele aldığı bir başka soruya kapı aralamaktadır.

3. Avrupa Birliği vatandaşlığı ile ulus devlet vatandaşlık oluşturma aşamaları arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

Bu süreci ele alırken uluslarüstü düzeyde Avrupa (Birliği) vatandaşlığının oluşumunda bir eğitim politikası olarak Erasmus programının etkisi incelenmiş; araştırma ve analiz çerçevesini sosyal inşacılık kuramı üzerinden kurmamız nedeniyle bu bağlamda ele alınmıştır. Son araştırma sorusu da bu bağlama içkindir.

4. Sosyal inşacılık yaklaşımına göre Avrupa Birliği bütünleşme süreci nasıl işlemektedir?

Tüm bu araştırma sorularından hareketle *çalışmanın hipotezi* olan “Erasmus öğrenim hareketliliği, Avrupa vatandaşlığı ve bütünleşmesi konusunda olumlu bir etkiye sahiptir” önermesinin doğruluğu toplanan verilerin analizi neticesinde değerlendirilecektir. Çalışmanın *kuramsal analiz çerçevesi* olarak sosyal inşacılık seçilmiştir. Sosyal inşacılık kuramı, özellikle neorealizm ve neoliberalizmden farklı olarak toplumların oluşturulabildiğini ve verili bir düzende ele alınmaması gerektiğini öne sürer. Kimlik ve normların uluslararası aktörlerin hareketleri ile olan ilişkisini inceler. Sabit bir değişmeze odaklanmadan çıkarların ve hareket alanlarının değişebildiğini öne sürer. Steve Smith’in tanımıyla “*Avrupa bütünleşme çalışmalarındaki inşacı dönüş*”(Smith, 1999: 682) büyük olanakları da bünyesinde barındırmaktadır:

“Sosyal inşacılığın bir kuramdan çok yaklaşım olduğunu düşünüyorum... sosyal inşacılık AB çalışmaları için devasa bir potansiyele sahiptir... sadece tek bir sosyal inşacılık yoktur ve halihazırdaki literatür ne önerileceğinden çok neyin reddedildiği üzerinde mutabıktır.” (Smith, 1999: 682,690)

Tam da bu sebeplerle Birliğin bütünleşme süreçleri ile Avrupa kimliği ve vatandaşlığına Erasmus öğrenim hareketliliğinin olumlu yönde katkısının olup olmadığı sosyal inşacılık kuramı ve analiz çerçevesinde açıklanacaktır.

Araştırmanın dizaynı açısından özellikle veri toplama ve veri analizi noktalarında uluslararası/ulusal yazılı ve görsel belgeler kullanılacaktır. “Belgeler sosyal ve organizasyonel pratikleri anlamak ve anlamlı kılmak için bir mekanizma ve araç sağlarlar” (Coffey, 2014: 367-368) ya da “Belgeleri, sosyal pratiklerin tortulaşması diye okuyun, insanların günlük ve uzun vadeli kararlarını yapılandırma ve bilgilendirme potansiyeline sahiptir: ayrıca sosyal olayların belirli bir okumasını da oluştururlar.” (May’dan aktaran Coffey, 2014: 367-368) Avrupa (Birliği) kimliği ve vatandaşlığının oluşumunda bir eğitim politikası olarak Erasmus hareketliliğinin etkisine bakarken, vatandaşlık-kimlik-eğitim politikaları-Erasmus hareketliliği izleğinde gerçekleştirilecek olan literatür taramasıyla birlikte tez için veri toplama noktasında özellikle belirli belgelerin önem kazandığı görülmektedir. Bunlar sistematik bir biçimde sınıflandırılacak olursa:

1. Avrupa Birliği kurumlarına ait yazılı belgeler
 - Avrupa Komisyonu belgeleri (Eğitim ve Öğrenim, Gençlik)
 - Avrupa Parlamentosu belgeleri (Kültür ve Eğitim Komitesi)
 - Avrupa Birliği Konseyi belgeleri (Eğitim, Gençlik ve Kültür)
 - Avrupa Birliği Zirvesi belgeleri
 - Avrupa Ajansları belgeleri (Avrupa’da Eğitim Bilgi Ağı)
 - EURYDICE, Eğitim, Görsel-işitsel ve Kültür Yürütme Ajansı – EACEA)
 - Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (Madde 165, Madde 166 – Eğitim, Staj, Gençlik-Spor)
 - Avrupa Birliği Yayınları

-Avrupa Yüksek Öğretim Alanı belgeleri - EHEA

2. Avrupa Birliği denetiminde Erasmus öğrenim hareketliliğinin işleyişi, yürütülmesi ve ulusal denetimi süreçlerinden sorumlu üye ülkelerin Ulusal Ajanslarına ait yazılı belgeler

3. Avrupa Birliği Kurumları ve Ulusal Ajanslar dışında kalan, özellikle Avrupa (Birliği) kimliği-vatandaşlığı ve Erasmus çerçevesinde gerçekleştirilmiş spesifik anket çalışmaları, araştırmalar.

Araştırmada yazılı belgelerin niteliksel araştırma yöntemlerinden biri olan *içerik analizi* yöntemiyle değerlendirilmesi ve bulguların Erasmus öğrenim hareketliliğinin bir eğitim politikası olarak Avrupa vatandaşlığına etki düzeyinin tarihsel olarak sınıflandırılması hedeflenmektedir. Tarihsellik vurgusu, tezin kuramsal analiz çerçevesini oluşturan sosyal inşacılığın teorik dayanaklarıyla da uyumlu bir biçimde verili tarihsel aralıkta tarihsel mutabakata uygun olarak inşa edilen vatandaşlık algısı kadar ona etki eden Erasmus öğrenim hareketliliğinin değişim eğrisini de kavramamıza olanak verecektir. Erasmus örneği üzerinden bu etkiyi araştırma gayesinde olan bu çalışma, *araştırma sınırı ve kısıtlılığı* noktasında yalnızca AB üyesi ülkeleri ve Erasmus öğrenim hareketliliğinin ortaya çıktığı, kurgulandığı, yürütüldüğü süreci, kısaca 1987-2020 aralığını kapsamına almakta, bundan önceki tarihsel süreci ise araştırmanın sınırları içerisine dahil etmemektedir. Bu tarihsel aralığın dışında kalan ve Avrupa bütünleşmesi, Avrupa (Birliği) kimliği ve vatandaşlığı noktasında tarihsel kök olarak görülebilecek, dayanak olabilecek öneriler ile tartışmalar ise gerekli görülen yerlerde araştırmaya dahil edilebilecektir. Erasmus Lifelong Learning Programme (Erasmus Hayat Boyu Öğrenme Programı) 1987-2007 tarihleri arasındaki Avrupa Birliği içerisinde öğrenim ve staj hareketliliği fikrinin oluşum, pilot deneme ve sınırlarının belirlenme süreci olarak ortaya çıkmıştır. 2007 yılında yerini Erasmus Lifelong Learning Programme'a (Erasmus Hayat Boyu Öğrenme Programı) bırakması ile birlikte 2014 yılına kadar sürecek olan, bir anlamda programın yetkin şekilde yürütülmesi, programdaki bazı temel değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve uygulanması süreci başlamıştır. 2014 yılı

içerisinde Erasmus+ (Plus) sürecine geçilmesiyle; programın toplumsal-siyasal-ekonomik faktörlerin analizine ağırlık verdiği ve Erasmus öğrenim hareketliliğinin yapısındaki dönüşüm sürecinin ve gelecek projeksiyonunun ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Bu temel aşamalardan geçen programın kimlik oluşumu ile vatandaşlık konusundaki işlevselliği, tam da bu tezin ana sorusunu oluşturmaktadır.

1987-2020 tarihsel aralığında Erasmus öğrenim hareketliliğinin oluşumundan bugünkü görünümüne kadar olan süreçte oluşturulmuş her türlü yazılı belge, Erasmus öğrenim hareketliliğinin bu aralıkta Avrupa vatandaşlığı oluşumuna katkısı bakımından analiz edilecektir. Bu anlamda, Erasmus sürecinde Avrupa vatandaşlığı-bütünleşmesi kesişimine dahil edilebilecek önemli dönüşümler saptanmıştır. Dolayısıyla Avrupa vatandaşlığı fikrinin oluşumu, dönüşümü ve Erasmus'un buna olan etkisi bu minvalde değerlendirilecektir. Bu meseleler ana başlıklar olarak şu şekilde ortaya çıkmıştır:1991 SSCB'nin dağılması ve eski Doğu Bloğu ülkelerinin Avrupa bütünleşmesinin konusu haline gelişi, (1993) Maastricht Antlaşması, (2001) Irak krizi, (2004) AB Beşinci Genişlemesi, (2004) AB Anayasası, (2008) İrlanda Lizbon Antlaşması'nın reddi, (2008) İsviçre'nin Schengen alanına dahil, (2009) İrlanda'nın Lizbon Antlaşması'na ikinci referandumda evet demesi, (2010) Lizbon Krizi, (2014) Brexit, (2014) KA107 Projesinin oluşturulması, (2016) İsviçre'nin AB üyelik başvurusunu geri çekmesi.

“...Erasmus öğrenim hareketliliğinin öğrencilerin kimlik görünümleri ve Avrupa vatandaşlığı hislerine dair tavırlarını nasıl etkilediğine ilişkin şu ana dek çok az çalışma yapılmıştır.”(Llurda, Gallego-Balsà, Barahona ve Martin-Rubió, 2016: 323)

Llurda ve diğerlerinin 2016 tarihli çalışmalarında vurguladıkları bu nokta, ***çalışmamızın literatüre katkısını ve önemini*** aktarabilmek adına önemlidir. Alanda Avrupa (Birliği) vatandaşlığı ve bütünleşmesinin Erasmus öğrenim hareketliliğinden nasıl etkilendiğini veya dönüştüğünü ele alan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır ve çoğunlukla monoblok ele alınan, ayırım noktaları belirlenmeyen bir yaklaşımla, Avrupa bütünleşmesini ve kozmopolit bir vatandaşlık biçimi olarak Avrupa vatandaşlığını inceleme eğilimi göze çarpmaktadır. Oysa bütünleşme olgusunu

etkileyen saik ve değişkenler, dönemler içerisinde değişip dönüşmektedir. Avrupa Parlamentosu'nda aşırı sağ partilerin artan oranı, ekonomik kriz etkisi, mülteci krizi, Doğu Avrupa ülkelerinde başta Orban'lı Macaristan olmak üzere ortaya çıkan birlik karşıtı direnç gibi tarihsel-sosyal-ekonomik ve kültürel değişkenler monoblok bir Avrupa bütünleşmesi ve vatandaşlığı kavramsallaştırmasına müsaade etmemektedir. 2004 Avrupa Beşinci Genişlemesi'nin Erasmus sürecine etkisi ve Erasmus'un bütünleşme sürecine etkileri ile 2014 Brexit-Erasmus ilişkiselliği birbiriyle aynı değildir. Tarihsellik içerisinde verili durumda inşa edilen ve üzerinde mutabık kalınan kabulleri incelemeyi olanaklı kılan sosyal inşacı analiz çerçevesi ve yaklaşımı sayesinde bu çalışma, Avrupa vatandaşlığının oluşum-dönüşüm sürecini ayırım noktalarıyla ele alabilmeyi mümkün kılacak, Erasmus öğrenim hareketliliğinin bu süreçteki etkisini onun içsel dinamiklerini ihmal etmeden anlamaya çalışacaktır. Disiplinlerarası bir yaklaşımla siyaset biliminin ve uluslararası ilişkilerin kavram setlerinin işlevsel kılınacağı bu çalışmada, tarihsel ayırım ve inşa süreçlerine duyarlı bir değerlendirme hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL İNŞACILIĞIN “KİMLİĞİ”: ESKİ SORULARA YENİ CEVAPLAR

Tezin Birinci Bölümü, Sosyal İnşacılık yaklaşımını ayrıntılı olarak ele almayı deneyecek, hangi tarihsel zemin ve hangi gereklilikler üzerine sosyal bilimlerde ön plana çıktığını analiz etmeye çalışacak ve böylelikle tez konusu özelinde işlevsel olabilecek güçlü yanlarını vurgulayacaktır. Böylelikle metodolojik ve bir araştırma çerçevesi olarak sosyal inşacılık yaklaşımı seçiminin, hangi verileri nasıl ele almaya olanak tanıyacağını kavramak mümkün olabilecektir. Böylece, temel olarak sosyal inşacılığın ana çerçevesi, hangi sebeplerle ön plana çıktığı ve diğer uluslararası ilişkiler yaklaşımları ile karşılaştırmalı bir analizle ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu noktada, ön plana çıkan kimlik ve söylem vurguları üzerinden tezin ana temalarından birini oluşturan kimlik kavramına ilişkisel bir geçiş yapılacaktır, böylelikle kimlikleri bir analiz nesnesi olarak ön plana çıkaran sosyal inşacılık izleği üzerinden, genel olarak kimlik kavramına ve bireysel-toplumsal yansımalarına odaklanılacaktır.

1.1. Sosyal İnşacılığın Alfabeti: Zemini, Gerekliliği ve Dönüştürücülüğü

Sosyal inşacılık insan tarafından günlük rutin içerisinde yapılan ve yeniden üretilen bir kavram olarak karşımıza çıkar. Bu, Berger ve Luckmann tarafından gerçeğin sosyal inşacılığı şeklinde adlandırılır. (Berger ve Luckmann, 1991: 28) Sosyal inşacılığın tanımı ile ilgili çeşitli argümanlar olsa da en yalın düzeyde insanların kendi sosyal çevrelerinden bağımsız varolmadıkları ve anlamların paylaşılan sistemleri olduğu iddiası üzerinden temellendiğini iddia ettiği söylenebilir.

Sosyal inşacılık, ortaya çıkmasına neden olan tarihsel, ekonomik ve sosyal dönüşüm zeminini anlamaya dair bütünlüklü ve sosyolojik etkiyi yoğun olarak

üzerinde taşıyan bir yaklaşım olarak sosyal bilimler üzerinde önemli bir etki alanına sahiptir. Genel olarak Türkçe literatürde konstrüktivist, yapılandırmacı veyahut inşacı olarak belirtilen yaklaşım, özellikle 1990lı yıllardan itibaren rasyonel ve düşünümsel teoriler arasında bir orta yol olarak tanımlamayı kapsamaktadır. (Karacasulu, 2007: 83) 1990’lı yıllardan itibaren ortaya çıkmasının ana sebebi, bilhassa Soğuk Savaş’ın bitmesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte çift kutuplu dünya düzeninin yıkılması ve mevcut uluslararası ilişkiler teorilerinin bu gelişmeleri açıklayamamasından kaynaklanmıştır. (Guzzini, 2000: 150) Sosyal inşacılık yaklaşımının çıkışının, 1989 senesinde Nicholas Onuf ‘un “World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations” ile gerçekleştiğini söyleyebiliriz. (Onuf, 1989.) Sosyal inşacılık yaklaşımını teoriden çok sosyolojik bir bakış açısı şeklinde değerlendirenlerin de ileri süreceği gibi; nasıl ki insanların birbirleriyle ilişkileri toplumsal olarak belirlenebilir ve değiştirilebilirse, aynı şekilde bireyler de toplumun genelini etkileyecek davranışlarda bulunabilmektedirler. Daha önce de bahsedildiği gibi, inşacılık yaklaşımının bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak değil de bir bakış açısı olarak ele alınması gerektiğini iddia edenler olmuştur.¹ Sosyal inşacılık konusunda yapılan eleştirilerin en önemlisi, var olan teorilere rakip olabilecek bir uluslararası ilişkiler teorisi olmaktansa, sosyolojik perspektife sahip bir yaklaşım olduğudur. (Karacasulu, 2012: 108) Teorinin sahip olduğu hipotez ve argümanlardansa, yaklaşımların olduğunu ve bu sebeple bakış açısı olarak ele alınması gerektiğini iddia etmektedirler.

Bu görüşe göre uluslararası ilişkilerin “sosyal olarak inşa edildiği” varsayılabilir. Bu sayede sosyal inşacılık yaklaşımının bir orta yol bulunduğu ifade edilebilir. İnşacılık yaklaşımını 1989 yılında literatüre tanıtan Nicolas Onuf, 1990’lı yıllardan itibaren Alexander Wendt ve ardından “Kopenhag Okulu” ile “İngiliz Okulu”nun tartışmaya katılmasıyla gelişim göstermiştir. (Karacasulu&Uzgören, 2007: 29)

¹Sosyal İnşacı Yaklaşımına yöneltilen eleştiriler güncel olayları ve güç dengesi yaklaşımını açıklama konusunda yetersiz olması hususunda karşımıza gelebildiği gibi, Moravscik gibi yazarlar tarafından tamamıyla başarısızlık olarak da nitelendirilebilmektedirler.

Sosyal inşacılık, 1990lı yıllardan itibaren, yeni işlevselcilik (neofunctionalism) ve hükümetlerarasıcılık (intergovernmentalism) gibi köklerini uluslararası ilişkilerden alan bir teori olarak doğmuştur. (Checkel,2011: 351) İnşacılık anlamlarında uluslararası ilişkiler literatürü Nicolas Onuf'un ardından Alexander Wendt, Hedley Bull, Martin Wright ve İngiliz ekolünü de benimser. Asıl olarak inşacılığın temelde sosyoloji ve sosyal teoriye dayandığından bahseder, pozitivizmden sonra gelmesinden ötürü inşacılık ve pozitivizm arasındaki çatışma gündeme gelir. Pozitivizm ile inşacılık arasındaki, güç ilişkilerine bakış açısı farklılığı önem kazanır. (Ruggie, 1998: 862)

Ontoloji varlığın doğası üzerine metafiziksel bir kavram olarak ele alınırken, inşacı yaklaşımlar sosyal bir ontoloji benimseyerek sosyal bir varlık olan birey ve devletlerin, onları çevreleyerek kim olduklarını ve ne yapacaklarını şekillendirilen normatif anlam ortamından ayrı düşünülmemeyeceğini savunurlar, yani elimizde olan varlıkların değerlerini çevrelerin belirlediğini iddia ederler. (Ruggie, 1998: 883) Temelde inşacılar sistemdeki ana aktörlerin her zaman maddi kazançlarına göre hareket etmediklerini, davranışlarının diğerleriyle ilişkide oldukları sürece göre şekillenebildiğini varsayarlar. Sadece kendileri gibi olan ana aktörlerle birlikte insanlar, normlar, fikirler hatta kültürlerden dahi etkilenebilmektedirler. Bu sayede sadece rasyonel çıkarlarını takip etmez, aynı zamanda diğer değişkenlerin de süreci etkilediğini kabul ederek ona göre hareket ederler.

İnşacılar arasında sosyal yapıda özellikle üzerinde durulan nokta; dünyanın verili bir dünya olmadığı, oluşturulan bir dünya olduğudur. İçinde yaşadığımız dünya ve düzen; insanlardan, fikir ve düşüncelerinden bağımsız olarak kendiliğinden var olmaz, somut ve objektif bilimsel araştırmalar ve keşfedilebilecek bilimsel teoriler ile açıklanabilecek bir durum ve olgu değildir. Toplumu ve aktörleri analiz ederken sadece güvenlik çatışması ile değil aynı zamanda sosyoloji, tarih ve psikoloji ile de ilgilenmek gerekir.(Guzzini, 2000: 160)

Bu noktada Weberyana bir referansla sosyal inşacılığın alana getirdiği yenilikçi ve geniş perspektifi vurgulamak önemlidir. Sosyal inşacılık perspektifini benimseyen düşünürlerin, Max Weber'in yorumlayıcı anlayışa başvurmasıyla ilgili ortak bir nokta bulunduğu ifade edilebilir. (Palan, 2000: 587) Weber'e göre, ekonomi önemlidir fakat düşünce ve değerler de diğer faktörler kadar sosyal değişimi etkiler. Bir toplumun kültür, düşünce ve değerleri, öncelikle bireyleri etkilemekle başlar. Nasıl ki aile toplumun temel yapıtaşı olarak kabul ediliyorsa, bireyler de toplumu etkiler, toplumlar aktörleri yani devletleri etkiler. Bu domino taşı etkisi içinde inşacılar, uluslararası sistemde devletin yeri ve rolü konusunda daha önceki düşünce akımlarına nazaran daha geniş perspektiften bakabilmektedirler. Uluslararası motivasyon olarak görebiliriz ki; asıl harekete geçen devletler değil hükümetlerdir. Aslında bütün kararları hükümetlerin yapısı biçimlendirir.

Sosyal inşacılık yaklaşımı, en temel düzeyde kimliğin şekillenmesini anlamaya çalışır. Bu şekilleniş değişim ile beraber olur. Dolayısıyla buradan sosyal inşacılığın uluslararası arenada aktörlerin nasıl şekillendiğini ve değişime uğradığını ele aldığı anlaşılabilir. Aynı zamanda sosyal inşacılık, devletlerin ana aktör olarak kabul edilmesini değişmeyen kesinlikte bir realite olarak kabul etmez. Sosyal inşacılığa göre devletlerin ana aktör olarak kabul edilmesi ve onların çıkarlarının ele alınması uluslararası politikanın ana konusu olsa da; yine de bu çıkarlar değişebilir ve dönüşebilir.

Tam da bu sebeple sosyal inşacılıkta aktörlerin kimliği ve bu kimliklerin nasıl oluştuğu önem kazanır. Burada ana aktör olarak ele alınan devletlerin çıkarları ve kimlikleri birer problem olarak görülür, çıkar ve kimliklerin oluşma sürecini etkileyen kültür, ideoloji ve sistem faktörlerinin devletlerin karar alma süreçlerini nasıl etkilediği detaylı bir şekilde incelenmelidir. (Christiansen, Jorgensen ve Wiener, 1999: 529)

Inşacılar göre, uluslararası sistem kendi kendine var olmaz; insanlar gibi devletler arasında da farklılıklar vardır. Farklı kimlikler ve farklı çıkarların analiz edilmesi gerekir. Özellikle uluslararası sistemin Soğuk Savaş sırasında öne çıkardığı

husus, güç dengesinin değiştirilebilir bir şey olduğu ve ortaya çıkan yeni güç dengesinin klasik yöntemlerle analiz edilemeyeceğidir. Daha önce de belirtildiği gibi, uluslararası aktörler üzerine düşünebilir ve hatta onları değiştirebilir. İnşacıların iddia ettiği şekilde bu yaklaşım eski bir yöntem arayışı olarak 18. yüzyıla kadar götürülebilir.

Uluslararası ilişkiler disiplinde özellikle küreselleşmeye özel bir önem atfedilir. Burada küreselleşme ile gelen vurgu, devletlerin ya da uluslararası aktörlerin finans piyasalarını ve politikayı şekillendiren tüm aktörlerin geçtiği çeşitli süreçlerdir. Süreçlerin bütüncül olarak adlandırılması ile var olurlar. Dolayısıyla bu süreç ve olgular engellenemez, kontrol edilemezler. Sosyal inşacılara göre bu mantıkla da devletlerin net güç tanımları olamaz, inşacılar devlet politikaları üzerinde güç dengesi ya da kimlik arasında bir ikileme gitmezler. Çünkü devletlerin güç dengesi değişebilir. Esas önemli olan kimliklerin şekillenmesidir.(Onuf, 2013: 4)

İnşacı yaklaşım var olan gerçekliğin ona attığımız anlamlardan bağımsız olarak var olmadığı ve bu anlamda şekillendiği yaklaşımını benimser, burada özellikle Wendt'in "anarşi devletlerin oluşturduğu bir durumdur" yaklaşımını görebiliriz. (Wendt, 1992) Wendt, uluslararası sistemin anarşik yapısının sosyal olarak inşa edildiğini varsaymaktadır. Özellikle devletlerin üzerinde bir güç yapısı ya da otoritenin olmaması anarşiyi doğurabilmektedir. Fakat bu durum aslında tam da bizim yarattığımız bir düzendir. İnşacılar, uluslararası sistemde devletlerin kolektif anlam dünyalarının ve davranış pratiklerinin teşkil ettiği bir sosyal-kültürel yapı olduğunu ve bu yapının anarşik yapı içinde şekillendirildiğini iddia etmektedirler. İnşacıların üzerinde durduğu kısım normlardır; gelişmiş, demokratik bir devlet olmanın ya da öyle görünmenin o şekilde bir kimliğe sahip olmanın belirli normları vardır, devletler benimsedikleri kimliklerini onaylatmak amacıyla bu normları kabul ederler, sosyal ve kültürel yapı olarak bunların içinde yer aldıkları için keyfi bir şekilde bunu gözardı edemezler yani aslında devletlerin güç ilişkilerinde normlar önem kazanır çünkü normlar devletlerin kendini attığı değerleri oluştururlar. (Mols and Weber, 2013: 508)

Günümüzde, İnşacılık yaklaşımında çeşitli ayrışmaların yaşandığını görebiliriz. Özellikle inşacılık yaklaşımının öne çıkan düşünürlerinden olan Alexander Wendt, devletlerin kendi aralarındaki iletişimine dikkat çektiği ve diğer sistem dışı unsurlara yer vermediği için “sistemik inşacı” olarak değerlendirilirken, “bütünsel inşacı yaklaşım”a örnek olarak domestik unsurların değerlendirmeye katılması ile daha tarihsel ve konsantre bir bakış açısına sahip olunması vurgulanmaktadır. (Wendt, 1992)

İNŞACILIK YAKLAŞIMINDA DEVLETLERİN KENDİ ARALARINDAKİ İLİŞKİLER, BU DOĞRULTUDA daha sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınırken, çoğu inşacı düşünür ve bu çalışmanın sahibine göre sadece sistemde bulunan devletler değil, aynı zamanda devlet dışı unsurlar da hesaba katılmalıdır. Uluslararası toplum, yerel düzeydeki politik unsurlara olduğu kadar, devletlerin kimliklerine ve ilgi alanlarına da etki etmekte, bu da devletler arası çıkar ilişkilerini şekillendirebilmektedir.

Sosyal inşacılık yaklaşımını inceleyen düşünürlerden Ted Hopf, görüşün Avrupa ve Amerika kıtasında ele alınış biçimleri arasındaki farklılıklara değinmiştir. Avrupa’da baskın olan inşacı görüş ile Amerika’da baskın olan arasında fark bulunmaktadır. Geleneksel inşacı görüş Amerika’da etkinken, eleştirel görüş Avrupa kıtasında baskındır. Geleneksel inşacı görüş, uluslararası politik sonuçların oluşumu esnasındaki norm ve kimlikleri incelerken, eleştirel inşacılık ise daha ziyade güç ilişkilerini ve söylemi incelemektedir. (Hopf, 1998: 187) Geleneksel inşacı yaklaşımın ontolojik açıdan akılcı eğilimden ayrıldığı noktayı, sosyolojik ontolojiye yoğunlaşması ile açıklayan Katzstein’e göre sosyal ontolojide normatif yapıların ajanları ve ilgi odaklarını yapılandırması ele alınmaktadır. Sosyal oluşumlar olarak devletler ve bireylerin normatif anlamlarından ayrı düşünülemeyeceği iddia edilmektedir. (Katzstein, 1998: 33)

Ana akım uluslararası ilişkiler teorileri, bazı spesifik kararların özellikle bazı eylemlere yol açtığını araştırırken eleştirel inşacı yaklaşım, özellikle güvenlik çalışmalarıyla alakalı olarak tehdit algısının sosyal olarak nasıl kurgulandığını araştırmaktadır. Bununla birlikte asıl ele alınması gereken, ana akım ve klasik bakış

açısını yansıtan uluslararası ilişkiler teorilerinin olayları analiz ederken “neden” sorusuna önem vermesi ve bu doğrultuda açıklayıcı olarak nitelendirilmesi, eleştirel inşacı teorinin ise “nasıl” sorusuna yoğunlaşması ve anlayış oluşturma çabasında olmasıdır. Eleştirel inşacı yaklaşım söylem ve dilsel metotlarla ilgilenirken, geleneksel inşacı yaklaşım dilin bu esnekliğini ve metotlarını göz ardı ederek ampirik çalışmaların yoksunluğuna sahiptir. (Karacasulu, 2007: 31) Bu noktada dilin aslında sosyal dönüşüme ne ölçüde katkı sağladığını görebilmekteyiz. Dilin kullanımı ile birlikte söylem ve bu doğrultuda davranış kalıplarının dönüşüme uğraması, ajan-yapı ilişkisini etkiler niteliktedir. Sosyal inşacılığı açıklarken ve analiz ederken tabii ki uluslararası ilişkiler akımlarının özellikle Soğuk Savaş öncesindeki ve sonrasındaki değişimini de incelemek gerekir. Bu yaklaşımın ortaya çıkışından kısaca bahsedecek olursak, özellikle 1980’lerden sonra Kuzey Amerika’da önem kazanmaya başladığını söyleyebiliriz. Teori olarak ortaya çıkması, Soğuk Savaş’ın sona ermesi, Sovyetler Birliği’nin dağılması ve bu doğrultuda uluslararası sistemdeki köklü değişikliklerle bağlantılıdır. Özellikle Soğuk Savaş sırasında neorealist teorinin, mevcut gelişmeleri açıklama hususunda yetersiz kalması, güç dengesi değişimini açıklama konusunda kendisine bir yol bulamamış olması ve çok kutuplu sistemin yeni güç dengesi olarak sayılabilmesi, yeni bir teoriye ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. (Christiansen, Jorgensen ve Wiener, 1999: 531)

1.1.1. Bir Karşılaştırma Denemesi: Teoriler Arası İlişkisellik

Uluslararası ilişkiler teorileri arasında sosyal inşacılığın etki düzeyini, ortaya koyduğu inter-disipliner analiz zeminini kavrayabilmek adına, disiplinin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümde büyük resimde nerede durduğunu kavrayabilmek önem arzeder. Bu amaçla uluslararası ilişkiler teorileri arasındaki ilişkisellik, sosyal inşacılığın önemini daha iyi vurgulayabilmek adına karşılaştırmalı bir analize tabi tutulacak ve öne çıkan yanları ile eksik bıraktıkları bağlamında sarıh bir noktaya varmaya çalışılacaktır. Bu analiz, tez özelinde Avrupa Birliği kimliği

üzerinde Erasmus öğrenim hareketliliğinin etkisini sorgulamak adına neden sosyal inşacılığın seçildiğinin bir anlamda sağlaması olacaktır.

Uluslararası İlişkiler disiplinde, Avrupa'daki çıkar çatışmalarına ve bu minvalde savaflara son vermek amacıyla yola çıkan analizlerin başında idealist akım gelmektedir. Kısa aralıklarla iki dünya savaşı geçiren Avrupa kıtasında kalıcı barışı tesis etmek ve aynı kaos ortamının tekrar yaşanmasını engellemek amacıyla ortaya çıkan idealist teoriyi kısaca açıklamak gerekirse; gizli ittifaklar, askeri güç ya da güç dengesi gibi kavramlar yerine, devletlerin ortak çıkarlar çerçevesinde üst bir çatı altında birleşmesini uygun gördüğünü söylemek gerekir. (Waltz, 2001: 84) Özellikle bütünleşme tartışmaları açısından öne çıkan iki önemli yaklaşım olarak federalizm ve işlevselciliğin, ideal dünya düzeni ve kalıcı barışı sağlamaya yönelik temeliyle idealist akımdan etkilendiği düşünüldüğünde, (Açıkmeşe, 2004: 4) idealizmin alandaki etkisini gözlemlemek mümkün hale gelir.

Bu açıdan federalizm, özünde ulus devletten ziyade uluslararası oluşumların savaşı önleyeceğini, aslında ulus devlet yerine anayasal ve uluslararası (ya da ulus üstü) oluşumların kalıcı barışı sağlayabileceğini ve aslında bunların ekonomik ya da toplumsal değil, siyasi sorunlardan dolayı oluştuğunu iddia etmektedir. Bu mantığa göre, siyasal sorunların çözümünü gene siyasal oluşumlarda aramak ve ona göre hareket etmek gerekmektedir. Savaşın önlenmesinde ve kalıcı barış idealinin sağlanmasında en önemli engel olarak ulus devletin görülmesi, anayasal yeni düzen etrafında ulus devletin yetkilerinin sınırlanması talebini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle federalizm, Avrupa devletleri arasındaki en sıkı bütünleşmeci yaklaşım olarak ele alınabilir. (Rosamond, 2000: 28). Federalist yaklaşımı savunan kesim, Soğuk Savaş sırasında Sovyet Bloğu veya NATO arasındaki kısaça kalan Avrupa'nın politik izolasyon neticesinde kendisini tarafsız bir düzlemde tutmasının mantıklı olacağını iddia etmektedir. Bütünleşmenin temelindeki ekonomik gerekçelerin askeri motivasyonlarla desteklenmesi, özellikle Birliğin kuruluş aşamasına bakıldığında, federalist yapı ile de uyumaktadır. Soğuk Savaş esnasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa kıtasına gerek politik olarak, gerekse

ekonomik yardımlarla bir nevi baskı yapması, Sovyet tehdidi ile birlikte milliyetçi söylemin de kontrol altında tutulmasında fayda sağlayabilmektedir.

Bütünleşme süreci içerisinde federalist akımı savunanlar olduğu kadar buna karşı olanlar da sadece ülkeler bazındaki farklılıklar değil, aynı zamanda çıkar grupları arasındaki farklılıklara da dikkat çekmektedir. (Haas, 1956: 509) Önemli politik figürlerden olan De Gaulle gibi diğer Avrupa ülkelerindeki milliyetçi politikalar güden siyaset adamlarının yanı sıra sosyalistler tarafından da federasyon fikri gelişmemiş ve prematüre bir akım olarak eleştirilmiştir. (Haas ve Haas, 2002: 596)

Federalist yaklaşıma yöneltilen eleştiriler sayesinde işlevselci (fonksiyonalist) bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu eleştiriler iki ana noktada toplanmaktadır. Bunların birincisi federalist bakış açısının daha çok pratik yöne evrilmesi ve altının entelektüel açıdan doldurulmasının zorluğu ile ulus devletlerin egemenliklerini devretme konusundaki isteksizliklerini azımsaması üzerinedir. Özellikle ikinci eleştiriden yola çıkarak, ulus devletlerin egemenlik, hak ve yetkilerini bir üst otoriteye devretmeleri hususunda ne ölçüde isteksiz ve/ya çekimser olduklarını Avrupa Birliği'nin bütünleşme aşamalarından anlayabiliriz.

Federalist yaklaşıma eleştirilerden doğmuş olan işlevselci teori, bütünleşme fikrinin siyasi değil teknokratik düzeyde olmasının daha faydalı olacağını savunur. İşlevselci teorinin ana hatlarında, ulus devletlerin kalıcı barış için yetersiz olması, siyasal kaygılardan uzak bir şekilde teknik ve asal konuların halledilmesiyle kalıcı barış yönünde önemli adımlar atılabileceği, ulus devletlerin bu amaçla hak ve yetkilerini devredebilecekleri özel kurumların olması ve öncelikle bir alanda başlayan bütünleşmenin zamanla başka alanlara da sıçrayarak gittikçe genişleyebileceği (spill over ya da yayılma etkisi) şeklinde temel varsayımlar bulunmaktadır. (Açıkmeşe, 2004: 6) İşlevselci teori, bahsedilen diğer teoriler gibi kalıcı barışı sağlamak amacıyla uluslararası örgütlenmelerden faydalanmayı hedeflemektedir.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulması ile ekonomik yönde başlayan işbirliğinin teknokratik bir sistemle hayata geçmesi, sonrasında ise siyasi bütünleşme fikri ile birlikte günümüze kadar ulus üstü bir yapılanma olarak gelen Avrupa Birliği'nin siyasi ayağı, işlevselci teorinin yetersiz kaldığı alanların başındadır. Buna göre birleşme ya da işbirliği fikri salt teknokratlar eliyle yürütülebilecek düzeyde değildir. Bununla birlikte, kalıcı barış sağlama konusunda da yetersiz kalabilmektedir. (Rosamond, 2000: 40)

İşlevselci yaklaşımla bakılacak olursa, Avrupa bütünleşmesi için gerekli olan kurumlar arasında, OEEC (Organisation for European Economic Co-Operation)-Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı, Avrupa Konseyi ve son olarak Avrupa Kömür Çelik Topluluğu gibi kurumlar sayılabilir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), bilindiği üzere ekonomik temelli olarak başlayıp, sonrasındaki süreçte Avrupa Birliği adını alarakbütünleşmenin son halini oluşturmuştur. Bütünleşmeyi oluşturacak kurumların önceliği ekonomik standardizasyon olmuş, bu sayede işbirliği sürecinin daha sağlıklı işlemesi öngörülmüştür. (Haas, 1956: 512)

Yukarıda, Soğuk Savaş esnasında uluslararası ilişkiler teorilerinin realizm etrafında döndüğünden bahsedilmişti. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle güvenlik çalışmalarında, mevcut gelişmeleri yorumlayabilmek için klasik realist yaklaşımların artık yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır. (Karacasulu&Uzgören, 2007: 27) 1960'lı yıllardan itibaren ele alacak olursak, federalizm ve işlevselcilik akımlarının sonucunda yeni işlevselcilik akımının doğduğunu, sonrasındaysa bu akıma tepki olarak hükümetler aracılık yaklaşımının benimsendiğini söyleyebiliriz. (Açıkmeşe, 2004: 3)

Yeni işlevselcilik de işlevselcilik gibi yayılma etkisi ile birlikte değerlendirilebilir. Pazarlık imkanı, kar-zarar dengesi üzerinden devletler tarafından belirlenebilir. Yayılma etkisini, öncelikle Birliğin ekonomik olarak bütünleşmesinin 1990'lı yıllardan itibaren siyasal ve hukuki alanlara sıçramasıyla yakından gözlemleyebiliriz. Yeni işlevselci teori kapsamında, işlevsel, siyasi ve coğrafi yayılma olmak üzere üç farklı yayılmadan bahsedebiliriz. (Açıkmeşe, 2004: 8)

İşlevselci yayılmada, bütünleşmeye başlanılan alandaki başarının yanında diğer alanlar da denenebilir. Siyasal yayılmada, uluslararası ya da ulus üstü organizasyona dahil olan devletlerin, kendi istekleri ile egemenliklerinin bir bölümünü devretmeleri ile siyasal bir çatı oluşturulmasını, coğrafi yayılma ile de bütünleşme alanındaki başarılı durumu gören diğer devletlerin, mevcut organizasyona girme isteklerini sayabiliriz. (Açıkmeşe, 2004: 9)

Yeni İşlevselci teorinin diğer teorilere nazaran daha kapsamlı olmasının sebebi, federalizm gibi siyasal alandaki bütünleşmeyi kapsamına alması, aynı zamanda bunu işlevsel bütünleşme araçlarıyla gerçekleştirmeyi amaçlamasından kaynaklanır. Bu sayede siyasal bütünleşmeye ulaşmak isteyen üye devletler, sadece siyasi alanda değil, aynı zamanda ekonomi başta olmak üzere diğer alanlarda da kar-zarar dengesini gözeterek hareket edebileceklerdir.

Alandaki bir başka kırılma, rasyonalist teorilerin, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren uluslararası ilişkilere hakim olmaya başlamalarıyla gerçekleşmiştir. Rasyonalist teoriler, ulusal çıkar ya da sistemin yapısını inceleyen, güncel sorunlara teoride değil pratikte cevap bulmayı amaçlayan yaklaşımlardır. (Açıkmeşe, 2004: 13) Bunların başlıca üçü; neo-realizm, liberal hükümetler aracılığı ve rasyonel tercihli kurumsalcılık olarak ele alınabilir. Rasyonalizm, aslında bu üçünü ele alan bir çatı niteliğindedir.

1960'lara kadar etkinliğini sürdüren yeni işlevselci yaklaşım, o tarihten sonra yerini hükümetler aracılığı yaklaşımına bırakmıştır. Burada, Avrupa genelinde yükselen milliyetçi akımının göstergesi olarak ulus devlet tarafından nitelikli oy uygulaması sayesinde ulus üstü organizasyonun altının oyulmasını vurgulamak önemlidir. (Rosamond, 2000: 75)

Hükümetler aracılığı kuramı, realist akımın öncülerinden Stanley Hoffman tarafından geliştirilmiştir. Realist akımın temelleri; Milletler Cemiyeti'nin etkisizliği, ekonomik kriz ve yükselen milliyetçilik ile temelde açıklanabilirken, insan doğası ile uluslararası toplum arasındaki benzerliklerden bahsedilmektedir. Burada göz önünde

olan en önemli nokta, uluslararası sistemin anarşik yapısı ve güç dengesi kavramıdır. Morgenthau'ya göre, uluslararası çıkarın güç ile özdeşleştirilmesi, devletlerin bir arada olmasının sebebinin de, çıkarlarının ortaklaşması ve kendi güçlerini artırması olarak nitelendirilebilir. (Morgenthau, 1948: 143)

Hükümetler arasıçılık, bütünleşme fikrine sıcak bakması ve devletlerin uluslararası işbirliğine yatkınlıklarını daha kapsamlı incelemesi ve olanak vermesi bakımından klasik realizmden ayrılmaktadır. (Açıkmeşe, 2004: 11) Devlet merkezli bakış açısına göre, realizmde yer alan yüksek politika-alçak politika kavramları bütünleşmeye girilecek alanı belirtmektedir. Buna göre yüksek politika alanlarından sayılan askeri veya savunmaya ait alanlarda devletlerin bir üst otoriteye yetki devretmeleri başlangıçta çok arzu edilen bir durum değildi. Hükümetler arasıçılık, yeni işlevselcilikten; ulus devletlerin asıl aktör olmaları durumunu göz ardı etmesi, ulusal hassasiyetler konusunda çekimser davranması ve sektörelinden siyasal bütünleşmeye geçişi öngörmesi bakımından ayrılmaktadır. Zaten 1960'lı yıllardan itibaren hükümetler arasıçılığın daha etkin olduğunu görebilmekteyiz. Bununla birlikte, 1980'li yıllardan itibaren yaşanan gelişmeler, ekonomik alandan siyasi alana doğru bir yayılma (spill-over) etkisi göstermiştir. (Örn: Ekonomik ve Parasal Birlik, Tek Senet, Avrupa Siyasi İşbirliği) (Kjaer & Olsen, 2016: 235)

Klasik hükümetlerarasıçılık, günümüz Avrupa bütünleşmesini açıklamada yetersiz kalabilmektedir. Bu sebeple Moravscik bu teoriye yeni bakış açıları ekleyerek geliştirmeyi hedeflemiştir. Örneğin, klasik yaklaşımda ana aktörler sadece devletler iken, Moravscik bunlara bireyler ya da çıkar gruplarını da eklemiştir. Yüksek politika alanında, klasik yaklaşım işbirliğini zor, hatta imkansız olarak nitelerken, liberal hükümetler arasıçılık dış güvenlikten parasal birliğe kadar bütünleşme alanlarını inkar etmemektedir. (Moravscik, 1995: 25)

Rasyonalist yaklaşımın daha evvel bahsettiğimiz kapsamı içerisindeki neorealizm de, alandaki çalışmaları farklı biçimde etkilemiştir. Neorealizm, realizm gibi ortak düşman ya da ortak hedefe yönelik ittifaklar kurulmasını veyahut her devletin diğeriyle kendisini kıyaslayarak gücünü artırma yoluna gitmesinin doğal

olduğunu savunur. Bununla birlikte, uluslararası işbirlikleri, genellikle güç odaklı bir şekilde varlığını sürdürürken, bu tür birliklerin sistem içerisinde varolması doğal görülmüş, ancak bütünleşme yönelik adımlar kapsam dışı bırakılmıştır. (Açıkmeşe, 2004: 16) Burada devletlerin uluslararası işbirlikleriyle daha derin bir bütünleşmeye gitmeleri arasındaki kıyaslamayı görebiliriz. Bu açıdan da, Avrupa Birliği'nin derinleşmesi ve genişlemesini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Waltz, Avrupa bütünleşmesini, Soğuk Savaş esnasındaki dünya düzeni çerçevesinde, devletlerin işbirliği içerisinde gitmesi olarak değerlendirir. (Waltz, 1979: 71)

Neorealistlerin Avrupa bütünleşmesini incelerken eksik değerlendirdikleri nokta, bütünleşmeyi, salt devletlerin ortaklaşa hareket ettikleri bir organizasyon olarak nitelendirmeleri, bununla birlikte gerekli görülen kimi yerlerde ulus devletlerin yetki ve egemenlik devrini gönüllü olarak devrettikleri noktayı gözden kaçırmaları ya da umursamamalarıdır. (Açıkmeşe, 2004: 16) Burada Birliğin uluslar üstü niteliğini göz ardı etmelerinden hareketle aslında genişlemeyi analiz etmede yetersiz kaldığını görebiliriz. Aynı şekilde, bu mantığa göre Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'da ortak bir düşmanın olmayışı, devletlerin ortaklaşa hareket etmelerini gerektiren sistemin de işlevsiz kalacağını göstermektedir. Ancak günümüzde bu önermenin doğru çıkmadığını ispat etmek mümkündür.

Realist akımda öne çıkan yüksek politika-alçak politika kavramlarının ulus devletler tarafından kullanılması, ancak ortak düşman olduğunda oluşturulacak güç dengesi ya da ittifakında gerçekleşebilmektedir. Waltz, neo realizmde; klasik realizmde olduğu gibi, uluslararası sistemin anarşik yapısını, devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda çaba gösterdiğini ve uluslararası örgütlenmelerden ulus devletin sistemdeki merkezi yapısını kabul etmiştir. Ek olarak, devletlerin dış politikadaki davranışlarının insan doğası kötüdür yaklaşımı ile ele alınamayacağını ileri sürmüştür. (Hopf, 1998: 181) Burada asıl öne çıkan nokta, devletleri bu şekilde davranmaya iten güdünün uluslararası sistemin ta kendisi olmasıdır. Öne çıkan nokta olarak uluslararası sistemin yapısının ele alınması ve devletlerin çıkarlarının buna göre şekillendirildiğinin iddia edilmesi, aslında tümdengelim yönteminin benimsendiğinin de kanıtıdır. (Açıkmeşe, 2004: 15) Oysa klasik realizmde,

devletlerin davranışları neticesinde uluslararası sistemin anarşik bir yapıya büründüğü varsayıldığından, neorealizmden farklı olarak tümevarım yönteminin benimsendiği söylenebilir. Waltz'a göre nasıl ki sistem devletlerin davranışlarını yönetme imkanına sahipse, devletlerin kuvvet kullanımlarının da aslında sistemin anarşik yapısından kaynaklandığı söylenebilir. (Waltz, 1979: 104)

İnşacılık teorisine Alexander Wendt tarafından yapılan katkı, neorealizm ve sosyal inşacılık arasındaki ayrımı billurlaştırın bir etkiye sahiptir. Wendt, uluslararası ilişkilerde anarşinin reddi üzerine bir çıkış noktası bulmuştur: Devletlerin karşılıklı ilişkilerine bağlı olduğu için, anarşi durumunda devletin kimliği ve çıkarları önem kazanmaktadır. Neorealistlere göre, kimlik ve çıkar daha önceden belli iken, yani diğer devletlerle geliştirilen ilişkiler bu belirlenen çıkar üzerine kuruluyken, inşacılara göre kimlik ve çıkar değiştirilebilen bir süreçtir, sabit değildir. Devletler varlıklarını sürdürmek ve güvende olmak isterler. Fakat nasıl bir güvenlik politikası izleneceği konusunda realistlerle inşacılar ayrılırlar.

İnşacıların en önemli temsilcilerinden Alexander Wendt, realist örneğin beş temel varsayımını kabul eder: Bunlar, uluslararası politikanın ana aktörleri olan devletlerin saldırgan kapasiteye sahip oldukları, diğer devletlerin niyetleri konusunda asla yüzde yüz emin olamayacakları, devletlerin varlıklarını sürdürmek amacıyla oldukları ve devletlerin rasyonel olduklarıdır. (Wendt, 1992: 396) Burada neorealisteri inşacılarından ayıran şey, sistemin yapısının nasıl oluşturulduğudur. Örneğin Wendt; “anarşi devletlerin yaptığı şeydir” derken, Kenneth Waltz'a göre, bütün devletler demokratik olsalar dahi, gene de sistem anarşik olarak kalacaktır. (Wendt, 1992: 395) Realistler anarşik yapıyı devletler sisteminin temel ögesi olarak kabul ederken, inşacılar bu anarşik yapının da değişken olduğunu ve güvenlik endişesinden bağımsız olduğunu iddia ederler.

Alexander Wendt anarşi yapısını Hobbes'cu, Locke'cu ve Kant'cı olmak üzere 3 alt başlığa ayırır. (Wendt, 1994: 389)

Tablo 1: Anarşi Kùltürleri ve İselleŒme Dereceleri

UluslararasılaŒma Derecesi	3.			
	2.			
	1.			
		Hobbs	Locke	Kant
	İŒbirliđi Derecesi			

(Wendt'ten aktaran Jackson & Sorensen, 2006: 169)

İnŒacıların en önemli özelliği, devletler arasındaki konvansiyonel savaŒı, dűŒmanlıđı ve silahlanmanın kaçınılmaz bir son olduğunu kabul etmemeleridir. Daha yumuŒak baŒlı, daha dostane bir anarŒi kùltürü olabilir diye dűŒünürler. Asıl önemli olan, toplumun normları ve bu normların, devletlerin kimlik ve çıkarlarını nasıl etkilediğidir. Toplumun norm ve değerleri, bireylerden topluma doğru tümevarımla oluŒturulur. Sonrasında, devletlerin kimliklerine etki eder ve o devletlerin değerleri haline gelir. İnŒacı yaklaŒım, devletlerin bu değerlerinin kimliklerini oluŒturan etkenlerden biri olduğunu ve zaman içerisinde deđiŒebileceđini savunur. Bu kimlik edinmeye sadece devletler değil, uluslararası organizasyonlar da dahildir. Bu yaklaŒımın önemli noktaları, realistlerden farklı olarak, devleti ana aktör kabul etmiyor olması ve devletin politikasının katı ve uzlaŒmaz değil, deđiŒebilir-esneyebilir bir politika olması gerektiğini ortaya koymasıdır. Devletlerin kimliklerini belirleyen etmenler sadece dıŒ politikadan gelmez. İç politika da uluslararası politikayı etkileyen bazı çıkarımlara sahne olabilir. Bunu Avrupa Birliđi'ndeki

devletlerde sıklıkla görebiliriz. Devletlerin, hem iç hem de dış politikada etkin bir şekilde kimliğini oluşturması ve normlarını savunması gerekir.

Normların oluşması ve önemi, realistler ve liberallerin ayrıldığı noktalardan biridir. Realistler normların devletler tarafından ve kendi çıkarlarına meşruiyet kazandırmak için oluşturulduğunu iddia ederler. Bu şekilde devletlerin davranış alanının kısıtlandığını gösterirler. Liberaller ise normların devletler tarafından sahiplenildiğini savunurlar. Çünkü devletlerin çıkarlarına hizmet eden işbirlikleri kurmalarını sağlarlar. (Wendt, 1992: 414) İnşacı yaklaşımın bu alandaki görüşü ise şöyledir: Devletler ikinci planda olduğu için, bu normlar güce değil, ahlaki liderliğe dayanır ve devletler normları aslında çıkarlarına uygun olmasalar dahi kendi meşruiyetlerini kabul ettirmek veya doğru şeyi yapmış olmak için benimseyebilirler.

İç ve dış politika arasındaki geçiş, inşacı yaklaşımda ulusal ve uluslararası normların beraber hareket etmesi durumunda uyumlu hale gelir. Önemli olan, “high politics” olan uluslararası normların, ulusal normları ezerek değil, devlet politikaları ile uyumlandırılarak benimsenmesidir. Yani devlet iç ve dış politikada ayrı politikaya sahip olmaz. (Wendt, 1994: 394) Özellikle yerel aktörlerin dış politika üzerinde değişiklik yapma gücü vardır. İnşacılık bunu da kabul eder.

Normlar ve fikirlerin yanı sıra kurallar, ortak anlayışlar ve kültürel yapılar da politikaların benimsenmesi ve uygulanması sürecinde etkilidir. Kültürel yapıların bir yönünü de söylemler oluşturur. Bu söylemler, kalıp aşan anlam yapılarını ve ifade kurallarını barındırırlar. Söylemlerin egemen olmasıyla birlikte gerçeklikler inşa edilir. Yani toplumsal yapılar bu şekilde var olur. Söylemlerin etkisini özellikle siyasi ilişkilerde demokrasi, kimlik ve medeniyet gibi kavramlarda görebiliriz. Bu tarz kavramların, söylemler vasıtasıyla, gerekli olmasalar dahi, benimsetildiği noktada politika aracı olarak kullanıldığını farkedebiliriz.

Uluslararası ilişkilerde devletin kimliği, kendisini nasıl tanımladığı ile bu tanımın ne ölçüde kabul gördüğü ve meşru olduğuyula yakından ilişkilidir. Sosyal inşacılık yaklaşımında, kimlikler sosyal olarak inşa edilir ve sabit değildirler.

Devletlerin kimlikleri, yönettikleri toplulukların sahip olduğu din, etnisite vs. özelliklerine indirgenemez. Bu ve bunun gibi pek çok bileşenden oluşur. Kompleks ve değişebilen bir yapıya sahiptir. İnşacı yaklaşım, devletin kimliğinin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kurduğu ilişkilerle şekillendiğini öne sürer. Burada kimliklerin sosyal olarak inşa edilmesi onların öznel olmadığını da vurgular. Yukarıda da bahsedildiği gibi, kimliklerimiz karşı taraf tarafından kabullenildiği oranda meşruiyet kazanır, benimsenir ve benimsetilir. Devletin ya da diğer aktörlerin kimlikleri, kendi benliklerini oluşturmaları konusunda önemli olduğu gibi, tehdit algısını da şekillendirir. Buna göre, devletin kendisini ne şekilde konumlandığı, kimliğini diğer devletlere ve diğer uluslararası aktörlere ne ölçüde kabul ettirebildiği tehdit algısıyla da yakından bağlantılıdır.(Hopf, 1998: 172) Sosyal inşacılara göre, kimlikler sabit olmadığı için çıkarlar çerçevesinde değişebilir. Realizmde olduğu gibi sabit bir düşman ve/ya güç dengesi olmadığından çıkarlar dönüşebilmektedir.

Neorealizmde Waltz devletlerin ortak kurallar, normlar ve anlayışlar etrafında kolektif bir şekilde birleştiğini iddia eder. Sosyal inşacılığın uluslararası ilişkiler kuramlarına daha yumuşak bir bakış açısı vardır. Tehdit algılarının, kimliklerin sabit kalmadığını, kemikleşmediğini, değişebildiğini iddia eder. Bu sebeple süregelen ihtilaflar zaman içerisinde dönüşebilir. Bu durum devletlerin kimlikleri ile alakalıdır. Aynı zamanda yerel-uluslararası sosyal ve kültürel yapıların da etkisi bulunmaktadır. (Ruggie, 1998: 865)

Sosyo-kültürel yapısını zaman içinde değiştirebilmesi, devletlere ve diğer aktörlere sosyal ortamda hareket edebilme imkanı verir, burada dikkate almamız gereken kısım, normlar ve değerlerdir. Bu normların, değerlerin ve kuralların, topluluklar ve devletler tarafından içselleştirmesi açısından önem kazandığı nokta; devletlerin sonuç odaklı olmak yerine uygun mantıklı hareket edebilmelerine imkan sağlamalarıdır.

İnşacı yaklaşımda öne çıkan; iki tarafın çıkarları ve tercihlerinin verilmesi ve sabit olarak kalmayıp dönüştürebilmesidir. Buna göre, müzakere önemli bir iletişim aracıdır. Tarafların kimliklerinin nasıl inşa edildiğini, bu ilişki ağlarının tekrar nasıl

üretildiğini ve itilaf konularının nasıl önemli olduğunu analiz eder. Burada Kant'ın Ebedi Barış düşüncesinin müzakere ile gerçekleşebilme ve belki de şiddeti durdurma, düşman ve tehdit algılarının devam etmesine engel olabilme fikri önem kazanır. Realist yaklaşım, kabaca devleti en önemli aktör olarak kabul edip, sistemi onun çevresinde şekillendirirken, inşacılık da liberal yaklaşım gibi diğer aktörler arasındaki trafiğe dikkat çeker. (Ruggie, 1993: 146)

Sosyal inşacı yaklaşımın sadece özelde neorealizm ile değil rasyonalist teorilerin genel argümanlarıyla karşılaştırılıp ayrıştığı noktalar tam da bu noktada dikkat çekici bir nitelik kazanır. Burada altı çizilmesi gereken husus, inşacı yaklaşımın uluslararası sistemi sabit ve verili bir yapı olarak değil, tasarlanan ve dönüşen bir organizma olarak kabul etmesidir. Dikkat çeken, birey olarak tanımlanan ajanların sosyal gerçekliği değiştirme kapasitesine sahip olmaları ve günlük rutinleri dahilinde değiştirebilmeleridir. Bu yaklaşıma göre, uluslararası sistem belirli normların olduğu, çeşitli fikirlerin toplamından oluşan ve belirli zaman ve yerde çeşitli bireyler (veya karar alıcılar) tarafından oluşturulan bir düzene sahiptir. (Karacasulu, 2007: 32)

İnşacı yaklaşımın ikinci öne çıkan yönü, ajanların sosyal çevrelerinden bağımsız şekilde değerlendirilemeyecekleri gerçeğidir. Sadece devletlerin kendi aralarındaki ilişkiler değil, aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzeyde meydana gelen olaylar, düşünceler, dil, söylemler ve işaretler gibi etkenler de sosyal çevrenin yaratılmasında etkisi bulunan hususlardır. Sosyal kurumların kendi aralarındaki ve bireylerin bu kurumlarla ilişkileri, sosyal inşacıların üzerinde önemle durdukları etmenlerdir. Normatif ve/ya düşünsel düzlemdeki yapıların kendi sosyal çevresinden bağımsız var olamayacağını ve değerlendirilemeyeceğini iddia etmektedirler. İnşacı yaklaşımın, bireyleri (ajanları) ve devletleri, sosyal çevrelerinden ayıramayacakları yaklaşımı, aslında dışarıda var olan dünyanın ve çevrenin yorumlanmasını beraberinde getirir. Buna göre, mevcut durum, şartlar veya olayların yorumlanması da normların oluşmasında etkili olmaktadır. Sadece olayların meydana gelmesi ve var olması değil, aynı zamanda fikirlerin ve söylemlerin bu mevcut düzenin değişmesi ve gelişmesinde büyük rol oynadığı iddia edilir. (Price&Reus-Smit, 1998:

267) Burada göz önünde bulundurulması gereken bir diğer nokta da, aslında sistem içerisindeki aktörlerin kimlikleri ve bu kimliklerin oluşum süreciyle birlikte ilişki kurdukları yapıyla nasıl ilişkilendikleridir. Aktörlerin (yerel veya uluslararası) kimlikleri, diğerleriyle olan ilişkileri göreceli ve bölgesel olarak ele alınabilir. Buna göre, inşacı analistler ortamı incelerken, rol paylaşımlarına, kurallara, kimlik ve fikirlere de dikkat etmek zorundadırlar. (Karacasulu, 2007: 32)

İnşacılığın başlangıçta diğer akımlardan farkını anlatırken aslında rasyonalizm ve/ya realizm gibi teorilerin açıklayamadığı noktalarda devreye girdiğinden bahsetmiştik. Bu doğrultuda rasyonalizm ile farklılıkları bununla sınırlı kalmamaktadır. İnşacılık ve rasyonalizm arasında ontolojik yorumlamalar üzerinden de farklılıklar olduğunu söyleyebiliriz. En önemli farklılığın, inşacıların uluslararası ilişkileri bir güç odağı ve güç ilişkileri yumağı olarak görmektense, kurumların ve ajanların birbirleriyle sosyal etkileşim halinde oldukları bir alan olarak değerlendirdiklerini söyleyebiliriz. Güç dengesi ya da güç savaşı yerine normlar, ilişkiler, kimlikler ve kültürler daha ön plandadır. Bu durum, uluslararası ilişkilerdeki güvenlik teorilerini olduğu kadar, genel ilişkiler dengesini de etkileyecektir. Diğer taraftan, özellikle öteki birimlerle olan ilişkiler konusunda, uyum, pazarlık ve kimlik sürecinde, rasyonalistler için uyumlanma, fayda-zarar ilişkisi ve maddi gerekçeler öne çıkarken, inşacılar için sosyal öğrenme, söylem, sosyalleşme ve sosyal normlar önem kazanmaktadır. (Wendt, 1992: 417) Nasıl ki realizm ile liberalizm arasında güç dengesi ve oluşum koşulları açısından farklılık varsa, aslında birçok teorinin birleşimi gibi görünen ve sosyolojik yapısı ağır basan inşacılıkta da realizmin materyalist ve kısmen sığ yorumuna karşı sosyal yapıyı da ele alan bir bakış açısı bulunmaktadır.

Alandaki neoliberal etki ise, eski idealist dünya barışı fikrini tekrar canlandırma amacı ile atbaşı gitmiştir. Uluslararası alandaki örgütlenmelerin çeşitliliği, askeri güç yerine ekonomik gücün yaptırımlar açısından daha etkili olduğunu, dış politikanın sadece devletlerin o alandaki politikalarından değil, iç politikalarındaki gelişmelerden de etkilendiği şeklindeki söylemleriyle neorealist politikalarından farkını ortaya koymuştur. Neoliberalilerin neorealistlerle benzeşen

yanı, uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul etmeleridir. Ancak neoliberaler bu yapıya rağmen rasyonel davranabilen ve ekonomik ya da diğer politika alanlarında işbirliğine gitme gayreti olan devletlerin bütünleşme alanını oluşturabilecekleri varsayımına dayanmaktadır. (Moravscik, 1993: 483)

Tüm bu uluslararası ilişkiler yaklaşımları içinde yukarıda tartışmaya ve açmaya gayret ettiğimiz sebepler, sosyal inşacılığı kritik noktalarda bu tez konusu özelinde en uygun ve elverişli yaklaşım kılmaktadır. Bunu özellikle sosyal inşacılığın özelde Avrupa Birliğine odaklanan çalışmalarda nasıl işletildiğine odaklanarak ortaya koymak mümkündür.

Sosyal inşacılık, 1990'lerden itibaren Avrupa bütünleşmesini açıklamak için kullanılmış bir yaklaşımdır. Sosyal inşacı yaklaşım, Avrupa Birliği'nin kendine has yapısı, uluslar üstü yaklaşımı ve çok katmanlı yönetim sistemi ile ele alır. (Rosamond, 1999: 658) Maastricht Antlaşması'ndan sonra Birliğin yasal ve sosyal açıdan yenilendiğini hesaba katacak olursak, sosyal inşacılık yaklaşımının bize kurumların ve yapının yeniden üretilmesini anlama konusunda yardımcı olacağını görebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, toplum, yaşayan bir organizmadır ve bu sebeple insanların (genel anlamda bakacak olursak toplumların) çevresel etkenlerden bağımsız şekilde ele alınamayacağını görebiliriz. Sosyal ve politik aktörlerin kimlikleri, nasıl ele alınacakları ve benimsenecekleri, sosyal inşacılık yaklaşımı ile analiz edilebilir. Uluslararası ilişkiler yaklaşımında ana aktör olarak kabul edilen devletin, kültürel, ideolojik ve sistemsal etkileri dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır. Realist yaklaşımın aksine, sosyal inşacılık yaklaşımı, devleti uluslararası sistemin ana aktörü olarak kabul etmez. Bunun yerine aktörlerin zaman içerisinde değişen davranış ve çıkar alanlarına yoğunlaşır.

Avrupa Birliği hakkında sosyal inşacılık kavramının konuşulması, 1990'ların sonlarından itibaren. Uluslararası ilişkilerin bir kuramı olarak sahaya giriş yapsa da, yeni işlevselcilik ve liberal hükümetler aracılık arasındaki tartışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. İnşacılar, Avrupa Birliği'ni anlamak için devletler arası pazarlıkların hükümetler arası bir yaklaşımla okunmasına katılmaktadırlar.

Bununla birlikte, yeni işlevselci ekole katılarak supranasyonel kurumların etkisine değinirler ve Birliği çok katmanlı bir yönetim sistemi olarak ele alırlar. (Christiansen, Jorgensen ve Wiener, 1999: 530)

Avrupa Birliği, diğer uluslararası teorilerde olduğu gibi, inşacı teorisyenler arasında da sıklıkla tartışmaya yol açabilecek bir yapıya sahiptir. Checkel'in teorisine göre, Avrupa Birliği'nin yapısı ve etkileşimlerini düşünürken, kurumların, sosyal oluşumlar gibi, inşa süreci içerisinde davranışlarını belirledikleri ve hatta dönüştürebildiği akılda tutulmalıdır. (Checkel, 1998: 352) Birlik içerisindeki kurumsallaşmadan ve kurumlardan bahsederken, aynı zamanda vatandaşların karar alma ve/ya ortak politika yürütme aşamasına katılımlarının, Birliğin politik kimliğini ne ölçüde etkileyebildiği ve bunun kurumlara duyulan sadakat ve benimseme ile olası ilişkisi hesaba katılmalıdır. Belli başlı stratejilerin oluşturulması, bilgi sağlanması ve hatta politik bazı davranışların belirlenmesi aşamalarında, Avrupa Konseyi, Komisyon ve Parlamento arasındaki karar alma süreçleri ile bunlar arasındaki farkların da dikkate alınması gerekmektedir. Zira Avrupa Birliği ortak bir kimlik oluşturma arzusunda olduğundan, bunun vatandaşlar nezdindeki yansımaları hesaplamak gerekir. (Checkel, 1998: 355)

Sosyal inşacı yaklaşımın Avrupa bütünleşmesi temelindeki gelişimine bakıldığında, normların Avrupa düzeyinde hangi aşamalardan geçerek oluşturuldukları ve öncelikle ulusal düzeyde oluşturulan normların Avrupa düzeyiyle bütünleşmesinin nasıl sağlandığı gibi sorular üzerinde önemle durulması gerekir. (Jupille, Caporaso, Checkel, 2003: 9) Normların oluşturulmasında bireysel düzleme bakıldığında, öncelikli olarak bireysel ajanların kendi fikirlerini daha geniş çapta yayabildiklerini görebiliriz. Bu sayede iletişime giren bireylerin ortak fikirlerinin ulusal düzlemden uluslararası düzleme yayılması, sosyal olarak belli normların inşasını kolaylaştırabilmektedir. İkinci olarak, net cevabı olmayan bir problemle karşılaşıldığında, bireysel ajanın başta olmak üzere içinde bulunduğu grubun girişimci etkisiyle kognitif olarak bilgi akışına dahil olmasından bahsedebiliriz. İkinci yöntemle bağlantılı olarak, politika penceresine sahip bireysel ajanların, sosyal öğrenme ve sosyalleşme süreçleriyle birlikte, sosyal normlar oluşturabildikleri iddia

edilmiştir. (Checkel, 2011: 182) Bu noktada, Checkel, örnek olarak Soğuk Savaş'ın dramatik, barış dolu ve beklenmedik bir nihayete ermesinden bahsederken, aslında Gorbaçov'un uluslararası düzlemde yeni bir bakış açısı arayanlara yol gösterebildiğini iddia eder. Sosyal inşacılık konusunda toplumsal mobilizasyon ve sosyal öğrenme süreçlerinin iyi analiz edilmesi gerekir. Özellikle toplumsal hareketlilik boyutunda devlet dışı aktörler ve politika oluşturan bağlantı gruplarının normları destekleme konusunda birleşik bir tavır içerisinde olmalarından, sonrasında hareket halinde bulunmalarından ve politika yapıcı/karar alıcıları etkileyecek sürece girdiklerinden bahsedebiliriz. Sosyal öğrenme boyutunda ise, sosyal inşacılara göre ajanların (başka bir ifadeyle elit karar vericilerin) normların somutlaştığı talimatları benimseyip, içselleştirip, davranışsal olarak kabul göreceği noktaya gelene kadar paylaşılan bir anlayış haline getirme sürecinden bahsedebiliriz. (Checkel, 1998: 340)

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişleme süreci, inşacıların ele aldıkları en önemli argümanlardan biridir. Eski Doğu Bloğu ülkelerinin de sisteme entegre edilmesi ile birlikte coğrafi olarak sınırları genişleyen Birliğin, aslında ekonomik ve siyasi olmanın yanı sıra, Avrupalı kimliğinin yayılması açısından da bir çaba gösterdiği aşikardır. Avrupa(lı) kimliği açısından önem taşıyan ortak kültür ve ortak tarihe vurgu yaparak, Avrupa kıtasının bölünmüşlüğü'nün ortadan kaldırılması da hedeflenmiştir. Birliğe üyelik kriterleri arasında yer alan demokrasi ve insan haklarına saygı, Birlik müktesebatına uyum sağlama zorunluluğu ve piyasa ekonomisine bütünleşme zorunluluğu gibi noktalarla birlikte, sonradan üye olan devletlerin sisteme uyumlarının sağlanması amaçlanmıştır. Bu noktada inşacılar gelen eleştiri, üye olmak isteyen devletlerin yukarıda sayılanlara sadece teorik olarak uyum sağladıkları, asıl önemli olanın materyal çıkarlar olduğudur. Bu genişlemeye götüren rasyonel çıkarların gözardı edilmesi, kağıt üzerinde bir idealist düzeni tasavvur etmiştir. (Örneğin Moravcsik, bu teorinin tam anlamıyla başarısız olduğunu ileri sürmüştür.) (Moravcsik, 2012: 58)

Sosyal inşacı yaklaşıma bakacak olursak, Avrupa bütünleşme kuramlarında sosyal inşacı yaklaşım normları, ulusal aktörleri kimin şekillendirdiğini ve çıkarların oluşmasına yardımcı olduğunu söylemektedir. Anarşi, egemenlik, politik çıkarlar ve

kimlikler, sosyal olarak yapılandırılır ve zaman içerisinde değişime uğrar. (Wendt, 1992: 396) Burada söylem olarak devletin, diğer aktörlerin ya da uluslararası gerçekliğin şekillenmesinde fikirlerin ve kültürün önemli olduğu üzerinde durulmaktadır. Çıkarlar objektif değil subjektiftir, değişen kimliklerle bağlantılıdır. Sosyal inşacı entellektüeller genel olarak kimlik, normlar, kültür, ulusal çıkarlar ve uluslararası yönetim üzerine odaklanmıştır. (Wendt, 1992: 398) Sosyal gerçeklik, insanlar tarafından yapılandırılır ve değişebilir. Dolayısıyla insanlar sosyal ortamlarından ve onun getirdiği değerler sisteminden bağımsız olarak var olamazlar. Bu sebeple devletler ve aktörler de belli kurallara bağlı olup, onun haricinde herhangi bir şekilde sınırların dışına çıkamaz demek yanlış olur. Sosyal inşacı yaklaşıma göre, bu kurumlar kendi kimliklerini tanımlayabilir, değişebilir, dönüşebilir.

Sosyal inşacı yaklaşımda Avrupa birliği kurumları ya da politikalarından daha çok, Avrupa kimliği ya da kimliğin Avrupalılaşması üzerine çalışmalar yapılmıştır. Biz bu noktada, genişleme sürecinde kimlik üzerine vurgu yaparken, eğitim üzerine yoğunlaşacağız. Çünkü kimliğin ve vatandaşlığın oluşturulmasında eğitimin çok önemi bulunmaktadır. Öncelikle kimlik, bireylerin ayırt edici fikirlerinden oluşabilir. İkinci olarak da diğer toplumlardan farklılaştıran bir ortaklık fikrine dayanabilir.

Sosyal inşacı yaklaşımda insanların Avrupa Birliği'ni Avrupa ile aynı şekilde tanımlamaya başlaması, aslında Avrupa bütünleşmesinin bu şekilde ne kadar ilerlediğini göstermekte, fakat aynı zamanda Birliğe dahil olmadan gerçek Avrupalı olunamayacağı anlamına gelmektedir. Bu aslında tıpkı milliyetçilik gibi hem ötekileştirici-dışlayıcı hem de kapsayıcı bir tavır olarak öne çıkmaktadır. Burada Avrupa kavramının, Avrupa Birliği üyesi olmakla iç içe geçtiğini görmekteyiz. Millet-devlet-Avrupa kavramlarının hepsi bu kavşakta iç içedir. 1990'lı yıllardan itibaren Avrupa Birliği'nin genişlemesi ve derinleşmesi anlaşmalarla ve en son olarak Lizbon Anlaşması ve Avrupa Birliği Anayasası'yla analiz edilmektedir.

1.1.2. Teoriden Pratiğe Sosyal İnşacılık: Ajan-Yapı, Söylem-Kimlik İkilikleri

Sosyal inşacılık teorisinin öncelikli olarak kurumları ele alması, sosyolojik anlamda kurumlar ve bireyler arasındaki ilişkileri ele almasıyla da bağlantılıdır. (Checkel, 2011: 355) Ajan-yapı ilişkisinde sadece stratejik önemde olan meseleler değil, aynı zamanda aktörlerin kimlikleri, tercihleri, sosyal hayattaki bütünleşmeleri ve etkileşimleri gibi noktaları da ele almaktadır. Checkel, Avrupa bütünleşmesini açıklarken kullandığı sosyal inşacılık metodunu, öğrenme ve sosyalleşme süreçlerinin Avrupa düzeyinde ne ölçüde işlediğini ve Avrupalılaştırmanın normatif yönünün ulusal düzeyde ne gibi etkisi olduğunu araştırırken kullanmaktadır. (Checkel, 2011: 356) Bu bağlam, ajan-yapı ilişkisi üzerinden analiz yapabilmek için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Checkel'e göre, ajanın öğrenmesinin ne anlama geldiği akla ilk gelen sorulardan biridir. Buna göre ajanın hayatı boyunca birden fazla ilgisi ve kimliği olabilir. Bunlar da sosyal bir etkileşim halinde olması ile birlikte gelişir ve dönüşür. Bu etkileşim zaman içerisinde gelişir. Bireyin (ya da ajanın) kendi çıkarlarını ön plana almasının yanı sıra bazı durumlarda ajanların çıkarları doğrultusunda durumu değiştirebilme ihtimalini de göz önüne alır. Sosyal öğrenme denilen olgunun Avrupalılaştırma ve Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde 4 farklı düzeyde gerçekleştiğini öne süren Checkel'e göre, bu 4 farklı grubu şu şekilde ele alabiliriz: Bireylerin ortak profesyonel geçmişe sahip olmaları, yani büyük olasılıkla aynı meslek grubundan olmaları, bireyin içerisinde bulunduğu grubun kendisini politik yönden kriz içerisinde hissetmesi, grup üyelerinin düzenli ve tekrarlanan bir düzlemde sürekli buluşması ve ilişki içerisinde olması, son olarak grubun doğrudan politik baskı unsuru ile aşağılanması durumudur. (Checkel, 2011: 357)

İnşacı yaklaşıma sahip düşünürler arasındaki farklılıklar, uluslararası ilişkiler içerisindeki unsurların bu sistemsel dönüşüme katkıları ve kimlikleri ile alakalı olduğu kadar aynı zamanda ajan-yapı ilişkisiyle de farklılık gösterebilmektedir.

Ajan-yapı ilişkisinde, devlet ajan, norm ve kurumlar da yapı olarak değerlendirilir. (Rosamond, 2000: 24) Yapılar, yani kurum ve normlar, dinamik bir yapıya sahiptirler. Böylece ajanları yani devletleri manipüle edebilirler. Bu şekilde ajanların, yani devletlerin, yapı ve nitelikleri değişebilir. Hem yapılar hem ajanlar birbirleri üzerinde etkiye sahiptirler.

Wendt'e göre, anarşi devletlerin çıkarlarını belirleyebilir. Ancak bununla birlikte, devletlerin çabaları ya da davranışları doğrultusunda da anarşik ortam dönüşebilmekte ya da değişebilmektedir. Yani bu iki taraflı bir durum olarak kendisini gösterebilir. (Wendt, 1992: 404) İnşacılığın rasyonalizmden en önemli farklarından bir tanesi de ajan ve yapı arasındaki sosyal etkileşimdir. İnşacılara göre, normları devletlerin yarattığı fikri kabul edilebilir, fakat karşılıklı etkileşim içerisinde oldukları da inkar edilemez. Hatta zamanla bu normların, devletlerin davranış ve çıkarlarını olduğu kadar, kimliğini de etkileyeceği kabul edilir. Dolayısıyla kimlik meselesi, bu konuda çalışmamızla oldukça yakından ilişkilidir.

1.2. Zamanın Ruhu: Çokkültürlülük Çağında Kimlik Sorusu

Küreselleşmenin yer küreyi birbirinden yalıtık, keskin sınırlar içinde ayıran yapıları ve söylemleri aşındırması ve ekonomik, sosyo-kültürel olguları kaynaştırması ile birlikte, “çokkültürlülük” bir kavram olarak söylemsel düzeyde etki alanını artırmıştır. Özellikle postmodern düşüncenin kültürel göreceliğe dek açılan yelpazesi, bir bakıma 1980'lerle birlikte kimlik kavramının kendisini hem bir çözüm hem de bir sorun olarak sosyal bilimlerin önüne getirmiştir. Kişileri, toplulukları ve yapıları diğerlerinden ayıran bir sınır çizgisi olarak kimlik sorunsalı, daha başından, tanımlama aşamasında dahi çeşitli tartışmaların odağı durumundadır. Olana değil, olmayana yapılan vurgu kimi zaman öne çıkarken, özellikle milliyetçilik ile sıkı bir ilişki içerisinde olan ulusal kimlik söz konusu olduğunda daha baskındır: Ulusal kimlikler için “öteki” bir bakıma tanımlayıcı bir işleve sahiptir. Teorik olarak bakacak olursak, kimliğin ayırt edici özelliği olarak kendisinden başka olanları

tanımlamasını bazalabiliriz. Buna göre, özellikle ulusal kimliğin birleştirici etkisi, diğer ulusal kimlikleri dışlayabilme potansiyelinden ileri gelmektedir. Bir topluluk olarak vatandaşların ortak özellikleri nelerdir, onları birbirlerine bağlayan şey nedir? Aynı formülü Avrupa vatandaşlığı ve Avrupalı kimliği için kurabilir miyiz? Vatandaşlık ve kimlik inşa süreçlerinin paralel gitmesi, bu süreçlerin sosyal inşacılık teorisi ile açıklanmasını kolaylaştırmaktadır. Tezin bu bölümünde kimlik kavramının genel bir sorgusuna girişmeyi deneyecek, bireysel ve toplumsal yansımaları üzerinden oluşturacağımız hattı bir sonraki bölümde Avrupa Bütünleşmesi, Avrupa(lı) kimliği ve vatandaşlığı kavramları üzerinden açarak Erasmus öğrenim hareketliliğinin buna etkisi üzerinden genişletmeye çalışacağız.

1.2.1. Kimlik ve Bireysel-Toplumsal Yansımaları

Kimlik, bireyin sosyal hayata katılımında kullandığı en ciddi araç olarak kendisini gösterir. Kimlik kavramı, birçok faktörün bir araya gelmesi ve harmanlanmasıyla oluşmaktadır. Bir kişinin kimliği, kendisini betimlerken kullandığı bir argüman olduğu için, kendisini oluşturan tarihsel, coğrafi, siyasi, dini, ailevi, ırksal ve yaşam tarzı gibi belirleyici faktörlerden söz ederken aynı zamanda karşı olduğu fikirlerden, yaşam tarzından ya da siyasi ideolojilere de vurgu yapabilir. (Smith, 1992: 59) Yani bir kişinin kimliğini belirleyen etmenler, onun savunduğu ya da karşı olduğu şeylerin bileşkesi halindedir. Sadece sahip olunan değil aynı zamanda reddedilen ya da uğruna mücadele edilen şeylerden yola çıkarak da kimlik belirlenebilmektedir.

Kimlik, bazı insanlarla hangi yönlerinizin ortak olduğuna ve sizi başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin bir ait olma sorunudur. Kimlikler tarafsız olarak kabul edilemezler, kimliklerde inandığımız değerler olduğu kadar, çatıştığımız ya da karşı olduğumuz fikirler ve/ya değerler de bulunmaktadır. Buna göre, kendimizi tanımlarken nasıl savunduğumuz tarafta olduğumuzu gösteriyorsak, benimsemediğimiz ya da karşı durduğumuz noktalar da ortaya çıkmaktadır. Weeks'e

göre sorun, bu istek, talep ya da değerlerin sadece karşı tarafla değil, bireylerin kendi aralarında da çelişki içerisinde olmasıdır. (Weeks, 1998: 86)

Kimlik kavramının anlamına basitçe bakacak olursak, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre kimlik; "*toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü*"dür. (Tdk, y.y.) Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü olarak da aktarılan kimlik, özellikle bir bireyin toplum içerisinde kendisini tanımlayan özelliklerin bütününden oluşmaktadır. Bu anlamda kimlik kelimesi, toplumsal ve akademik anlamda doğası itibarıyla çok çeşitli tanımlara denk gelebilmektedir. Tarihsel bakış açısından kimlikler, demokrasiyi yok saymak ve kişiler arasında hızlıca bir bağ kurmak amacıyla diktatörler tarafından kullanılan ve yabancıları dışlayan bir çağrışıma sahiptir. Kimi sol ideolojiler tarafından da kapsayıcı anlamda kullanılmaktadır. Bu bağlamda kimlik, kimi görüşlere göre popüler ve propaganda söylevlerinde kullanılmaktadır. Çünkü aslında var olmamaktadır. Bununla birlikte, sosyologlar, kimliği toplum ve halk arasındaki bitişiklikten kaynaklanan bir kaygı ile düşünmüşlerdir. Bu anlamda sosyologlar, vatandaşların dönüşümünün sağlandığı 1990'lı yıllardan itibaren kimliği en önemli karakterlerden bir olarak düşünmüşlerdir. (Kadıoğlu, 2012: 16) Burada kimlik, bir obje ya da bir insanın, diğer bir obje ya da insandan farklılığı, farklılaştıran bir özellik olarak tanımlanmaktadır. Burada çift yüzlü bir hal almaktadır. Farklılaştırdığı ve bireyselleştirdiği kadar toplulukçudur da. Kimlikler daimi olarak kurulmuş ve uzaklaştırılmıştır. İçeride ve dışarıda kabul görmeye muhtaçtırlar.

Kimliğin oluşumu öncelikle aileden başlar ve sonrasında toplumsal ilişkilerle gelişir. Okul ve eğitim bunun en önemli adımlarıdır. Birey, kendisini aileden sonra ilk olarak okul sürecinde cemaat ile birleştirebilir. Bu sayede kendisine benzer insanlarla karşılaşır kaynaşırken, aynı şekilde kendinden/cemaatinden olmayı da dışlayabilir. Kişinin kimliği, kendisini nasıl tanımladığıdır. (Gülalp, 2015: 12)

Kimlik, bir kişinin kendisini betimlerken kullandığı bir argüman olduğundan, kendisini oluşturan tarihsel, coğrafi, siyasal, dini, ailevi, ırksal ve yaşam tarzı gibi belirleyici faktörlerden söz ederken, karşıt olduğu fikirlerden, yaşam tarzından ya da siyasal ideolojilerden de söz edebilir. Kimliğin bileşenlerine bakacak olursak; öncelikle ırk ve dilsel temelleri değerlendirebiliriz. Örneğin ırksal gruplaşmalara gidildiğinde biliriz ki; aslında doğuştan olan değiştirilemez. Irk, günümüzde halen birçok insana, cinsiyetten sonra kimliğin en değiştirilemez bileşeni olarak görünmektedir. Bu mantıkla bakarsak, Avrupalı kimliğinin asla oluşamayacak, ütopyik bir durum olacağını söyleyebiliriz. Ancak yeni kimliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu dogmatik düşünceler de değişmelidir. Doğuştan olan değiştirilemez inancına göre, soyların/ırkların, birbirleri üzerinde üstünlük kazanmaları, onların aşağıda/güçsüz kalan ırkları ıslah etmelerini kendilerine hak görmelerini de beraberinde getirir. Geç 19. yüzyılda ortaya çıkan bu durum, Darwinizm teorisinin sosyal ve entelektüel olarak yorumlanmasını da kendine referans olarak almaktadır. (Friedman, 2003: 128) Bu sözde bilimsel fikirlerin büyük güçlerin emperyal serüvenlerine entelektüel destek verdiğini de söyleyebiliriz. Her ne kadar günümüzde ırkları kademeli şekilde ayıran fikirlerin küreselleşme ve evrensel değerlerin yayılması neticesinde olmadığını düşünsek de; özellikle ekonomik sorunların artmasıyla, yabancı/göçmen/mülteci düşmanlığının arttığını söyleyebiliriz. Hele ki Birlik içerisinde bu tür ırkçı saldırıların ya da radikal sağ görüşün artması, Birliğin temelinde yer alan düşüncelerin sarsılmasına veya yetersiz kaldığının düşünülmesine sebebiyet vermektedir. Bu ayrımcılığı değerlendirirken, devletlerin, dış politikalarında güçlü olan devletin yanında olma esasına göre hareket ettiğini ya da Avrupa Birliği içerisinde, sonradan katılan Eski Doğu Bloğu ülkelerine karşı bariz bir hal alan ikinci sınıf üye politikasını göz ardı edebilir miyiz?

Kısmen kültürel ve kısmen de pozitif ayrımcılık nedenleriyle siyasal ufukta yeni kimlikler ortaya çıkmaktadır. M. Minour'a referansla kimlik inşası, karşılıklı bir süreçtir: ben ve ötekiler, içeridekiler ve dışarıdakiler. (Friedman, 2002: 134) Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu süreç, aynı milliyetçilik ve onunla bağlantılı ulusal kimlik ile benzer bir durumdur. Örneğin ırk temelli bir kimlik yaklaşımında, ırkın özgürce tercih edilen bir şey olmaması (aynı cinsiyet gibi), onun bireyin kimliğinde

ne ölçüde baskın olduğunu veya olması gerektiğini de sorgulattırır. Kimlik eğer bireye doğuştan gelen bazı özelliklerle belirleniyorsa (ırk, cinsiyet ve bazı durumlarda din), o halde özgürce seçtiğimiz ve kimliğimizle bağdaştırdığımız pek az bileşen kalacaktır. Bizim için geçerli olan, karşı tarafın kimliği için de geçerli olacaktır. Buna göre, özgürce seçemeyecekleri bileşenler yüzünden yargılanmak (hatta kimi durumda eziyet görmek) kimlik oluşumu ve paylaşımı için gerekenden fazla ödenen bir bedel değil midir? Buradan hareketle, kimliğin varoluş etkenlerini de araştırmalı, hatta sorgulamalıyız.

Öncelikle kimlik bireyin toplum içerisinde benimsenme ve ifade edilme amacı olarak kullanılıyorsa, o halde alt kimliklerimizin seçimi veyahut kabullenışı noktasında bir seçim yapmamız da gerekmektedir. Bununla birlikte, ırk ya da milliyet gibi doğuştan gelen kimliğe atfedilen bileşenlerin nasıl ki kendimizde değiştiremiyorsak aynı şekilde başkalarında da değiştiremeyeceğini kabullenmemiz gerekmez mi? Tabii ki kişinin kendisi, ailesi, doğduğu ve yaşadığı çevre, eğitimi, mesleği, cinsiyeti ve mensup olduğu din ile mezhep, en temelde kimliğini belirleyen bileşenlerdendir. Bunlar, bireyi yalnızlaştırabildiği gibi, herhangi bir (dini, siyasi ya da yerel) cemaate aidiyetini de sağlayabilir. Kişi kendisi gibi olan bireylerle cemaat ilişkisine girebilir. Buradan B. Anderson'un en temel argümanı olan "Ulus, hayal edilmiş bir topluluktur" fikrine de bakmamız gerekmektedir. (Anderson, 1993: 20) Buna göre, mevcut ulusun çoğu üyesinin birbirini yüz yüze tanımaması, onların gene de ulusal kimlik çatısı altında birleşmesine engel değildir.

Kimliğin çok boyutlu bir kavram olmasının yanısıra önemli olarak iki temel özelliği vardır: Toplumdaki diğer bireyler ile hangi ortak noktalara ve hangi farklılıklara sahip olduğunuz. Bireyin en temel ihtiyaçlarından biri olan ait olma duygusunu tatmin eden ve kendisini bir cemaat içerisinde hissetmesini sağlayan kısmı, sahip olunan ortak özelliklerdir. Burada sadece bireysel kimlikten değil aynı zamanda kolektif kimliğe yol açan durumlardan da söz etmekteyiz. Doğup büyüdüğümüz mahalleden başlayıp okuduğumuz okula, tuttuğumuz futbol vs. Takımına kadar geniş bir yelpazedeki ortaklık sağlayabileceği gibi olumsuz yönünden baktığımızda, dezavantajlı olduğunuz durumlarda da kendiniz gibi

dezavantajlı bireylerle bir araya gelebilme ve aidiyet hissetme imkanı dpoğurmaktadır. Kimlikler, milliyetçilik gibi, farklı bireyler ve kişilikler arasında çimento görevi gören ve bireyin aslında yalnız yaşayamayacağı durumlarda kendisini rahat hissetmesini sağlayan olgular olarak kabul edilebilir. (Karaduman, 2010: 2887)

Milliyetçiliğin, özellikle Orta Çağ ve sonrasında, modern toplum dönüşümünde, bireylerin toplum içerisinde kaybolmuşluk hissiyatı ile başetmesini sağlayan bir yönü bulunmaktadır. Kimliklerin, özellikle bireysel değil toplumsal/kollektif kimliklerin de tıpkı milliyetçilik gibi bir arada tutan ve insanları yakınlaştıran bir yönü bulunmaktadır.(Hobsbawm, 1993: 149) Bireyin hem yalnızlaşmasını hem de aynı şekilde kendisi gibi olanlarla bağlantısını sağlayan kimliğin ayrıştırıcı yüzü, bireyin aynı zamanda kendi sınırlarını belirleyip diğer kısımları dışlamasını da beraberinde getirir. En temel içgüdüyle kimin dost kimin düşman olduğunun belirlenmesi, bireyin yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmesi açısından gereklidir. Evrensel değerlerin geçirgen sınırlarla bulunduğu küreselleşen bir dünyada kaybolmamak adına aidiyet ihtiyacının kolektif kimlikler bağlamında giderilmesi, ayakta durabilmek için geçerli bir motivasyondur.

Geleneksel toplumda bireyin diğer farklı grupla bütünleşmesi ya da farklılaşması beklenen bir durum değildi. Cemaat kavramıyla bireylerin bir arada yaşadığı geleneksel hallerden modern zamanlarda bireylerin birbirleriyle bir şekilde temas etmek zorunda kaldıkları toplumlara doğru geçişin yaşanması, aslında kimliklerin yansması hususunda da değişiklik yapılmasını beraberinde getirmiştir. Cemaatleşmenin doğal olduğu bir süreçte, kendisini “öteki”ne göre belirlemesi, karşılaşılan bir durum değildir. (Hobsbawm, 1993: 116) Geleneksel toplumda cemaati sayesinde kendisini ait hissedilen ve var eden bireyin aslında kabullendiği kimliğiyle bir problemi olduğunu söyleyemeyiz. Kollektif kimliklerin aslında mevcut düzenin/ devletin devamlılığına yardımcı olması, bireyin kendisini keşfedip farklılıklara karşı kendi özgür iradesini göstermesini de zorlaştırmaktaydı. Bununla birlikte, geleneksel toplumdan modern topluma geçiş ile birlikte toplumsal hayatta başlayan çözümler karşısında tutunacak cemaatin yetersiz gelmesi, bireyin kendisi gibi olmayanları dışlaması ile birlikte kendi kimliğini oturtabilmesi

imkanını sağlamıştır. Modernleşme ile birlikte toplum içerisindeki bireysel düzlemin arttığını söyleyebiliriz. Bireyin kendisini cemaatinin bir parçası olarak değil de, kendi özellikleri doğrultusunda var edebilmesi, modern çağlar ile birlikte kendisini göstermiştir. Bu durum, aileden başlayarak kendisini ait hissettiği yerel düzeydeki ögelerden vatandaş olarak kendini ait hissettiği ülke/devletine sadakat bağlarının da kısmen sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Hayal edilebilmiş en büyük topluluk olan devletin çatısı altında, güçlü bir milliyetçilik duygusu ile hayatını sürdürebilmiş bireyin, kendi kimliğini oluşturabilme ve bağımsız bir biçimde var ettirebilme çabası, öteki algısının da değişmesi ve hatta yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. (Hobsbawm, 1993: 207)

Geleneksellik düzleminde modernizme geçişte birlikte ortaya çıkan “evrensel değerler”, birey ve toplumların ortak saygı çerçevesinde benimsemeleri gereken ortak değerlere atıfta bulunurken, aynı zamanda cemaat düzlemi başta olmak üzere sıkı sıkıya bağlı kalınan değerlerin de sorgulanmasına, ve hatta kimi zaman bu bağların çözülmesine neden olmuştur. Bireylerin evrensel düzlemde birbirlerinden ırk, dil, din vs. gibi farklılıklar yüzünden hiyerarşik olarak üstün olamayacağı ve farklı davranış içerisine girilmemesi gerektiğini belirten evrensel değerler neticesinde bireylerin kişisel/ cemaatsel özelliklerinin de aslında bir özelliğinin kalmadığı görülmüştür. Modern zamanlar olarak nitelendirilen bu dönemin aslında en büyük risk faktörü de bireyin kendisinin aidiyet duygusundan uzak bir halde, boşlukta hissedebilme ihtimalinden ileri gelmektedir. Geniş perspektiften bakıldığında bireyin kendi değer yargılarını oluşturup kendisini var edebilmesi açısından bulunmaz bir fırsat olarak nitelendirilebilse de geleneksel toplum yapısının sarsıldığı gerçeğini de beraberinde getirmiştir.

Günümüzdeki eğilimin, bireysel/kolektif kimliklerin ötesinde, ulus ötesi kimliklere/yapılanmalara doğru kaydığını söylemek yanlış olmaz. Kolektif kimliklerin artık üst/alt kültürlere ait kimlikler tarafından tehdit altında olması, daha küresel çapta kimliklere aidiyet hissedilmesine yol açmıştır. Bununla birlikte, ulusal kimliğe duyulan aidiyetin de ulus üstü kimliklerle rekabet halinde olması, bu durumun sonuçlarından biridir. Kitlelerin ulusal kimliklere duydukları bağlılık ve

milliyetçilik argümanının özellikle iç politikada malzeme olarak kullanılması neticesinde ırkçı saldırıların artması da gözlenmiştir. (Carr, 2015: 47) Her ne kadar küreselleşmeyle birlikte tikelliğin ve alt kültürlerin kendilerini politika alanında var ettiğini söylesek de, ulusal kimliğe dayalı aidiyetin vatandaşlar tarafından olduğu kadar devletler tarafından da kimi zaman veya her daim canlı tutulduğunu görebiliriz.

Kimliğin birden fazla bileşeni olduğundan, ulusal kimliğe önem veren devletin alt ya da azınlık kültürünü kendi çoğulculuğu içerisinde eritebilmesi, asimile edebilmesi ya da üçüncü bir tercih olarak çok kültürlü bir yapı salayabilmesi beklenmektedir. Göçmen bireylerin çok olduğu ülkeler, ister istemez, çok kültürlü bir yapıya sahip olmaktadır. Bu devletler arasında en göze çarpanının ABD olduğunu söylemek yanlış olmaz. ABD, çok kültürlü yapısı ile her ırk ve inançtan insanı aynı potada eritmeyi başarmıştır. (Kymlicka, 1998: 114) Bununla birlikte, kimliklerini yok etmeden ve/ya eritmeden yaşayan bireyler için, vatandaşlık süreci de gerek aidiyet gerekse hukuki düzlemde önem kazanmaktadır. Aynı devlet çatısı altında yaşayan tüm vatandaşlar aynı-eşit hak ve yükümlülükler sahip oldukları gibi, kendilerini ifade edebilme konusunda da aynı statüde olması zorunluluğu, çokkültürlü yapının gereklerindedir. Burada her cemaatin (kimliklerin en kolay kaynaşabildikleri alan olarak) kendi yapısı doğrultusunda evrensel anlamda bazı değerleri dikte ettirmesi, gene bir üstünlük mücadelesine evrilmesine yol açacaktır. Nasıl ki alt kültürlerin kendi cemaatlerini oluşturmaları ve asimile olmamaları için kendi kimliklerine sahip çıkmaları hayati önemdeyse, aslında vatandaşlıkta en temel noktanın da yasalar önünde hak ve yükümlülükler açısından eşit olmaları gerektiğini söyleyebiliriz.

Kimliklerle ilgili kısaca bahsederken ulusal kimlik ve Avrupalı kimliğine ilerki bölümlerde detaylı şekilde değinilecektir. Son olarak kimlik konusunda evrensel-tikel kimlik ayırımında Laclau'nun bu çelişkiye dair söylediklerine göz atabiliriz. Evrensel değerlerin taşıyıcısı olan insanların eşitliğine dayalı soyut bir insanlık kategorisi ile tikelliğe dayalı halkların kadim üstünlüğünü ortaya çıkaran somut cemaatler arasındaki çelişki, günümüzde kimlik probleminin geldiği en önemli

aşamalardan bir tanesi olarak görülebilir. Modernizm sonrası dönemle birlikte, kimlikler arasındaki farklılık ve eşitlik çelişkisi sorgulanırken, aynı zamanda alt ya da çoklu kimlikler gündeme gelmeye başlamıştır. Alt kimlikler arasında, cinsel kimlik, etnik kimlik ya da kültürel kimlikleri sayabiliriz. Bu kimliklerin kendilerini var etme problemleri, bir arada, uyum içerisinde durarak çözülebildiği gibi, güçlü bir dışlama ya da dışlanma duygusunu da beraberinde getirebilmektedir. Her ne kadar evrensel değerler etrafında birleşip tündengelim ile her bireyin eşit olduğu fikrine inanmak istesek de, kimliklerin kendi cemaatlerini oluşturma çabaları aynı zamanda karşı(t) oldukları şeyler etrafında da birleşmelerini sağlamaktadır. (Laclau, 2015: 9) Burada, daha önce de belirtildiği gibi ulusal kimliklerin dışlama ve dahil etme ikilemini görebilmekteyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR ARADA VE AYRI: KİMLİK, BÜTÜNLEŞME VE EĞİTİM

Tezin İkinci Bölümü'nde, Avrupa (Birliği) kimliği ve vatandaşlığı izleği üzerinden bir yapı oluşturulmuştur ve Avrupa Birliği Bütünleşmesi ve süreç içerisinde ortaya çıkan handikapların izini sürerken, bu izlek üzerinden değerlendirme yapılmıştır. “Ulus devlet-uluslarüstü yapılanma olgularının birbirlerine çelme taktığı noktalarda, Avrupa Birliği, kimlik ve vatandaşlık politikalarını nasıl bir dengeye oturtmaya çalışmıştır? Dengesizlik halinde ne gibi stratejiler ortaya konulmuştur?” soruları cevaplanmaya gayret edilmiştir. Bölümün son alt başlığında ise, AB Kimliği ve Erasmus etkileşimi en genel anlamıyla irdelenerek, Üçüncü Bölüm öncesi bir zemin taraması yapılmaya gayret edilmiştir.

2.1. Avrupa Birliği Bütünleşmesi ve Tarihsel Arka Planı

J'ean Monnet: “Bizler insanları biraraya getiriyoruz, bir devletler koalisyonu oluşturmuyoruz.”(Delanty ve Rumford, 2005: 102)

Avrupa Birliği'nin, Jean Monnet'nin fonksiyonel yaklaşımıyla devam ettiği günlerin geride kaldığı, artık farklı yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu, çalışmamızın ana noktalarından bir tanesini oluşturmaktadır. Roma Antlaşması'nın 237. Maddesi; hangi devletlerin üye olabileceğinin kriterini benimsemiş, ancak “Avrupalılık” (Europeanness) kavramının neye tekabül ettiğini net olarak belirtmemiştir. (Treaty of Rome, 1957: 78)

Homojenlik kavramının etnik değil de kültürel homojenlik olarak kullanılması, tabii ki birleştirici olması bakımından daha çok önem taşır. Özellikle Roma Antlaşması'ndan itibaren bakıldığında Avrupa'daki topluluklar arasında

supranasyonel bir birlik kurulmasından bahsedilmekte, Avrupa halkı olarak değerlendirilmemektedir. (Habermas, 1992: 262) Bu durum aslında tartışılabilir. Bir kelime oyunu olarak değil, Avrupa'daki toplulukların/halkların/nüfusun ortaklaşa bir şekilde değerlendirilmesiyle bir Avrupa ulusu/halkı yaratmak aynı şeyler olarak değerlendirilemez. Avrupa ulusu denildiğinde, elbette klasik ulus kavramından farklı bir durumdan bahsedilmektedir.

Avrupa ruhu olarak bakıldığında, Hristiyanlıktan, Aydınlanma değerlerinden ve Yunan kültürel mirasına kadar bir sürü etmeden söz edebiliriz. Avrupa Birliği'nin bu ortak olduğu iddia edilen değerleri kullanarak ortak bir kimlik yaratma gayretinden söz edilebilmektedir. (Petit, 2007: 15) Burada kültürel homojenlikten bahsedecek olursak, Avrupa(lı) kimliğinin kültürel bir kimlik olarak ele alınmasını desteklediğini ve aslında homojenlikten ziyade çeşitlilik üzerine yoğunlaştığını söyleyebiliriz.

Avrupa Birliği'nin gerçek bir oluşum olarak ele alınmasının önündeki meydan okumalardan bir tanesi de coğrafi sınırlarının belirsizliğidir. Ulus devleti tanımlarken kullanılan belirli sınırlar ibaresinin, ulus devletin diğer argümanlarını kullanmaktan çekinmeyen Avrupa Birliği için kullanılamıyor olması, yeni üyelerle birlikte genişleyen fakat bütünleşmenin derinleşmesi konusunda eksik kalan Birliğin zayıf yönlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle yeni üye olan devletlerin ve aday üye pozisyonundaki Türkiye gibi devletlerin Avrupa (Birliği) sınırları içerisine dahil olup olmadığı mevzusu tartışmalı konulardan bir tanesidir. (Mols ve Weber, 2013: 514) Bu, özellikle kimlik konusundaki önemli argümanlardan olan “dahil etme” ve “çeşitlilik” elementlerinin coğrafi sınırlar tartışılırken tutarsızlıkla karşılanmasına neden olmaktadır. (Petit, 2007: 5)

Bütünleşme teorilerini kısaca da olsa incelememizin sebebi, çalışmamızda yer alan sosyal inşacılığın, özellikle 1990'lar sonrasındaki AB genişleme ve derinleşmesiyle ne ölçüde paralel gittiğini anlayabilmek amaçlıdır. Yetkilerinin bir kısmını üst otoriteye devretme ve yasal düzenlemelerle vatandaşlarının hak ve yetkilerini artırma yoluna giden üye devletlerin, bütünleşme konusunda olumlu,

olumsuz ya da kimi zaman çekimser kalmaları, hangi alanda bütünleşmeye sıcak baktıkları ya da egemenlik hak ve yetkilerini devrettikleri noktalar çalışmamızda yer alan Avrupa kimliğinin oluşumunu ve sindirilmesini sağlama açısından önemlidir. Avrupa bütünleşmesini analiz ederken, II. Dünya savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeleri dönemseller olarak incelemek ve bu açıdan teorilerin Avrupa bütünleşmesini nasıl etkilediğini araştırmak, çalışma açısından faydalı olacaktır.

Nilüfer Karacasulu'nun konuyla ilgili makalesinde, Avrupa çalışmalarının Soğuk Savaş sonrası dönemdeki gelişmeleri analiz edilirken, yeni işlevselcilik ve hükümetler arası kurumsalcılık yaklaşımlarıyla birlikte diğer yeni tartışmalara da yer verildiğinden bahsedilmektedir. (Karacasulu, 2007: 90) Günümüzde uluslararası ilişkiler kuramlarının rasyonalist, refleksivist ve sosyal inşacı olmak üzere üç ana başlıkta toplandığını söylemektedir. Özellikle sosyal inşacı yaklaşım, Avrupa bütünleşmesinin açıklanmasında sosyal faktörlerin önemine daha fazla yer vermektedir; bu yönü ile öne çıkmaktadır. (Karacasulu, 2007: 83)

Avrupa Birliği bütünleşme kuramlarının üç aşamasından bahsedecek olursak; burada öncelikle 1980'li yıllardan itibaren pozitivism yaklaşımının öne çıktığını görebiliriz. 1960'lar ve sonrasında Avrupa bütünleşmesinin açıklanması, 1980'li yıllar ve sonrasında yöntem analizi ile son olarak 1990'lı yıllar ve sonrasında Avrupa Birliği'nin inşasının incelenmesi olarak üçe ayrılmıştır. Avrupa Birleşik Devletleri oluşturulması önerileri, Avrupa birleşme modelleri ile analiz edilmiştir. (Karacasulu, 2007: 85)

Bilindiği gibi Avrupa'da bütünleşme dönemi, ekonomik düzlemden başlamıştır. Başarılı bir bütünleşme için bütünsel bir toplumun önemli olduğu belirtilmiştir. Bu bütünleşmede ortak değerlerin paylaşılması, aralarındaki haberleşme ve işlemlerin açılması vurgulanmıştır. Burada ortak değerlerin yaratılması ve/ya uyandırılması hususunda özellikle bizim de ana konumuz olan eğitim ve Erasmus faaliyetini belirtebiliriz. Zira ülkeler arasındaki işbirliğinin artması, ortak bir Avrupa düşüncesine de fayda sağlamaktadır. (Feyen ve Krzaklewska, 2013: 22) Savaşın engellenmesinin toplumsal bütünlük hissi yaratarak

daha kolay olacağı aşıkardır. Toplumun, güvenlik konusunda da entegre edilmiş ve birleşmiş Avrupa Fikri'nin verdiği çoğulcu güvene daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle bu noktada, üye devletlerin güvenlik politikalarının korunması ve egemenlik haklarının devri konusunda daha fazla imtina etmeleri, çoğulcu ve birleştirici toplum hedefine ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

Bütünleşmiş Avrupa fikri söz konusu olduğunda, özellikle toplum içinde barışı sağlamak ve değişim için ortak anlayışın ve kimlik yapısının üzerinde durulmaktadır. Ortak değerlerin yaratılması önem kazanmaktadır. İnsan hakları gibi ortak evrensel değerlerin oluşturulması, aktörlerden en önemlisi olan devletin varlığını sürdürmesi açısından hayati önemdedir. (Örkény, 2011: 35)

Uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin üzerinde çok da fazla durmadığı ve düşük öncelikli konular içinde olduğu varsayılan yeni işlevselcilik de, ekonomik, mali, parasal ve teknik anlamda başlatılan iş birliklerinin, kademe kademe siyasal işbirliğine dönüşebileceğini incelemektedir. Ulusal ekonomilerin de zaman içerisinde birbirine entegre olacağı ve bu sayede Avrupa'da kurumsallaşmanın artacağı fikri, işlevselciliğin Avrupa Birliği'ne bakışını açıklamaktadır. Bu noktada en başta bahsettiğimiz gibi, ekonomik yönden bütünleşmenin bir “spill over” etkisi yaratarak diğer alanlara da yayılacağı tahmin edilmişti ve tahmin edilen bu yayılma gerçekleşti. (Bulmar ve Joseph, 2016: 727)

Avrupa bütünleşmesi incelenirken, özellikle ortak güvenlik mekanizmalarının uyumlandırılması önem kazanmaktadır. (Bulmar ve Joseph, 2016: 739) Buna göre, “hükümetlerarası üst kurumlar arasında denge oluşumu nasıl açıklanır? Ya da bu bağlamda Avrupa güvenlik politikası niye hala yeterince entegre olamamıştır?” gibi sorular tartışılabilir. Ancak bu başlıklar doğrudan tezimizle alakalı olmadığından, eğitim politikaları ve Avrupa Birliği vatandaşlığı eksenini üzerinden gitmek daha faydalı olacaktır. Yeni işlevselcilere göre, devletlerüstü kurumlar artan öneme sahip olacaktır. Parasal egemenlik-iç güvenlik ve dış güvenlik konuları önem kazanmaktadır. Uluslararası örgütlerin kimlikleri analiz edilirken, yaklaşım olarak sosyal inşacı yaklaşımın seçilmesi, Avrupa Birliği'nin kendi yapısıyla da uyumludur.

Zira Avrupa Birliği de daha önceden belirtildiği gibi öncelikle ekonomik bir birlik olarak kurulmuş, siyasi alt yapısını zaman içerisinde oluşturmaya başlamıştır. Bizi ilgilendiren vatandaşlık kimliği ve eğitim politikası olduğu için, Avrupa Birliği'nin sürekli kendisini değiştiren gelişen bir organizma olduğunu söyleyebiliriz. Burada sosyal inşacı yaklaşım nasıl ki sosyal kurumların sürekli değiştirdiğini, etki altında ilerleyebildiğini söylediye, Avrupa Birliği'nin politikalarının da kendi kimliğini oluşturma sürecinde değişiklik yaptığını söyleyebiliriz.

Avrupa bütünleşmesinin geliştirdiği süreçlerin önemli yapı taşlarından biri de Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde bölgesel genişlemedir. Bu bölgelerin 2004 senesinde Birliğe katılmasıyla birlikte, Sovyet etkisinin sınırlandırılması ve hatta sonlanması öngörülerek, Birliğin değer ve yapısının genişletilmesi arzu edilmiştir. Bununla birlikte, bütünleşmeye karşıt olan fikirlerin temelinde yatan milliyetçilik akımları, Pan-Slavizm gibi Doğu Avrupa'yı etkisi altına aldığı düşünölen akımlar ve hatta bu bölgenin, Avrupa'nın genelindeki ekonomik bütünleşmeye ayak uyduracak ölçüde olmadığını iddia eden kesimler de bulunmaktadır. (Haas, 1956: 512)

Uluslararası örgütlerin belirli bir amaç için kuruldukları ve üye devletlerin belirli ölçüde kontrolleri altında olduklarını düşünöcek olursak, bir uluslar üstü örgütlenme olarak Birliğin üye devletlerin müdahale alanını daralttığını söyleyebiliriz. Buna göre, Avrupa Birliği'ni belirli bir uluslarüstü örgüt olarak değerlendirecek olursak -ki onu oluşturan devletlerin haricinde hareket etmesi beklenebilir- kendi kurumlarını oluşturma yolunda olduğu için onu canlı bir varlık olarak kabul edebiliriz. (Zürn ve Checkel, 2005: 1068)

Pozitivizmin bu hususta iki önemli varsayımı vardır: Birincisi, bilimin tekliği, ikincisi, olgular ve değerlerin ayırt edilebilirliğidir. (Haas ve Haas, 2002: 585) AB'nin, ABD'den ayrı hareket edebilmesi önerisine yer verilmesi, özellikle dış politikanın tek bir ağızdan çıkması, Avrupa'nın güçlendirilmesi ve ekonomik olarak gücünün artması ile beraber siyasi gücünün artması beklentisi, bu noktada önem kazanmaktadır. Ulusal düzeyde kaybedilen siyasi yönetim gücünün Avrupa düzenine

tekrar kazandırılabilme olasılığı ve bu sebeple Avrupa Birliği Anayasası'nın kabul edilmesi gerekliliği de önemlidir. Şu koşullarda Avrupa legal düzleminin ne ölçüde başarılı olduğunu analiz edebiliriz. Çünkü bunların hepsi Avrupa kimliği ile bağlantılandırılacak başlıklardır. Tezin giriş kısmında belirttiğimiz gibi, Avrupa kimliği ortak politikalara dayanmaktadır ve sürekli değişebilen bir kimlik olarak bunun olumlu ve olumsuz tarafları vardır. Bunların hepsi bir Avrupa kimliği inşa etme çabasında olan devletlerin savunduğu değerlerdir. Burada en önemli nokta, dış ve iç politika arasındaki ayrımın olmadığı bir birleşme ihtiyacının hissedilmesi, bir diğer tabirle, bizde yapıldığı gibi Avrupa Birliği'nin iç politika malzemesi haline getirilmemesidir.

2.2. Bütünleşme Sürecinde Handikaplar: Sosyal İnşacılık Perspektifi

Avrupa'da anayasa oluşturma sürecinde yaşanan zorluklar ve sürecin neredeyse duraklama noktasına gelmesi bize göstermektedir ki; ulusal hükümetlerin Avrupa bütünleşmesi için daha fazla çaba göstermesi gerekmektedir. Genişleme süreciyle birlikte üye devlet sayısının artması, anayasayı zorunlu hale getirmiştir. Avrupa Birliği'ni oluşturmak sadece belli antlaşmalar ve yapılan düzenlemeler, yayınlanan deklarasyonlar ya da toplanan zirveler neticesinde yapılabilecek bir şey değildir. Klasik anlamda uluslararası aktör niteliklerine bakacak olursak, günümüzde devlet, eskisi kadar olmasa da güçlü bir aktördür. Buna göre üye devletlerin, geniş bir alana yayılan bir Birlik oluşturup bunu yapısal reformlarla destekleyerek bir üst düzeye çıkarırken, devlete benzer bir yapı yaratmak istemeleri kaçınılmazdır. Birliğin kurumsal alanlarında çıkan problemlerden birçoğu, işleyiş ve uyumlandırmayla ilgilidir. Özellikle devletlerin egemenliklerini paylaştıkları bir sistemden söz ediyorsak, bu sistemin sadece merkezde bulunan bürokratlar eliyle yürümeyeceği açıktır. (Fligstein, Polyakova ve Sandholtz, 2012: 117) Üye devletlerin her birinin ulusal programları ve çıkarları olduğunu göz önünde bulundurursak, bunları zedelemekten içinde buldukları Birliğe katılmak istediklerini söyleyebiliriz. Bu durumda, sadece Brüksel'den idare edilen bürokratik bir sistem yerine, AB genelinde yaklaşık 450 milyon vatandaşın aktif olarak katıldığı

bir sistem daha uygun görünmektedir. Elbette ki halkların buna katılması sağlanırken her karar içinde aktif yer almaları beklenemez. Ancak bir devletin en önemli yapıtaşı olan Anayasa olmadan da devlet gibi güçlü bir uluslararası aktör olmak isteyen bir örgütün istediği hedeflere ulaşması zordur.

Öncelikle Birliğin Temel Haklar Şartı'nı kabul etmiş olması ve Avrupa Birliği vatandaşlığı kavramını öne sürmesi, uluslararası alanda Birliğin etkin bir rol oynama şansına sahip olmasını sağlayacak ve giderek genişleyen Birliğin yaklaşık 450 milyon civarındaki vatandaşlarının kendi ulusal devletleri haricinde Birliğe de aidiyet duygusu hissetmelerini beraberinde getirecektir. (Delanty ve Rumford, 2005: 69) Bunun dışında, Birliğin işleyişi konusunda büyük problem yaratan nitelikli oy çokluğu ilkesinin yaygınlaşması da olumlu yönde görülse dahi yaklaşık 30 üyeli bir Birlik için hala istenilen alanlara yaygınlaştırılmamıştır. Oybirliği yerine oyçokluğu ilkesinin uygulandığı bir Avrupa Birliği, kuşkusuz uygulamaya çalıştığı politikaları daha kolay şekilde kabul ettirebilir ve gereken idari prosedürleri yerine getirebilir. Yapılan Anayasa Taslağı, Birliği daha kolay, hızlı ve etkin şekilde işleyen bir kurumsal yapıya kavuşturmak amacı güdüyorsa, o halde Birlik üye devletlerini ortak bir noktada buluşturup ortak karar alarak yapısını daha işler hale getirebilmelidir.

Haas'a göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupalı devletlerin yeni-işlevselci yaklaşımdan ilham alarak, bütünleşme, çoklukla "elit" kısım tarafından gerçekleştirilmiştir. (Haas, 2004: 41) Bizim de çalışmamızda sıklıkla bahsettiğimiz gibi, bu durum halkların tepkisine neden olmuştur. Maastricht Antlaşması'na kadar olan süreçteki Eurobarometer araştırmaları, Avrupa bütünleşme projesinin olumlu şekilde ilerlediğini göstermiştir. (Eurobarometer; No 33, June 1990) Bununla birlikte öne çıkan nokta, halkların Avrupa'sının, bu bütünleşmeyi nasıl karşıladığıdır. Halkların Avrupa'sı fikri, teorik boyutta pürüzsüz olarak resmedilse de, yapılan yasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin halka inmesi ve benimsenmesi zaman almıştır. Bununla birlikte, kendi ulus devletlerine güvenen vatandaşların, o devletin üye olduğu kuruma güven duyması da beklenebilir. Bu ikincil güven sayesinde, Birliğe ve bütünleşmeye duyulan şüpheler, iç politika malzemesi olarak kullanılmaksızın giderilebilmektedir.

Avrupa bütünleşmesinin II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa kıtasındaki barış ortamını sabit tutmak amacıyla yapılan yardımları ve aslında savaşın çıkmasının ana sebebi olarak görülen kömür ve çelik endüstrisi başta olmak üzere ekonomik bütünleşme planları ile birlikte aslında federatif bir yapı oluşturulup oluşturulamayacağına endişesi ekseninde analizini yapabilmektedir (Koslowski, 1999: 563) Avrupa kıtasındaki siyasal oluşumların Rönesans sonrasında itibaren federasyon ya da konfederasyon sistemine dönüştürülmesi ve bu minvalde egemenliklerinin bir kısmını üst oluşuma devretme ihtimali, özellikle politik, ekonomik veya dini-ruhani bir çerçevede gerçekleşebilmesiyle paralel şekilde yürümektedir. (Haas, 1956: 507) 1920'li yıllardan itibaren, günümüze kadar uluslararası ilişkilerde iki ana akım olarak realizm ve idealizmin öne çıkarken, gelenekselciler ile davranışçı ekol arasındaki metodolojik tartışma da bulunmaktadır (Karacasulu, 2012: 107) Bu yaklaşımların üzerine ise, neoliberal ve neorealist akımların etkisi kendini göstermiştir. Neoliberal ve neorealist akımları bir çatı altında toplayan rasyonalizm ile reflektivist görüşler arasındaki çatışmadan da üçüncü dalga olarak söz edilebilir.

Rasyonalizmden ayrıldığı nokta uluslararası toplumun sosyal bir inşaa olarak ele alınmasıdır. Uluslararası toplum içerisindeki veriler, onu değerlendirenlerin bakış açısına göre önem kazanır, anlamını buna göre alır. Bu eleştirileri dikkate almak bir tarafa, asıl önemli olan, Avrupa Birliği gibi kendine özgü bir yapısı, tarihçesi ve sistemi olan uluslararası bir örgütün, tek bir teori ile açıklanmasının yetersiz olmasıdır. Bütünleşmeyi açıklayan kuramlar arasında, homojen-heterojen Avrupa tartışması, federalist mi yoksa "çok vitesli bir Avrupa"ya doğru mu gidildiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Federalist teoriler ile homojen yani federalist bir Avrupa bütünleşmesi modeli açıklanabilmektedir. Federalist Avrupa modeli ile ortak bir çatı ve yasalar arasında toplanması, ortak düzen ve anayasa, Birlik vatandaşlığı gibi kavramlar incelenebilmekte ve mantıklı bir sistem temeli oturtulabilmektedir. (Moravcsik, 2011: 679)

Realistler, uluslararası aktör olarak sadece devleti kabul ederken, liberaller aktörlerin arasına uluslararası örgütleri de koymuşlardır. Bu bakımdan özellikle 1980'lerin başında neoliberaler ulus ötesi kurumların uluslararası politikada önemli bir rol oynadığını dile getirmişler, inşacılar, aslında devletlerin de çıkarlarının sabit kalmadığını iddia ettikleri noktada, liberallerle kısmi bir işbirliği içerisine girmişlerdir. (Bernhard, 2011: 434)

“Birlik üye devletlerin hem anayasa önündeki eşitliğine, hem de bölgesel ve yerel özerklikleri de içine alan, siyasal ve anayasal temel yapılarına has olan ulusal kimliklerine saygı duymalıdır. Ulusal güvenliği koruma, toprak bütünlüğünü sağlama ve kanunu tesis etme dahil olmak üzere önemli devlet fonksiyonlarına saygı göstermelidir.” (Treaty Establishing A Constitution for Europe, 2005: 18)

Ulusun çıkarlarını gözetme ile Birliğin devamlılığını sağlama konusundaki dengenin gözetilmesi, kuşkusuz gerek bütünleşme gerekse etkinin yayılması hususunda ziyadesiyle önem arz etmektedir. Sadece ekonomik temelli değil aynı zamanda politik bir aktör olma iddiasıyla yola çıkan Birliğin gerek yasal gerekse sosyal alanda yaptığı reformların hepsi bu amaca yöneliktir.

Birliğin, taslakta ifade edilen bu ifadesi aslında devletlerin ulusal egemenlik haklarına tecavüz edip, ellerinden almak yerine onlarla ortaklaşa işbirliğine giderek daha güçlü bir yapısal alan sunmayı hedeflediğini göstermektedir. (Treaty Establishing A Constitution for Europe, 2005: 18) Birliğin Anayasa Taslağı oluşuncaya kadar meydana getirdiği yapılanmalar, zaten kendisinin halihazırda dış ticaret, Birlik üye ülkeleri arasında bulunan iç ticaret hacmi, gümrük birliği, tarım vb. konularda yasal hakları elinde bulundurduğuna işaret ederken, yeni Taslakla birlikte Birliğin egemenlik haklarını, üye devletlerin haklarını gasp etmeden artıracığını, kimi zaman hükümetlerarası bir pozisyonda hareket edebileceğini kimi zamansa sadece üye devleti destekler nitelikte hareket edeceğini belirtmiştir.

2002 yılında Anayasa Taslağı ile ilgili Kurultayın başlaması neticesinde tarihsel olarak yapılan sıraya kısaca göz atarsak, taslak metin 2003 Haziran'ında AB zirvesine sunulmuş, 2004 Haziran'ında da kabul edilmiştir. Mayıs 2004'te tarihinin en büyük genişlemesi ile 25 üyeli bir Birlik haline gelen AB, yapılan Anayasa Taslağını 2005 Mayıs ve Haziran'ında sırasıyla Fransa ve Hollanda'da halkoylamasına sunmuş ve Avrupalı iki devletin halkları tarafından reddedilmiştir. (İKV, Tarihçe: 2007) Avrupa Birliği'nin kurulduğu tarihten itibaren yapılan antlaşmaları bir potada birleştirmeyi hedefleyen Avrupa Birliği Anayasa Taslağı, AB'nin güçlerini ve imkanlarını belirlerken, Birliğin nerede güç kullanıp yetkilerini gösterebileceğini ve bunun karşısında da üye devletlerin veto etme haklarını hangi koşullarda ellerinde bulundurduğuna dikkat çekmektedir.

Taslak Anayasa'nın Fransa ve Hollanda'da yapılan referandumlar sonucunda reddedilmesinin ardından, 2007 yılında, başta kurumsal değişikliklerin yapılması ve karar alma süreçlerinin basitleştirilmesi amacıyla, Lizbon Antlaşması üzerinde çalışmalar başlamıştır. 13 Aralık 2007 tarihinde Lizbon'da imzalanan Antlaşma, reddedilen Anayasa'da yer verilen sembolik öğeleri kapsamamakta, lakin kurumsal ve işleyişe ilişkin değişiklikleri korumaktadır. Lizbon Anlaşması ile birlikte uluslar üstü yapının karar alma süreçlerinde daha da geniş bir perspetifte görev almasını ve Avrupa Parlamentosu'nun güçlenmesini olumlu karşılamışlardır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu arasındaki güç çekişmesi ve revize edilme süreci ile birlikte 2010 ve sonrasındaki Eurozone alanındaki krizlerin etkisinde de kendisini göstermiştir, ulusal hükümetlerin aynı zamanda bu krize karşılık çözümler üretmesiyle birlikte Parlamento ve Konsey'in yetki alanları da tartışılmıştır. (Bulmer, Jonathan, 2016: 736)

Lizbon Antlaşması, AB'nin yapısal anlaşmalarını iki şekilde yenilemeyi amaçlamıştır. Birincisi, dış politikanın Avrupa Birliği kısmında nasıl ele alındığına dair bir yenilik getirirken, Birliğin dış politikada daha görünür hale gelmesini arzu etmektedir. İkinci olarak da, kuruluşundan beri tartışmalara neden olan ulusal politikalarla AB'nin kendi politikası arasındaki farklılıkları gidermeyi ve hatta ulusal temsilcilerle Birliğin kurumsal çalışanlarını yan yana çalıştırmayı hedeflemiştir.

Lizbon Antlaşması'nın ortak dış politika oluşturma konusundaki bu reformlarıyla birlikte, Roma Antlaşması ve Maastricht Antlaşması'na ilaveler ve reformlar yaparak geliştirme gibi amacı da bulunmaktadır. Ayrıca daha önceden referandumla reddedilmiş olan Anayasa gibi bütün kurucu antlaşmaları bir kenara bırakıp yepyeni bir kurumsallaşma önermemesi de, üye ülkelerin parlamentolarında onaylanma sürecine girecek olan bu antlaşmanın kabul edilmesinin daha kolay olduğunu ortaya koymaktadır. Lizbon Antlaşması ile getirilen yeniliklerden biri de isteyen ülkenin Birlik'ten çıkabilme olanağının dile getirilmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra, vatandaşların Avrupa Birliği'ndeki karar alma süreçlerine daha yakından katılımlarının sağlanması da amaçlanmıştır. (Bulmer ve Joseph, 2016: 726)

Birlik için en hassas konulardan biri olan üye devletlerin parlamentoları ve onların karar alma süreçleri ile Avrupa Birliği'ninkilerin uyumlandırılması konusunda Lizbon Antlaşması'nda kimin hangi yetkileri bulundurduğu da ortaya konulmuştur. Bu antlaşma ile Birlik, kendisine hangi konularda yetki devredildiyse onu kullanacak, geri kalanını üye devletlere bırakacaktı.

Birliğin kimliğinin dünyadaki olaylarda etkin bir şekilde belirmesi ve uygulamaya geçmesi, ekonomik birlikten siyasi bir birlik olma sürecinin temel hedeflerinden biri olmuştur. Özellikle sınırları genişleyen ve yeni ülkeleri de bünyesine katarak farklı coğrafyaları ve farklı sistemleri ortak bir potada buluşturmayı hedefleyen Birlik, bunu, dünyada sözü geçen ve uyumlu bir aktör olabilmek için yapmaktadır. Şimdiye kadarki diğer bütün örgütlenmelerden farklı olan Avrupa Birliği, Lizbon Antlaşması ile özellikle 2005 yılında Fransa ve Hollanda tarafından reddedilen anayasa gibi toptan bir reform yerine kısmi değişiklikler ve iyileştirmeler öngörmektedir. Bunu yaparken de üye ülkelerin ulusal parlamentosuyla ters düşmek ya da yetki çatışmasına girmek yerine, Birliğin hedefleri doğrultusunda yetki ve güç paylaşımına gitmeyi hedeflemektedir. Özellikle üye devletlerin parlamentolarının, antlaşmayı gözden geçirmek ve kendi alanlarını tehdit edip etmediğini anlamak için belirli süreleri vardır. Birliğin özellikle 27 üye ülke kapsamında genişlemesi, üye ülkeler arasındaki nüfus, etkinlik ve oy

farklılıklarını da su yüzüne çıkarmıştır. Lizbon Antlaşması'nın bir şartı da güçlendirilmiş işbirliğidir. Buna göre, AB dahilindeki üye devletler, gruplar halinde hareket edebilme imkanı kazanmaktadırlar. Nitelikli oy çoğunluğu ile karar alabilme şansını da beraberinde getiren bu uygulama, özellikle dış politika konusunda etkin olma şansına sahiptir.

Avrupa bütünleşmesini incelerken kullanacağımız düşünce yaklaşımının sosyal inşacılık olduğu daha önce de ayrıntılı bir şekilde belirtilmişti. Çeşitli alanlardaki bütünleşmeyi açıklayabilmek için inşacılığın büyük potansiyele sahip olduğunuz söyleyebiliriz. Sosyal inşacılıkta ele alınan ajanlar, yani rollere sahip olan varlıkların, ilgi ve kimlikleri doğrultusunda şekillendikleri ve bu minvalde durağan değil sürekli hareket halinde olan rollere sahip oldukları belirtilmiştir. (Checkel, 1999: 548)

Sosyal inşacılık yaklaşımını incelerken toplumun sürekli bir devinim içerisinde olduğunu görebiliriz. Gelişen, değişen ve kendi kendine, yeni kavramlar yeni boyutlar bulan hareketli bir yapıdan bahsedebiliriz. Bu sebeple, Avrupa vatandaşlığı ve kimlik konularını incelerken sosyal inşacılık yaklaşımından faydalanılmıştır.

Yeni İşlevselci akımdan Ernest Haas, "The Uniting of Europe" kitabında Avrupa bütünleşmesinin spill-over (yayılma) etkisi yaratmasından söz etmektedir. Bu iddiaya göre, insanların eylemini içeren tüm alanların birbirleriyle ilgisi vardır. (Haas, 2004: 28) Sosyal inşacılık, çalışmada, kimlik oluşturma sürecini analiz ederken kullanılacak yöntemdir. Toplum, yaşayan bir organizmadır ve sosyal inşacılık kavramları doğrultusunda güncel gelişmelerle birlikte kendisini dönüştürmektedir (Zehfuss, 2001: 319). Neorealizm ve neoliberalizmin aksine, sosyal inşacılık toplumların belirlenemez bir düzlemde dönüşebildiğini iddia eder. Buna göre formüle edilmesi için kullanılan sabit bir metot yoktur ve olamaz. Sosyal inşacılık aynı zamanda uluslararası organizasyonların kimlik ve norm oluşturma süreçlerindeki hareketlerine de odaklanmaktadır. Nasıl ki sosyal inşacılık fayda ve hareket alanlarının kolaylıkla değişebildiğini iddia edebiliyorsa, bu çalışma da

Avrupa kimliğini oluşturma ve bütünleşme sürecini inceleme konusunda bu fikir akımından faydalanacaktır.

Sosyal inşacılık, kimlik ve vatandaşlık oluşturma sürecini incelerken kullanacağımız yapının çatısını oluşturmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, toplum yaşayan bir organizmadır ve ulus devlet de anahtar eleman olarak değerlendirilse de kimi eleştirilerde modası geçmiş bir yöntem olarak görülebilmektedir. Buna bakarak, kimlik ve vatandaşlık kavramlarının içeriklerinin ve çerçevelerinin de zaman içinde değiştiğini söyleyebiliriz. Semboller, inançlar ve hatta resmi tarih yazımı gibi insanları bir arada tutan ve bağlayan faktörler dahi, zaman içinde değişebilir ve dönüşebilir.

Konumuzla asıl ilgili olarak, başlangıçta sorulması gereken, ulusal kimlik oluşumunda eğitimin rolünü, Erasmus hareketliliği ile Avrupalı kimliği oluşturulma aşamasında paralel şekilde sağlanıp sağlanmayacağıdır. Ailede başlayıp okul ile ilk yaşlardan itibaren devam eden ulusal eğitimin karşısına çıkaracağımız Erasmus hareketliliğinin 18 yaşından itibaren başlıyor olması, hareketin başarıya ulaşabilmesi açısından bir risk teşkil etmektedir. Zira ulus devletin eğitimi kullanarak makbul vatandaş yaratma süreci, ailede başlayıp ilkokul vs. ile erken yaşlardan itibaren hayata geçiriliyordu. Oysa ki niversite çağına gelmiş ğrenciler, Erasmus hareketliliği ile en fazla hoşgörüyü ve karşılıklı iletişimi geliştirebilirler. Tekrardan bütün fikirlerinin ters yüz olması beklentisinin ütopik olacağı dşnlmektedir.

2.2.1. Ulusal Kimlik- Avrupa (Birliği) Kimliği Sorunsalı

Çalışmamızda üzerinde önemle durmamız gereken nokta şudur: “Avrupalılık” nedir? Avrupa kimliği hangi kriterlerin üzerine oturtulabilir? Avrupa kimliğinin potansiyel değerleri konusunda sadece derinleşme ve genişleme değil, aynı zamanda dışlamanın ve inceltmenin negatif etkilerini de hesaba katmak gerekir:

Avrupa'nın geniş bir şekilde yorumlanması, değerleri içine kattığı gibi. Örneğin göçmenler vs.yi de dışlamaz.

Avrupa Komisyonu'nun Birliğin daha kurumsal bir yapıya bürünmesi ve üye devletlerden başlayarak bütünleşme süreciyle birlikte bir aidiyet hissi yaratılması için eğitim alanına müdahale etmesi, Birliğin kimliği soruları ile de yakından ilişkilidir. (Petit, 2007: 2) Bu soru, sosyal kimliklerin oluşturulması süreci konusundaki fikir ayrılıklarını da beraberinde getirir. (Cederman, 2001: 151) Herrman ve Brewer gibi araştırmacılar, sosyal kimliklerin doğuştan gelmediğini ve yaratıldığını savunmaktadırlar. (Hermann, Risse, Brewer, 2004: 28)

Avrupa (Birliği) kimliği ile ulusal kimliğin bir rekabet içerisinde olduğu problematiğine dönecek olursak, kimlik ile birlikte AB vatandaşlığına da bakmak gerekmektedir. Maastricht Antlaşması F bendinde belirtildiği gibi, “*Birlik, hükümet sistemleri demokratik ilkeler üzerine kurulu olan üye devletlerin ulusal birliklerine saygı gösterir*”.²(Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma, 2007: 6) Bununla birlikte, Avrupa kimliğinin ulusal kimliği zedeleyeceği inancı tartışılmıştır. Genellikle ulusal kimlikle Avrupa Kimliğinin rekabet halinde olması ya da kıyaslanması hususunda kendilerini ulusları ile ifade eden vatandaşların diğerlerine göre daha fazla Birliğe aidiyet duyduklarını görebiliriz. (Orchard, 2002: 429)

Evrensel eşitlik, her şeyin aynılaşması etrafında olumsuz bir anlam ile kendisini gösterirken, tikellik hız kazanmaya başlamıştır. Bunu Avrupa Birliği içindeki halkların kendilerinin hem ayrı bir şekilde değerlendirilip hem de diğerleriyle eşit pozisyonda olmaları konusundaki çabalarında görebiliriz. Kültürlerin ya da kimliklerin bir taraftan kendi aralarında farklılıkları mevcutken, diğer taraftan da eşitlik ilkesi gereğince bütün farklılıkların törpülenmesi ve ortak paydada eşitlenmesini gerektirir. Modern dönem evrensel değerlerin yükselişe geçtiğini söylerken, post modern dönemde öznelere evrensel ortak kimliklerinin artık mümkün olmadığını söylemektedir. Toplumsal aktörlerin kendi kimliklerini tikellik

²Metne orijinal dilinde ulaşmak için bkz: Treaty of European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT>

üzerine koymaları, evrensellik ile tikellik arasında bir orta yol bulunması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Günümüzdeki dünya düzeni, özellikle çalışmamızın başat aktörü olan Avrupa Birliği içerisinde, katı ve birbirinden ayrık, hatta karşıt duracak kimlikler yerine melez kimlikler daha uygun ve kabul edilebilir gözükmetedir. (İnsel, 1996: 11)

Kimliğin dahil eden ve dışarıda bırakan yapısı, milliyetçilikle de benzeşmektedir. Milliyetçilik bazı koşullarda bozulup şovenizme, ırk düşmanlığına ve ırk nefretine dönüşür. Kendi grubunun insanlarını en iyi, en güzel ve en soylu olarak tanımlamaya yönelik iç karartıcı bir eğilimi vardır. Aynı şekilde kimliğin, bireyin bir sıfatı ya da etiketi haline gelmesi de, özellikle ulus kimlikte, kendisini başka tür kimlikleri dışlama şeklinde gösterebilir.

Kimlik de dahil olmak üzere, tüm tanım ve kategorilerin sosyal olduğu söylenebilir. (Friedman, 2003: 125) Buna göre çalışmamızda vatandaş oluşturma sürecinde ele alacağımız sosyal inşacılık bakış açısının da bu paralelde gitmesi işimize yarayacaktır. Tanım ve kategoriler, sürekli devinim içerisinde zamanla ve üyelerinin de yardımıyla devinim halinde olan toplumun ortaya çıkarttığı, bir kısmıyla ayrıştırıcı diğer kısmıyla bireyleri birleştiren özelliklere sahiptir. Nasıl ki uluslar ve milliyetçilikler hem kapsayan hem dışlayan bir yapıya sahiplerse, kimlik oluştururken topluma üye olanların kim oldukları da bazı etiketlerle ve kimi kriterlere bağlı olarak belirlenir. Üyelik etiketinin (topluma/cemaate ya da dine, fark etmez) bir bireye yapıştırılması iki şekilde olabilir. Biri saf ve öznedir, kişinin kendisini ait hissetmesi, bağlanma ile olan duygusu ve durumu; diğeri ise dışsaldır; toplum tarafından kişinin kendini nasıl etiketlediğinden bağımsız olarak insanları etiketlemeyi içerir. Bu sonuncu etiketleme, birçok alt grupta birbirlerinden farklı olan bireylerin üst kimlikleri (tenleri, ırkları ya da fiziksel özellikleri gibi) doğrultusunda aynı potada eritilmelerine de sebebiyet vermektedir. (Friedman, 2003: 124) Sosyal inşa ile birlikte kendisini gösteren kimlikler, aslında gerçeklikle de bağlantılı olmalıdır. Baskın ya da egemen olan grubun diğelerini bir kategorizasyon çabası ile birlikte aynı potada eritme çabası her zaman gerçeklikle bağdaşmayabilir, yanıltıcı ya da manipülatif olabilir.

Avrupa Birliği üye devletleri için ortak kimlik sorunu, Birliğin bugün karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan bir tanesi olarak kabul edilmektedir. Avrupa'da mevcut kimlikler ve onun Avrupa Birliği'ne etkileri her ne kadar bütünleşmenin daha genişlemesi ve derinleşmesiyle ilgili olarak yeni tartışılmaya başlanan bir konu olsa da, özellikle anayasa tartışmalarıyla birlikte hız kazanmıştır.

Avrupa(lı) kimliğini konuşurken, alt kimlikler olarak ulusal ve bölgesel kimlikleri ele almak, daha derine inmemek, çalışmanın dağılmaması açısından uygun olacaktır. Bununla ilgili Emanuele Castano, homojenlik kavramından bahsederken kültürel türdeşlik kavramının (homojenlik) önemli olmadığını iddia etmektedir. (Castano, 2004: 41)

Kimliklerin dilsel, dinsel, bölgesel, kültürel ve tarihi olarak çeşitlendiğini göz önüne alırsak, Avrupa Birliği içindeki çeşitli kimliklerin, Avrupa bütünleşmesinden farklı düzeylerde etkilendiklerini söyleyebiliriz. (Mayer ve Palmowski, 2009: 577)

Ulusal kimlik, bir ulusun üyesi olmanın insana doğuştan kazandırdığı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygun bir ifadeyle belirtmek gerekirse, Avrupa Birliği'nde mevcut durumda bulunan halkların kaynaşmalarını ve ortak bir Avrupalı kimliğinde buluşmalarını engelleyen şeylerin başında, bireylerin ulusal kimlikleri gelmektedir. Her ne kadar Avrupalı kimliğinin, bireylerin/halkların ulusal kimliklerine ek olarak ve tamamlayıcı bir şekilde varolacağı öngörülse de, öncelikle ulusçuluk kavramı ve ulusların oluşma süreçlerine kısaca göz atmak çalışmamız açısından faydalı olacaktır.

Ulusal kimlik, Vestfalyan ulus devlet sisteminde önemli bir imtiyaza sahiptir. Max Weber, devlet ve ulus arasındaki önemli farklılığın altını çizmiştir. Devlet, politik bir kurumdur ve organizasyonel bir forma sahiptir, ulus ise kültürel bir birliktelik ve bir fikirdir. Benedict Anderson, ulusu hayal edilmiş bir cemiyet olarak tanımlar. Çünkü en ufak bir ulusun bile üyeleri diğer üyeleri bilemez, onlarla tanışmamıştır, hatta haberi bile yoktur. Gene de her biri kendi kafasında kendi

komünyonunun hayalini yaşar. (Anderson,1993: 33) Topluluk olarak ulus bir birlik ve dayanışma üzerine kuruludur. Bazı semboller öne çıkarılmıştır ve o topluluğun geçmişindeki bazı durumlar başkalarının emriyle vurgulanmıştır. Sadece, halkların sembolik yapılanması bir modern devleti ulus devlete dönüştürür.

Devingen ve yatay bir toplumda, kimlik, bir tercih sorunudur. Bununla birlikte, kimliği oluşturan elementlerden bir tanesi olan din hakkında bunu söyleyemeyiz. Dinsel bağlanma bir yönüyle tercih sebebidir. Geleneksel toplumlarda birey, doğduğu aile/cemaat içerisinde dini koşulsuz kabul eder ve bunda hayatı boyunca devam eder. Dinlerin farklı ve önemli bir yatay ulus olduğunu söyleyebiliriz. Kimlik bileşenleri içerisinde önemli bir yere sahip olan dinin günümüzde bir tercih şeklinde mezhepsel ya da farklı dinler doğrultusunda değiştirilebiliyor olması, bir bakıma hoşgörünün artmış olmasını beraberinde getirmeliydi. Fakat bu dinsel özgürlüğe rağmen, yakın tarihte gördüğümüz gibi, dini gerekçelerle saldırıların ve hatta ölümlerin artması durumun çelişkisini ortaya koymaktadır. (Friedman, 2003: 135)

Bireyler kendi hayatlarının değişik dönemlerinde çeşitli kimliklere sahip olmaktadır. Bunların arasında bölgesel, siyasal, ailevi, profesyonel ve hatta cinsel kimliklerini sayabiliriz. Bu kimliklerin illa birbirleri ile çatışma halinde olması gerekmez. Birey tüm hayatı boyunca bu kimlikleri kabul ederek ve dengede tutarak çoklu kimlikleri ve üyelikleriyle barışır. Bireyin hayatı boyunca sahip olduğu ve olacağı kimlikler, iç içe geçmiş, birbirleri ile paralel giden ya da birbirinden tamamen ayrı içeriğe sahip olabilir.

İç içe geçen kimlikler, Herrman ve Brewer tarafından Matruşka bebekleri şeklinde tarif edilmiştir. (Herrman & Brewer, 2004: 8) Buna göre, her birey kendi küçük grubunun üyesi olurken, aynı zamanda o küçük grubun bağlı olduğu bir diğer büyük grubun da üyesi sayılmaktadır. Buna örnek olarak, bölgesel, yerel, ulusal kimlikler ve en sonunda Avrupa bazındaki kimlikleri gösterebiliriz. Birbirini kesen kimliklerde bireyin ait olduğu grup, diğer gruplarla tam bir kesişime sahip değildir. Ancak birey her iki grupta da aidiyet kurabilir. Profesyonel hayat ya da iş hayatı ile

ilgili olan kimliklerimiz bu tipolojiye ait olabilir. Son olarak, bireyin sahip olduğu kimliklerin aslında birbirleriyle herhangi bir alakasının olmadığı durumlar da olabilir. Bu durumda ait olduğu grubun üyelerinin bir diğeri ile herhangi bir bağlantısının olduğundan söz edemeyiz.

Bireyin sahip olduğu kimliklerin gruplandırılması detaylandırılabilir: Bu kimlikler, sosyal ve/ya politik alanda kendisini gösterebilir. Çalışmamızda da sıklıkla kullandığımız ulusal kimlik gibi doğuştan gelen özelliklere dayalı olabilir (ki ulusal kimlik bağlılık ve sadakat içermesi açısından daha güçlü olarak değerlendirilebilir). Ayrıca ortak ya da çoklu kimliklerin varlığını göz ardı edemeyiz. Bireyin çoklu kimliklerine örnek olarak, ulusal, bölgesel, etnik, profesyonel, cinsel ve ailevi kimliklerini sayabiliriz. Burada önemli olan, bireyin bu kimlikleri ve bu kimliklerden doğan rollerini dengede tutmasıdır.

Çoklu kimliklerin içerisinde önemli bir yere sahip olan sosyal kimliğin birden çok boyutu olabilir. Bireyin ait olduğu sosyal grubun etnik heterojenliği, bireyin gruba duyduğu sadakati etkilediği gibi, paylaşılan değerler konusunda da farklılık gösterebilir. Farklı kimlik grupları arasında ortak paydayı bulmak ya da farklı kimliklerin birbirleriyle örtüşmesi ya da çakışmasını dengede tutmak; bireyin hangi gruba daha sadık olduğu problemini beraberinde getirir. Bir bireyin, ulusal, bölgesel, dini ve etnik kimliği, belki de konumuzla alakalı en çetrefilli bileşenler olarak kendisini gösterebilir. Örneğin kendisini ulusal ve bölgesel kimliğiyle tanımlaması, dinsel kimliğini de beraberinde getirebilir. Ancak dini kimliğinin de alt bileşenleri onu bir diğeri gruba ait hissettirebilir. Herrman ve Brewer (2004: 8) bu duruma örnek olarak, bir kişinin kendisini Fransız, Hristiyan, Avrupalı ve beyaz ırk (Kafkas) olarak nitelendirmesini göstermiştir. Belirtilen bu kimlik grupları aslında birbirlerini dikine kesebilirler. Her Fransız bireyin Hristiyan olması gerekmez; Her Fransız Avrupalı olarak sayılamaz (ırk ve soy bakımından ele alacak olursak). Burada yorum yapacak olursak, Avrupa kimliğinin ırk/soya dayanması, aslında bütünleştirici etkisinden çok, içeriği daraltabilir ve bu da aslında geniş çerçevede ulaşılmak istenen amaca hizmet etmez. Avrupa(lı) kimliği ile Avrupa Birliği kimliğini ayırıştırabilmek bu noktada önem taşır. Avrupa(lı) kimliği, Avrupa Birliği'nin uluslararası ve supranasyonal bir

örgüt olarak kurulmasından önceki zamanı da kapsamı bakımından aslında coğrafi sınırlar ile geçmişini birleştirir. Bununla birlikte, Avrupa Birliği'nin ortaya koyduğu ya da yeniden hatırlattığı ortak değerler etrafında kendini Avrupalı olarak tanımlamak, bireyin aidiyeti ile de yakından alakalıdır. Herrman ve Brewer'in (2004: 9) nitelendirmesine tekrar dönecek olursak, her Fransız beyaz ırktan ol(a)mayacağı gibi, her beyaz ırktaki birey de Fransız olmak zorunda değildir. Bu tündengelim ya da tümevarım problematiğinde birbirleri ile çatışan grup dinamiklerinin grup karakteristiği ya da grup oluşumu açısından iki noktada incelenmesi, ortak ve paylaşılan kimliklerin doğru ele alınması açısından yararlıdır. (Uşar, 2010)

Bireylerin kimlikleri kadar organizasyonların ya da kurumların kimlikleri de konumuzla yakından alakalıdır. Özellikle kendisine has bir yapıya sahip olan Avrupa Birliği'nin paylaşılan bir kimlik geliştirmesi ve bu noktada önüne çıkan engeller açısından bakacak olursak, kurumsal kimliklerin o kuruma duyulan sadakat ve güvenle yakından ilişkili olduğunu görebiliriz. (Oborune, 2013: 193)

Kurumların, üyeleri tarafından kendilerine güven duyulmasını sağlayabilmesi, ortak aidiyet ve kimlik yaratılmasının başlıca ön koşuludur. Kurumların üyeleri, birbirleri yerine kuruma güven duymaları halinde ortak değerleri daha çabuk benimseyebilir ve sadakat temelini daha kolay oturtabilirler. Farklı gruplar arasında kapsayıcı bir grup kimliği oluşturmak, özellikle uluslararası kurumlarda hayati önemdedir. (Herrman ve Brewer, 2004: 11)

Kurumların kendi yapısal dönüşümleriyle üyeleri arasında ortak bir kimlik oluşturmaları, birkaç şekilde mümkün olabilir. Özellikle çatışma/rekabet olan durumlarda üyeleri arasındaki gerilimi azaltmak, değişimi düzenlemek ve üyelerinin ulusal aidiyetleri yerine ortak bir kimlik arayışında bulunmak bu yöntemlerden biridir. Kurum dahilindeki alt gruplara; bütünleşme ve işbirliğini yaymak amacıyla ortak bir kimlik yaratma ihtiyacı esastır. Üst kimlik yaratan grupların, ulusal alt gruplarla birleşip ortak bir kimlik yaratma konusunda uyumlu bir çalışma gerçekleştirdiği durumlarda, kurum, istenilen amaca ulaşmış olur. Bu ortak kimlik,

aidiyet ve sadakat duygusu ile birlikte üyelerin daha entegre olmasını sağlayacaktır. (Herrman ve Brewer, 2004: 13)

Kimliklerin özellikle sosyal bir şekilde inşa edildiğini düşündüğümüzde, Avrupa uluslarının inşa sürecinde pek çok alt gruba (kimliğe) sahip olduğunu da görebiliriz. Daha önceden de bahsettiğimiz gibi, yerel, bölgesel vs. kimliklerin birbirleri arasında geçirgen pozisyona sahip olması, birbirleriyle çatışması ya da birbirlerini tamamlaması beklenebilir. (Delanty, 2006: 185)

Avrupa Birliği, Roma Antlaşması başta olmak üzere, seneler içerisinde çeşitli anlaşmalar, deklarasyonlar ve resmi belgelerle hangi devletlerin üye olabileceğini ve üyelik kriterlerini belirtmiştir. Ancak “Avrupalılık” ifadesinin neye tekabül edildiği muğlak kalmıştır, çalışmamızda üzerinde önemle durduğumuz mesele budur: “Avrupalılık” nedir? Avrupa kimliği hangi kriterlerin üzerine oturtulabilir? Avrupa kimliğinin potansiyel değerleri konusunda sadece derinleşme ve genişleme değil, aynı zamanda dışlama ve inceltme negatif etkilerini de hesaba katmak gerekir. Avrupa’nın geniş bir şekilde yorumlanması, değerlerini içine kattığı gibi, örneğin göçmenleri ya da dezavantajlı grupları dışlayamaz.

Kimlik oluşturma konusunda farklı yaklaşımlar mevcut olsa da, sosyal inşacılık anlayışı bizi ilgilendiren yaklaşımların başında gelmektedir. İnşacılık türlerinden olan araçsal inşacılık (instrumental constructivism), kültürü bir başlangıç noktası olarak kabul etmektense, siyasi kimlik oluşturma sürecine yoğunlaşır. Kültürü bu sürecin yan etkisi olarak kabul eder. Politik süreç, kimlik oluşturmamın ana hatlarından birisidir. (Cedermann, 2001: 143)

AB kimliği ile ilgili konuşurken tabii ki öncelikle AB üyeliğinin neye göre kabul ya da reddedildiğine bakmak gerekir. Coğrafi sınırlar, yani Avrupa’nın sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği üzerinde kesin olarak uzlaşmadığı için, diğer üyelik kriterleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Merkez Avrupa kavramını da bu noktada ele alabiliriz. AB’nin genişlemesiyle birlikte, Avrupa

merkezinin, Prag, Varşova veya Budapeşte'den, Talin, Riga, Vilnius, Kiev ve diğer tarafta da Berlin'e kaydığı iddia edilmektedir. (Cedermann, 2001: 151)

AB kimliğinin odak noktasının, supranasyonel kişiliği olduğuna dair yorumlar bulunmaktadır. Bunun, birleştirici güç açısından tek olumlu nokta olduğunu söyleyen görüşler de dikkate alınmalıdır. (Checkel, 2004: 237) Kimlikler akışkan ve genellikle yeniden yazılabilir niteliktedir. AB kimliğini tekil açıdan değerlendirmemiz doğru olmaz. Bununla birlikte, AB kimliğinin çoğulluğu içerisinde kimliklerin birbirleri üzerinde çakışması da politik alanın sınırları içerisine girer. (Cedermann, 2001: 160) AB üye devletlerinin kendi içerisindeki sınırlamalarına (hiyerarşik olsun olmasın) bakacak olursak, kurucu üye, ekonomik üye, imtiyazlı ekonomik üye, olası (hemen hemen) üye ya da başkası gibi kategorilerin olduğunu görebiliriz. Bu tür kimlik ayırıcılarının üzerine supranasyonel bir kimlik inşa etmek zahmetli bir süreç gerektirir. Kriz ya da savaş zamanlarında bu tür ayrımlara fırsat vermeden, "ortak düşman"a karşı birleşmek, ulus devlette olduğu gibi işe yarayabilir. Fakat bu supranasyonel kimliğin cazip hale gelmesi, eğer doğru yönetilemezse yıkıma da sebep olabilir. (Irak krizi örneğini hatırlamak işlevsel olabilir.) (McCormick, 2013: 72)

AB'nin kültürel kimliği ile gerçek Pan-Avrupanizmi birbirinden ayırmak gerekmektedir. Kimlik oluşturma süreciyle ilgili konuların başında kültürün nasıl benimsendiği ve kullanıldığı önem kazanır. Bunun tersi olarak post-milliyetçiler (post-nationalist) sınırların oluşturulması için tek bir mevki olmasına gerek olmadığını, çeşitli kimlikler bulunduğunu hatta ulusal ev ve Avrupa kimliğinin birbirlerini dışlamadığını, birbirleriyle örtüşen bir oluşum olduğunu iddia ederler. Geleneksel egemenliği taklit etmektense, post-milliyetçi kimlik oluşumu, federalizmin çok da sıkı olmayan formlarını ve egemenliğin diğer formlarının, vatandaşlığın sadece devlet merkezli olduğu durumların üstesinden gelmek amacıyla olabilir. (Risse, 2004: 245)

AB'nin en büyük aykırılığının, demokrasi eksikliği olduğunu iddia edenler de vardır: Çoğunluk, postnasyonel teorisyenler, vatandaşlığı görevlerden çok haklar bağlamında ele alır. Bununla birlikte sınırların belirli olması, hileli/riskli durumların çözümü açısından bir çözüm oluşturabilme kapasitesindedir. Kitabın sonuç bölümünde, bütünleşmeyi anlamak için üretilen ve kullanılan teorilerden yapısalcı/inşacı teoriye göre, supranasyonel kimlik oluşturma sürecinin pürüzsüz işlenmesini ummamaktadırlar. Avrupalı kimliğinin, Avrupalı olmayana göre benimsenmesi ve inşa edilmesi zor bir tercihtir. (Risse, 2004: 255)

Kimlik oluşturma sürecinde kültürel boyut önem kazanmaktadır. Eğer ki bir gün AB kimliği oluşacaksa, bunun daha ince ve post-milliyetçi bir düzlemde gerçekleşeceği varsayılmaktadır. AB'nin Hristiyanlık ve kültürel mirasından ziyade politik kültüre odaklanması buna örnek olarak gösterilebilir. Burada supranasyonel kimlik üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Politik kültür derken, dil politikaları, eğitim kurumları, medya kuruluşları, parti sistemleri ve diğer politik organlardan da bahsetmemiz gerekecektir.

Politika ve kültür etkileşiminde, Emanuele Costana 'European Identity: A Social-Psychological Perspective' adlı makalesinde, kültürel homojenlikten bahsetmektedir. (Castano, 2004: 42) Geleneksel olarak bir topluluğun var olması ve ortak bir kimlik oluşturmak için gerçek ya da hayal edilmiş bir homojenliğin gerekli olduğunu iddia etmektedir. Diğer taraftan, ekonomik bütünleşmenin kendi başına bir aidiyet yaratma hususunda yetersiz kaldığını söylemektedir. Avrupa bütünleşmesinin sloganı, homojenlik yerine çeşitlilik (*diversity, not homogeneity*) olarak kendisini göstermektedir.

Tabii ki Avrupa "ruhu"ndan bahsedecek olursak, Yunan ve Latin mirası, Hristiyanlık, Aydınlanma gibi etkenler de mutlaka vurgulanmalıdır. Bunların hepsi Avrupa ürünü olarak görülmektedir. Kültürel homojenlikle bağlantılı olup olmadığı tartışılan ortak kimliğin, "psikolojik varoluş" kısmı da önemli bir noktadır. AB'nin gerçek bir girişim olarak kabul edilmemesi konusunda coğrafi sınırlarının net bir

şekilde ortaya konulamamasının ve tartışmalı olmasının etkisi vardır. (Costana, 2004: 44)

AB genişlemesinden bahsederken bir varlığın mevcudiyetinin sağlanması için 4 farklı faktörden bahsedilmektedir. Bunlar, ortak kader, benzerlik, yakınlık ve sınırlılık olarak özetlenebilir. Mevcudiyetinin sağlanmasıyla alakalı olarak AB dahilindeki vatandaşların kendilerini ne kadar Avrupalı tanımladıklarıyla ilgili soru kalıpları bulunmaktadır. Castano burada, Avrupa vatandaşlarının Avrupalı hissetmesi konusunda kritik olanın, AB'nin fiziksel mevcudiyetinin olup olmaması ile alakalı olduğunu söylemektedir. (Costana, 2004: 44)

Avrupa kimliği oluşturulurken, ulusal kimlikle uyum halinde olup olamayacağı en çok tartışılan hususlardan bir tanesidir. Polonyalı ve Hollandalı araştırmacıların cevaplarına göre, Avrupalı kimliği ve ulusal kimlik birbirini beslemektedir. İngiltere örneğinde de, aynı şekilde, kendilerini ulusalcı/milliyetçi olarak tanımlayanlar, daha Avrupalı hissetmektedir. Bu iki kimliğin birbirleriyle rekabet edebilecek düzlemde olmadığı iddia edilmektedir. Ulusal, bölgesel ve AB kimliği arasında homojenlik ve mevcudiyet arasındaki bağlantıyı hesaba katmak gerekmektedir. Bu üç kimlik düzleminin birbirleriyle çakışıp çakışmadığına bakmak gerekir. Etnometodolojik perspektife göre kimlik, insanların olduğu (doğduğu) ya da sahip olduğu bir kavramdan ziyade, adapte edilebildikleri ve karşılıklı iletişimde kullanabilecekleri bir kaynak olarak değerlendirilir. (Siapera, 2004: 99)

Bir şeyin sahip olduğu farklı kimliklerin birbirleri ile örtüşmesi/çakışması durumunda (örneğin bir kadın, bir anne, bir doktor, bir Fransız vs.) bu farklı katmanlardaki kimliklerin, o bireyin içinde bulunduğu her ortam ile alakalı olmasına gerek duyulmaz. Kimliklerin kullanılıp kullanılmadığı kadar, ne zaman ve nerede kullanıldığı da önemlidir. Bu sayede hangi bağlantı ile ilgili olduğunu keşfetmek de daha kolay olur.

Avrupalılaşma kavramının güncel ve halen devam eden bir süreç olduğunu kabul edersek, Avrupa(lı) kimliğinin de formüle edileceğini görebiliriz. Avrupa (Birliği) kimliğini ikincil kimlik olarak ele almak, kabullenilmesini kolaylaştırabilmektedir. Vatandaşların kendi ulusal devletleri tarafından Avrupa (Birliği) kimliğinin kabul edilmesi, kendilerinin bu ikincil kimliği benimsemelerini kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Bir kimliğin yerine diğerini koyma çabası, ulusal kimlik ve Avrupa (Birliği) kimliği arasındaki kıyaslamayı ve rekabeti de beraberinde getirir (Smith, 1992: 56). Bununla birlikte, bu iki kimliğin birbirleriyle tamamlayıcı etkisi olduğunu kabul etmek, Avrupa(lı) kimliği açısından olumlu bir etki sağlamaktadır. Bu durum çalışmamızın ana noktasında bulunan kimliğin “dahil edici” karakteristiğine daha uygundur. Kişinin kendi ulusal kimliği ve vatandaşlığı, otomatik olarak benimsenen ve kabul edilen bir karakteristiğe sahiptir. Ve bu kabullenme, bireyin toplumla bağ kurmasına olanak sağlar. Bu durum aynı zamanda vatandaşlığın bir parçasıdır.

Bilindiği gibi, vatandaşlık süreci, yasal, sosyal ve politik açılardan ele alınabilir. Her kişi, kendi ülkesinin vatandaşı olarak doğar. Bu durum isteğe bağlı değildir. Doğumla birlikte gelen vatandaşlık ile birlikte hak ve yükümlülükler de beraberinde oluşur. Avrupa (Birliği) vatandaşlığı Maastricht Antlaşması’ndan itibaren yasal açıdan oluşturulmaktadır ve bu formüle etme süreci Avrupa(lı) kimliği ile de paralel gitmektedir. (Dell’olio, 2005: 59) .

Avrupa (Birliği) kimliği, eşitlik, adalet, özgürlük ve her bireyin kendi değerine inanması gibi çeşitli kavramlara dayanır, bunlar ortak değerler olarak ele alınır. Her ulusal devletin, kendi vatandaşını, büyük lde sadakati çerçevesinde kabullenmesini düşünecek olursak, Avrupa kimliğinin sadakat haricinde ortak değerler çerçevesinde oluşturulması çalışmamızın ana noktalarından biridir. Devletin kendi vatandaşının sadakatini sağlamak istemesi, hatta daha da ileri götürerek bu Şekilde “makbul” vatandaş olarak kabul etmesi, bireyin sadakati ltnde kabullenileceği düşüncesini doğurmaktadır. Sorgulamayan birey, devletin “ideolojik aygıtları” tarafından kolaylıkla manipüle edilebilir (Althusser, 2003). Bu çalışmada,

devletin en önemli ideolojik aygıtının eğitim olduğu kabul edilmiş ve buna göre ele alınmıştır.

Birlik ve devlet arasındaki fark, farklı değerler karşısında mevcut bireyleri (vatandaşları) ne ölçüde harekete geçirebildikleri noktasında ortaya çıkar. Bir tarafta ortak değerler ve kimliğin önemine yoğunlaşan Birlik varken, diğer tarafta kendisine duyulan sadakate önem veren ulusal devleti görebiliriz. Çalışmamızda da ele alınan dikkate değer ayırım, eğitim sisteminde kendisini göstermektedir. Ulus devletin kendi eğitim sisteminin, müfredatının olması, durumu resmi ve subjektif olarak ele almamızı gerektirir. Müller'in de belirttiği gibi, eğitim, insanları kontrol etmek için kullanılan organizasyonel bir araç olarak tanımlanabilir (Müller, 2011: 2).

2.3. Avrupa (Birliği) Kimliğinden Avrupa (Birliği) Vatandaşlığına: Söylemin İşlevselliği ve Sonuçları

“Avrupa’yı oluşturmuştuk, şimdi Avrupalıları oluşturmak zorundayız.”

(Bronislaw Geremek'ten Aktaran José Manuel Durão Barroso, 2014)

Çalışmada, öncelikle Avrupa kimliği ve Avrupa Birliği kimliği arasındaki farkı ayırt edebilmemiz gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin, Birlik vatandaşlığı sürecinde ve öncesinde oluşturmaya çalıştığı Avrupa Birliği kimliğinin Avrupalı kimliğinden ayrı olup-olmadığı, Avrupalı kimliğini tamamladığı ya da yerine geçtiği sorunları, tanım açısından önem taşımaktadır.

Kimlik, kişinin savunduğu ve karşıt olduğu fikirlerden/davranış ya da olgulardan oluşur. Ulusal kimlik, 19. ve 20. yüzyılda ulus devletin ulusal kimlik oluşturma sürecinde sıklıkla kullanılmıştır. Benedict Anderson'ın da öne sürdüğü gibi; uluslar, hayal edilmiş cemaatlerdir. Hayal edilmişlerdir, zira en ufak komünitenin üyeleri dahi birbirlerini tanımayabilir. Yüz yüze tanışmamışlardır. Hatta

varlıklarından haberdar bile olmayabilirler. Buna rağmen her bir üye, kendi düşüncelerinde bir cemaat içerisinde yaşadıklarını düşünmektedir (Anderson, 1983, s.6). Cemaatin üyeleri büyük ihtimalle hayatları boyunca diğerleriyle tanışma olanağına sahip olmayacaklardır. Buna rağmen, hepsinin ortak ilgileri vardır, o da aynı ulusa ait olmaktan ileri gelir. Bu da ulusal kimliğin, bireyin isteğine bakmaksızın, doğuştan geldiğini kanıtlar niteliktedir. Bu, bireyin seçtiği bir durum değildir, otomatik olarak içine doğar. Ulusal kimlik, aileye, ulusuna, etnisitesine ve cemaatine referans gösterir. Diğer ulusal kimliklerle karşılaştığında, durduğu yer dışlayıcı niteliktedir. Sadece kendi ulusundan olanlarla birleştirici özelliğe sahiptir. Bu sebeple, kimlik inşa sürecinin “öteki” ile bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar etnisite, bir bireyin kişiliğinde kendisinin seçtiği bir özellik olmasa da, genellikle tanımlı olan “öteki”ne karşı düşmanlık/yabancılık beslemesi ile kendisini gösterir. Ki bu durum ulusal kimlik açısından kritik öneme sahiptir.

Eric Hobsbawm, küreselleşme ile birlikte bütün dünyanın *Gesellschaft* alanına döndüğünü, yani tamamıyla cemaat yapısının hakim olduğunu iddia eder. Grup bağlılıkları ve kimliklerinin *Gemeinschaft*’a uymaması sebebiyle (Hobsbawm, 2007: 93) *Gemeinschaft*, subjektif duygular ve geleneksele daha fazla önem göstermek olarak nitelenirken, diğer taraftan *Gesellschaft*, ortak rıza dahilinde oluşturulan mantıklı bir anlaşma olarak değerlendirilebilir.³ Ulusal vatandaşlıkla ilgili düzenlemeler, 19. yy ortalarına kadar yasalaşmamıştır. Bununla birlikte, ulusal vatandaşlık kavramı genellikle bir ulus devletin vatandaşları ve yabancılar arasındaki farklılıkları -belki de- belirginleştirmek, göçmenlerin statülerini netleştirmek ve pasaport, kimlik kartları gibi kimliğimizi belirleyecek noktalar ve diğer devletlerin sınırlarının tanındığı vize süreçleri gibi gelişmeler, I. Dünya Savaşı’nın sonlarına kadar görülmemiştir. (Soysal, 1994: 140)

³Ünlü sosyolog Ferdinand Tönnies’in Almanca’da Cemaat ve Cemiyet kavramlarını temel toplumsal birimleri betimlemek için kullanması, özellikle modernleşme süreci ile birlikte değişen toplumsal yapıları analiz etmek için kullanılmaktadır. İnsan iradesinin doğal ve rasyonel olarak ikiye ayrıldığı bu toplumsal bağ betimlemesinde, cemaate hakim olan bağ; doğal ve akrabalık, komşuluk ve kan bağı gibi ilişkilerden oluşurken modernleşme ile birlikte toplumsal ilişkilerin daha rasyonel bir hale gelmesiyle cemiyet bağları şahsi olmayan ve kişisel çıkarlar ekseninde kendisini gösterir.

Vatandaşlık hakları denildiğinde akla gelen öncelikli noktalar haklar ve yükümlülükler olmaktadır. Tabii ki burada ulus devlet vatandaşlığının yasal değerlendirmesini baz aldığımızı göz önünde bulundurmak gerekir. Klasik ulus devlet vatandaşlığında, haklar ve görevler, o devletin tüm vatandaşları için aynıdır. Bununla birlikte, ulus devlet sonrasındaki modelde, yani post-national süreçte, vatandaşlık kimliğinin çeşitlendiğini görebiliriz. Sadece o ülkenin vatandaşları için değil, aynı zamanda misafir olarak nitelendirilen, çalışmaya gelen, mülteci ya da sığınmacı olarak görülen ve kısmi vatandaşlık haklarına sahip bireylerden de bahsedebiliriz. Y. Nuhoğlu, kimi mülteci gruplardaki bireylerin, diğer vatandaş olarak sayılmayan gruplara, yani yasal olarak oturum izni bulunanlar, siyasi mülteciler, çifte vatandaşlığa sahip olanlar ya da AB üyesi herhangi bir ülkenin vatandaşı olanlar ile kıyaslandığında, daha imtiyazlı olduklarını belirtmektedir. (Soysal, 1994: 141)

Avrupa Birliği, bölgesel organizasyon olarak nev-i şahsına münhasır bir yapılanma olarak kendini göstermiştir. Öncelikle ekonomik olarak başlayan birleştirici amacı, son tahlilde siyasi bütünleşme de zorunlu kılmıştır. Hukuki alanda ise, yerel ve uluslararası hukuku harmanlamasıyla kendisine has bir hukuk organizması yaratmıştır. Bu yapısı ile uluslararası toplumun geleneksel aktörü olan devletle rekabet edebilir düzeye gelmeyi amaçlamıştır.

Avrupa Birliği'ne duyulan güven ile kendisini Avrupalı hissetmek arasındaki pozitif bağlantı, Birlik politikalarına olan devamlılığı etkilemektedir. Bireylerin kimliklerine olan bağlılıklarını baz alarak bir değerlendirme yapmak, kendisini Avrupalı hissedenlerin sebeplerini anlamamıza da yardımcı olur. Sosyal bir gruba bağlı olan bireyin, gruba ve grup bilinç ile aidiyetine dair inancı, duygusal bağlılığını ve o üyeliğe dair aidiyetini de belirlemektedir.

Avrupa(lı) kimliği ve ulusalcı hareketler, Avrupa bütünleşmesi kapsamında analiz edilecektir. Buna rağmen, devlet tarafından ideolojik bir aygıt olarak kullanılan eğitim sistemi, ki çalışmamızda Erasmus Öğrenim Hareketliliği olarak

kendisini gösterir, öğrencilerin bakış açılarından farklı perspektifler sunma imkanına sahiptir. (Mitchell, 2015: 344)

Uluslararası organizasyonlar ile ulusal devletler arasındaki sınır, kimlik aracı ile çizilebilmektedir. Avrupa Birliği'nin tarihindeki en büyük genişlemesiyle birlikte, Birlik dahilindeki bütün farklılıkları aynı potada birleştirebilme imkanını vermesi beklenmektedir. Fakat buna rağmen, özellikle anayasa sürecinde ciddi bir dirençle karşılaşmış ve bu süreç kesintiye uğramıştır. Halkoylamaları ve Eurobarometer araştırmaları göstermiştir ki; Avrupa (Birliği) kimliği oluşturma süreci sanıldığı kadar kolay ve pürüzsüz gerçekleşmeyecektir.

Avrupa Birliği kimliği oluşturmak, Birliğin kendisini ulus devletle kıyaslaması açısından hayati önem taşımaktadır. Ulusal devlet formülasyonu, 20. yüzyılda bir öncü olarak kendisini gösterirken, küreselleşme; yeni oluşturulan organizasyonlara ulus devletin sınırlarını zorlama imkanı vermiştir. Dış politika ve güvenlik politikası, ulus devlet için hayati önem taşıyan noktalardır; ve küreselleşme ile birlikte bu sınırlar daha da esnek hale gelmiştir. Devletin kendi güç odaklarını uluslararası aktörler/organizasyonlar ile paylaşması ihtimali, öncelikle büyük bir dirence sebep olmuştur. Günümüzde dahi özellikle göç ve ekonomi politikalarının oluşturulması konusunda bu direncin etkilerini görebiliriz.

Devletlerin, Birlik üyesi olmakla birlikte, Birliğin kendisinin de eşsiz ve tek bir kimlik yaratması arzusunu hesaba katarsak, kimliklerin kendilerini yenilemesi gerektiğini varsayabiliriz. Avrupa Birliği/ Avrupa kimliği, ikincil kimlik olarak, Birlik üye ülkelerinin vatandaşları tarafından benimsenmelidir. Bu ikincil kimliğin; bireyleri, tarihi, kültürel ve hatta dilsel farklılıklarına rağmen birleştirmesi beklenmektedir. Bu birleştirici güç, Birliğin vatandaşlarının “aynı ve ortak değerler çatısı altında” toplanması ile kendisini göstermesi beklenmektedir. Küreselleşmeyle paralel giden ve bireylerin farklılıklarını ortaya koyabilmelerine imkan sağlayan, farklı dinler, etnisiteler ve politik inançlar arasındaki sınırların değişken hale geldiği bu süreçte, herkes tarafından kabul edilmesi öngörülen değerlerin tek bir devlet tarafından yaratılması beklenemez. (Follesdal, 2014: 769). Bu durum, Aydınlanma

dönemi ile birlikte gelen değerleri sorgulama konusundaki genel eğilim ile birlikte de okunabilir. Bu eğilimin post modern ve post yapısalcı yaklaşımlar tarafından tehdit altında olması, çağdaş dünyadaki kimlik sorunsalı ile de yakından bağlantılıdır.

Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasından sonra sadece ekonomik alanda değil, siyasi ve kültürel alanda da oluşturulması hızlanan Avrupa (Birliği) kimliği, Birlik tarafından sadece ekonomik ve yasal düzlemde değil, aynı zamanda kültürel ve bununla bağlantılı olarak eğitim düzeyinde de kendini göstermeye başlamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Avrupa (Birliği) kimliği yaratmak, sadece Birlik içerisindeki ortak şemsiyeyi görünür kılmak için değil, aynı zamanda ırkçı yaklaşımları engelleyebilmek için bir zorunluluk haline gelmiştir.

Ulusal devletin, uluslararası organizasyonlarla kıyaslandığında, uzun ve güçlü bir yaratım süreci vardır. Bu doğrultuda, ekonomik, politik ve hatta dinsel karşıtlıklar, ortak noktada bulabilme ihtimalini neredeyse sifira indirebilme potansiyeline sahiptir. Özellikle, son yıllarda yaşanan ekonomik kriz ve sonrasında ortaya çıkan göçmen meseleleri, Avrupa'nın bazı ülkelerinde ulusalcı eğilimlerin artmasına ve kimi zaman radikal hale gelmesine olanak sağlamıştır. Bu durum, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren yaratılmaya çalışılan ortamı tehdit edecek nitelikte olmasa da, hızlanmasının engellenmesi gerektiği düşüncesi genel olarak kabul görmüştür. Neo-ulusalcı ve sağ tandanslı partilerin ulusal düzlemde ve Avrupa Parlamentosu'nda yükselişe geçmesi, aslında bitmesi mümkün gözükmeyen ulusal ve ulus altı kimliklerin çatışması ihtimalini hiç olmadığı kadar gündeme getirmiştir. Farklılıklar arası toleransın artması ve Avrupalı düşüncesinin yaygınlaştırılması doğrultusunda, eğitim politikalarının yeniden düzenlenmesi ile Avrupa (Birliği) kimliğinin güçlenmesine yardımcı olması amaçlanmaktadır (Cederman, 2001: 144).

Sosyal bütünleşme, temel olarak bağlanma (aidiyet) ile kendisini betimler. Avrupa (Birliği) kimliği, bir taraftan Birliğe (politika, yapı vs.) olan bağlılık ile kendisini gösterirken, diğer taraftan da topluluğa bağlılık göz önünde bulundurulmalıdır. Avrupa topluluğuna bağlılık, her ne kadar birbirlerini yüz yüze tanımasalar da ortak değerlere olan bağlılıkla ifadelendirilebilir. Avrupa Birliği'ne

bağlılığın, coğrafi sınırlar ya da kıta Avrupası ile alakasının olmaması gerekir. Önemli olan, tüm farklılıklara rağmen diğer insanlarla olan ortak düzlemin bulunması ve gelişmesidir. Bu his; bireyin Avrupa (Birliği) kimliğini ikincil bir kimlik olarak kabul etmesiyle gelişir. İkincil kimlik olarak kabullenmek daha kolaydır ve birey, ulusal kimlik ile Avrupa (Birliği) kimliği arasında tercih yapmak zorunda kalmaz. Bütün kimliklerin çoklu katmanlı halde kabullenilmesi daha kolaydır (Kuhn, 2012: 1000).

Eğer biz toplumu yaşayan bir organizma olarak kabul edersek, farklı ülkelerin farklı politikalarının etkilerini daha net anlayabiliriz. Çeşitli anket çalışmalarında gördüğümüz gibi, pek çok AB üyesi ülkede Birliğe bağlılık farklılık gösterebilmektedir. Doğu Bloğu ülkelerindeki genç nüfusun, özellikle aday üyelik sürecinden sonra Avrupa Birliği'ne bağlılıklarının, aynı ülkelerdeki yaşlı nüfusa göre daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Yaşlı nüfusun ulusal kimliğe aidiyetleri daha güçlüdür. Bu durum, genç nüfusun, Birliğin serbest dolaşım ve kültürel bütünleşme gibi özelliklerinden daha sıklıkla ve rahatça faydalanabilmesiyle açıklanabilir.

Ulusal vatandaşlık ile ilgili düzenlemeler, 19. yy ortalarına kadar yasalaşmamıştır. Ancak ulusal vatandaşlık kavramı, genellikle bir ulus devletin vatandaşları ve yabancılar arasındaki farklılıkları -belki de- belirginleştirmek, göçmenlerin statülerini netleştirmek ve pasaport, kimlik kartları gibi kimliğimizi belirleyecek noktalar ve diğer devletlerin sınırlarının tanındığı vize süreçleri gibi gelişmeler, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar görülmemiştir. (Soysal, 1994: 140)

Vatandaşlık hakları denildiğinde akla gelen öncelikli noktalar, haklar ve yükümlülükler olmaktadır. Tabii ki burada ulus devlet vatandaşlığının yasal değerlendirmesini baz aldığımızı göz önünde bulundurmak gerekir. Klasik ulus devlet vatandaşlığında haklar ve görevler, o devletin tüm vatandaşları için aynıdır. Bununla birlikte, ulus devlet sonrasındaki modelde, yani post-national süreçte, vatandaşlık kimliğinin çeşitlendiğini görebiliriz. Sadece o ülkenin vatandaşları için değil, aynı zamanda misafir olarak nitelendirilen, çalışmaya gelen, mülteci ya da sığınmacı olarak görülen ve kısmi vatandaşlık haklarına sahip bireylerden de

bahsedebiliriz. Bu konu hakkında araştırma yapan düşünürler, kimi mülteci gruplardaki bireylerin, diğer vatandaş olarak sayılmayan gruplara, yani yasal olarak oturum izni bulunanlar, siyasi mülteciler, çifte vatandaşlığa sahip olanlar ya da AB üyesi herhangi bir ülkenin vatandaşı olanlar ile kıyaslandığında daha imtiyazlı olduklarını belirtmektedir. (Soysal, 1994: 141)

Avrupa vatandaşlığı konusunda son on yıl içerisinde AB vatandaşlığının haklarının ihlali, AB federalizminin özü, Birliğin vatandaşlık yaratma kapsamında genişlemesi ve Birlik sınırları içerisindeki özgür dolaşım ile ilgili pek çok tahmin ve tespitler yapılmıştır. Bu çalışmada önemli bir kısım, AB vatandaşlığının otonomisi, konsepti ve üye devlet vatandaşlığı ile nasıl ilişkili olup olmadığını sorgulamaktadır.

Özgür dolaşım konusunda, Birlik hukuku, AB vatandaşlarına üye devletlerin ulusalcılık kurallarını indirekt bir şekilde etkileyerek serbest dolaşım imkanı sağlamaktadır. Avrupa vatandaşlığı, üye devlet vatandaşlığının varlığını kabul ederek ve ona ek olarak varlığını ortaya koyabilmektedir, Mann and Purnhagen'e göre Avrupa vatandaşlığının bir birey tarafından kazanılıp kaybedilmesi, ulusal vatandaşlığını kazanıp kaybetmesine bağlıdır. Yani burada diyebiliriz ki; ulusal kimlik ile birlikte paralel bir şekilde hareket etmektedir. Birlik üye ülkesinin Birliğe bağlılığı ve devamlılığı ne kadar etkin olursa, AB vatandaşlığı da o minvalde gelişecektir. (Mann ve Purnhagen, 2012: 491)

Üye devlette ait olunan ulusal kimlik ile AB vatandaşlığı arasında iç içe geçmiş, birbirlerini etkileyen bir bağ bulunmaktadır. Burada göze çarpan nokta, birbirlerine paralel şekilde seyretmeleri değil, aralarındaki farklılıklardır. Ulusal kimlik ve vatandaşlık, doğumla birlikte otomatik olarak gelen şeylerken, AB vatandaşlığı, illa ki bazı kriterlere bağlıdır. Vatandaşı olunan devletin üye bir devlet olması sebebiyle Birliğe karşı yükümlülükleri vardır. Vatandaşı olunması sebebiyle illa o yükümlülükler bireyi de etkileyebilmektedir. (Shaw, 1997: 491) Bununla birlikte, AB karar alma organlarının AB vatandaşlığı ile ilgili getirmiş olduğu kurallar, kaideler ve yükümlülükler de bulunmaktadır. Aslında kendi ulusal

devletimize duyduğumuz aidiyet, doğal şartlarda eğitim ya da aile yoluyla bize öğretilmiştir. Bu konuda milliyetçi duygular işin içine girmektedir. Yani ait olunan ülkenin uygulamaları ya da bizi uymakla zorunlu tuttuğu bazı kurallar, bizim aklımıza yatmasa da, milliyetçi duygular ve aidiyet kavramları ile tolere edilebilir. Fakat vatandaşın gözünden Avrupa vatandaşlığının böyle bir kaçış noktası bulunmamaktadır. Zaten AB genişlemesi henüz tamamıyla kabullenilememiş iken üzerine gelen ekonomik kriz neticesinde ulusal hükümetlerin özellikle seçim zamanlarında bunu iç politika malzemesi yapmaları, ulusal kimliğe sıkı sıkıya bağlı vatandaşlar açısından sıkıntı yaratabilmektedir.

Nasıl ki vatandaş ülkesine ve karar alma organlarına bağlı kalıyorsa, onların aldığı kararların da “devlet” soyut kavramına uygun ve onun yararına olabilecek şekilde yapıldığına inanmaktadır. Bu sebeple daha önce söylediğimiz, vatandaşın bağlı bulunduğu devlet AB’ye ne kadar olumlu olursa, vatandaş da o şekilde uyumlu olur sözü burada önem kazanmaktadır. (Orchad, 20120: 429) Dolayısıyla AB vatandaşlığının hukuki boyutları olduğu kadar, sosyal açıdan kabul görebilmesi, üye ülkelerin politikalarıyla yakından ilintilidir.

Burada mutlaka AB vatandaşlığının hukuki boyutunu incelemek gerekir. Kısa da olsa bir şekilde limitlerine bakmalıyız. Vatandaşlık kavramı incelenirken asıl göz önüne alınması gereken nokta, Birlik vatandaşlığının öncelikle hukuki ve sosyal boyutudur. Hukuki olarak ulus devlet özelindeki yaptırımlara sahip olmasa dahi, sağladığı haklar ile Birlik içerisinde bir uyum yakalamayı hedefleyen AB vatandaşlığı kavramı yasal düzenlemeler ile Maastricht Antlaşması sonrasında hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Shaw’a göre; AB vatandaşlığı kavramının uluslararası, uluslar üstü, ulusal ve ulus altı düzeyde pek çok boyutu mevcuttur. (Shaw, 1997: 294) Özellikle bu düzeydeki çatışmalar ve iç içe girmiş beklentiler, yükümlülükler ve işbirlikleri, durumu ziyadesiyle karışık hale getirmektedir. Makalesinde Shaw, ulusal vatandaşlık ile AB vatandaşlığının kıyas halinde olduğundan bahsetmiştir. Burada sormamız gereken, aslında AB vatandaşlığını bu şekilde ele alıp alamayacağımızdır. Bizim şu

ana kadar söylediğimiz hep ulusal vatandaşlıkla bütünleşmiş ve hatta onu bir seviye ileri götürmesi planlanan bir kavram olduğu idi. Aslında AB vatandaşlığı ulusal vatandaşlığın yerine geçebilir mi sorusu önem kazanmaktadır.

AB vatandaşlığı konusunda sadece üye devletler değil, kurucu devletler ve sonrasındaki genişlemede gelen üye devletler, aday üye olan devletler ve vatandaşları açısından dahi bir ayrımcılık olduğu ileri sürülebilir. Örneğin Hırvatistan ile Fransa'nın üye devlet olarak aynı yerde durduğunu söyleyebilir miyiz? Bununla birlikte, diğer boyuttan bakacak olursak, her iki ülke vatandaşının, hak ve yükümlülükler açısından aslında AB üye ülkeleri olmaları sebebiyle, hukuki olarak aynı yerde durduğunu görebiliriz.

Shaw'a göre, vatandaşlık kavramı demokrasi ve temsil ile yakından bağlantılıdır. (Shaw, 1997: 300) Özellikle üye ülkeler, aday üye ülkeler, üye farz edilen ülkeler arasındaki gitgide gelişen bir ilişki mevcuttur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, anayasa ve Lizbon Anlaşması'nın referandumlarla reddedilmesi ve sonrasında askıya alınması, Birlik genelinde temsil krizinin olduğunu göstermektedir.

Vatandaşlıktan bahsederken sadece yasal olarak ülkenin vatandaşları ve diğer gruplardan değil, aynı zamanda vatandaşlık hak ve yetkilerinin çeşitlendirilmesinden de bahsetmek, AB vatandaşlığı kavramını açıklarken daha belirleyici olacaktır. AB vatandaşlığının, Birlik üye ülkeleri içerisindeki ulusal vatandaşlık hakkına sahip olan bireyleri etkilemesi, sadece yasal düzlemde değil, çalışmamızla alakalı olarak, sosyal-kültürel ve politik anlamda da olacaktır. Yoğunlaşmamız gereken nokta, vatandaşlık hak ve yükümlülüklerinin, özellikle AB vatandaşlığı kısmında, bireyleri ne ölçüde zorladığı, rahatlattığı, daha da önemlisi bireylerce ne ölçüde benimsendiğidir.

Vatandaşlığın ulus ötesi boyutu ile birlikte, belirli bir topluluğa olan üyeliğin de sınırlarını ve çerçevesini tartışabiliriz. Buna göre üyeliğin sınırlarını ya da hak/yükümlülüklerini belirleyen etmenlerin başında halen ulus devlet gelmektedir. Meyer'in iddia ettiği budur. (Meyer, 1980: 160)

Kimliğin kendisini gösterdiği en önemli alan olan vatandaşlık, yasal ve toplumsal süreçlerle yakından ilişkilidir. Buna göre bir kişinin Fransız vatandaşı olması Fransız vatandaşlık yasalarının bu konuda ne dediğine bağlıdır. (Friedman, 2003: 126) Vatandaşlık, hukuki olarak iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Belirli bir ülkede doğup doğmadığınıza önem veren “jus soli” ve etnik kimliğe önem veren “jus sanguinis”. Ulusal kimliğin beraber değerlendirildiği en önemli kavramlardan olan vatandaşlık ve vatandaşlık oluşum sürecine ileride detaylı şekilde değineceğiz. Fakat kimlikle bağlantılı olacak şekilde kısa bir değerlendirme yapacak olursak; bireyin öncelikle kendisini ait hissettiği yer, vatandaşı olduğu ülkedir. Son dönemde ortaya çıkan vatansız (yasal ya da pratikte) bireyler haricinde her insanın vatandaşlık bağıyla bağlı olduğu bir ülke bulunmaktadır. Vatandaşlık, bireyin kimliği ve aidiyeti açısından en önemli kısımdır. Vatandaşlık ve hukukun tarihi aslında ulusal kimliğin tarihiyle de iç içe geçmiştir. Giderek daha fazla insan, temel insan hakları ve evrensel değerleri benimsese de, ki bu değerler aslında Avrupa vatandaşlığının çatısını oluşturmaktadır, gene de ulusal kimlik ve vatandaşlık aidiyetlerine sıkı sıkıya bağlı olan, kendisini salt bu bağlılıkla (belki de tabiiyetle) değerlendiren ciddi bir nüfus bulunmaktadır.

Vatandaşlık kavramı, ulus devlet çağıyla birlikte tekrar dirilmiş ve keskinleşmiştir. Vatandaşlığın özünde toprak ve kan bağı olduğunu önceden açıklamıştık. Burada göç ile birlikte gelen nüfusu vatandaşlığa almaya niyetli olan devlet ile göçmen dostu devletlerin farkına bakabiliriz. Bireyin kimliğinin asıl ögesi olan ulusal kimlik, doğduğu yer ile mi yoksa senelerce yaşadığı yer ile mi ölçülür? Aidiyetini kişi neye göre belirler? Kan bağı ya da ikamet, vatandaşlık bağı için yeterli midir? Bu soruların cevapları kolaylıkla verilemez. Vatandaşlık sorularıyla birlikte gelen etnik kimlik, aslında ırkçılığın yükselişe geçmesi esnasında dikkate alınan bir bileşendir. Bununla birlikte, etnik arılık aslında bir hayalden ibarettir

denilebilir. (Friedman, 2003: 128) Herhangi bir ülkenin vatandaşının yüzde yüz saf bir ırksal temele sahip olması yok denecek kadar azdır. Bu durum, kültürel çeşitlilik başta olmak üzere, sınırların geçirgenliği ile de bağlantılıdır. Dolayısıyla herhangi birini ırkına göre yargılamak, aşağılamak ya da yüceltmek, onun kendisinin kazanmadığı bir unvanla değerlendirmek kadar mantıksızdır.

İyi yurttaştan, yurttaşlık görevlerini de dikkatle yerine getirmesi beklenirdi. Bu, yasalara tam itaat ve meclise katılımı gerektiriyordu. Antik Yunandaki devletlerde böyle bir iddia vardı. Ancak özellikle ulus devletlerde de görebiliriz ki; yurttaşlık, görev ve devletin uygun gördüğü şekilde yaşama ile ilişkilendirilebilmektedir. Füsun Üstel'in "Makbul Vatandaş'ın Peşinde" kitabına da referans ederek şunu söyleyebiliriz ki; ulus devlet için iyi vatandaş tanımı yurttaşlık görevlerini harfiyen yerine getiren ve devlete itaat eden bireyleri kapsıyordu. (Üstel, 2004: 25) Özellikle katılım anlamında olduğu kadar sistemin bir bütün halinde uyum içerisinde işlemesi beklendiğinden, sorgulayan bireyden ziyade itaat eden ve hayatını bu sistemin gereklerine göre şekillendiren birey olma fikri ulus devlet açısından daha cazip durumdaydı. Antik Yunan'daki şehir devletlerinde vatandaş olmak ayrıcalıklı bir konumu da beraberinde getirirken (örneğin erkek olmak, köle olmamak ve belirli bir zenginliğe sahip olmak), modern çağlarla birlikte her erkek ve kadının yasal olarak eşit sayılması ve devlet nezdinde eşit haklara sahip olması, onların yurttaş olarak eşit hak ve yükümlülükler sahip olmalarını beraberinde getirmekteydi. Bununla birlikte, tabii ki makbul vatandaş olmak sadece hak ve yükümlülükler eşit olarak sahip olmak değil, aynı zamanda devletin bekası ve devamlılığı açısından kimi zaman kendi hak ve özgürlüklerinden dahi vazgeçerek, gerekli şartları yerine getirmeyi kapsamaktadır.

Aslında tartışılması gereken asıl konu, burada devletin kurulması esnasındaki hak ve egemenlikler sorunudur. Kabaca ele alacak olursak, insanın belli zorunluluklar neticesinde, özellikle barınma ve güvenlik gibi ihtiyaçları, kendisinden daha üstün bir güce güvenmeyi, bunun karşılığında da kendi haklarının kimi kısmından feragat etmeyi beraberinde getirmiştir. Nasıl ki bireyin doğal hakları doğuştan gelen özellikleri olarak kabul görüyorsa, bu eşitliği beraberinde getirdiği

kadar aynı zamanda sınırların da altını özellikle çizmektedir. Bununla birlikte, egemenliğinin ve iradesinin bir kısmını devlete, güvenlik amacı başta olmak üzere, devreden insan (birey), bu sayede bazı yasal ya da yasal olmayan yükümlülükler altına girmeyi de baştan kabul etmiş sayılmaktadır. Kabaca devletin vatandaş karşısındaki üstünlük halini ele alacak olursak, temel bir sorun olarak devletin kuruluş amacı itibarıyla “Vatandaş için mi? Vatandaşa rağmen mi?” ayakta kaldığı sorusunu sorabiliriz. Burada göze çarpan nokta, toplumun bireyden önce gelmesidir. (Kadıoğlu, 2005: 28) Nasıl ki devletin asıl amacı vatandaşının güvenliğini, huzurunu, adaletini sağlamaksa, bu durum zaman içerisinde evrilmiştir. Modern ulus devlet çağının gerekleri uyarınca vatandaşın haklarının daha fazla gündeme gelmesi, devletle birey arasındaki sınırların da değişmeye başladığının göstergesidir.

Devletin vatandaş için olduğu bilincinin yerleşmesi, örnek olarak Türkiye özelinde istenilen şekilde gerçekleşmese de, Avrupa Birliği üyesi ülkeler açısından, özellikle Fransız İhtilali ve sonrasındaki düşünce akımları açısından, vatandaşın kendi bilincini oluşturabilmesi anlamında yararlı olmuştur. Bu sebeple, Avrupa vatandaşlığını Avrupalı devletlerin halklarına kabul ettirebilme aşamasında, klasik ulus devlet vatandaşlığında olduğu gibi ideolojik aygıtlar, eğitim vs. gibi araçlardan yararlanmak elbette ki önemlidir. Fakat yeterli değildir. Çünkü ulus devlet vatandaşlığı, doğumla gelen bir kimlik olması sebebiyle bilinçsizce de olsa kabul edilirken, Avrupalı kimliği bir üst kimlik olarak tercihen kabul edilmektedir. Ve yapılan araştırmalar ile anketler doğrultusunda bir birey, kendi ulusal kimliğini ne ölçüde benimsiyorsa, aynı şekilde kendi ulusunun/devletinin inandığı değerleri ve bu minvalde üye olduğu örgütleri/organizasyonları da o ölçüde daha kolay benimsemektedir. (Ceka ve Sojka, 2016: 484) Buna göre, Avrupa Birliği üyesi devletler açısından Birliğe uyum sağlama ve benimseme kısmı ne kadar yoğun ve pürüzsüz işlerse o üye ülkenin vatandaşının da kendisini Birlik sınırlarına ait hissetmesi o kadar kolay olabilmektedir. Bu durum tabii ki hesaplandığı kadar pürüzsüz ve formüllere bağlı yürüyecek bir süreç değildir. Özellikle Birlik vatandaşı olmanın hak ve yükümlülüklerinin iyi belirlenmesi ve altyapısının sağlanması, vatandaşlık sürecinin daha iyi benimsetilmesi açısından zorunludur.

Birlik dahilindeki ülkelerin kendi özelinde göçmen yanlısı, karşıtı ya da ırkçı bir bakış açısı benimsemeleri, Birliğin oluşturmak istediği kimlik algısına da zarar verme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, Birlik vatandaşlığı konusunda normal ulusal vatandaşlıktan farklı olarak Birliğin temsil ettiği değerlere bağlılık daha fazla önem arz etmektedir. Göçmenlik durumu, kültürler ve ülkeler arasında kaçınılmaz bir arada kalma durumunu da beraberinde getirmektedir.(Strah, 2002: 13)

Bir insan iki yurttaşlık birden taşıyabilir mi? Aynı anda hem kendi kentinin hem Roma'nın yurttaşı olabilir mi? Bu soru, Cicero tarafından daha MÖ. 56'da ortaya atılmıştı. (Heather, 2007: 56) (Bu, 20.yyda hukukçuları çifte uyruk üzerinde yasal düzenlemeler yaparken de meşgul eden bir konuydu). Bu mantık aynı şekilde AB vatandaşlığı konusunda da işlemektedir. Şöyle diyebiliriz ki; Avrupa vatandaşlığı, ikincil kimlik olarak Birlik üye ülke vatandaşlarına hitap etmektedir. Bir kişi iki yurttaşlık kavramı arasında seçim yapabilir mi? Yapmalı mı?

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Avrupalı kimliğini benimseme hususunda vatandaşların bağlı oldukları devletler vasıtasıyla hareket etmeleri, kabullenmeleri açısından kolaylık sağlayabilmektedir. (Kostakopoulou, 1996: 339) Bununla birlikte, ulusal vatandaşlık ve Avrupalı vatandaşlığı (ya da ulusal kimlik/Avrupalı kimliği) konusunda her iki taraftan bir diğerini seçmek zorunda bırakmak iki vatandaşlık ya da kimliği karşılaştırma ve kıyaslama yapma sorununu da beraberinde getirir. Halbuki bu iki kimlikten her birinin bir diğerini tamamlama noktasında değerlendirilmesi, Avrupalı kimliğinin benimsenmesinde pozitif etki sağlayabilecektir. Bu iki kimliğin birbirine ters değil daha geniş bir düzlemde ele alınarak kapsayıcı bir hal olarak değerlendirilmeleri, Birliğin faaliyet alanı konusunda daha da yardımcı olacaktır. Ne de olsa vatandaşlık otomatik bir kimlik olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, Avrupa vatandaşlığı sonradan elde edilmektedir. Vatandaşlık, aynı zamanda bireyin cemaatle birleştiği bir nokta olarak da kabul edilir.

Tabii ki modern çağda ulus devlet vatandaşlarından başka vatansızlar da bulunmaktadır. Hukuki süreçte henüz net bir tanımı yapılamayan ama varlığı kabul edilen bu bireylerin durumu, aslında kişinin vatanını ya da tabiyetini seçme özgürlüğü tartışmaları bağlamında bir üst otoritenin kabulüyle bağlantılıdır. Buna göre, Avrupa Birliği içerisinde öne çıkan tartışma konularından bir tanesi nasıl ki Birliğin bir yumuşak güç olarak değerlendirilmesiyse, vatandaşlara ya da üye ülkelere belirli konularda yaptırım uygulayabilmesinden ileri gelmektedir. Buna göre, ekonomik bir birlik olarak kurulup daha sonrasında siyasi yönünü de uyumlandırmayı hedefleyen Avrupa Birliği, Halkların Avrupa'sı idealiyle yola çıkmıştır. (Reich, 2001: 5) Bu Birlik profiline, üye ülke vatandaşlarının günlük hayatlarını etkileyebilecek kararlar alması hususunda gerek ülke içerisindeki muhalif kesim gerekse özellikle ekonomik anlamda yükümlülük altına girdiklerini düşünen vatandaşlar tarafından dirençle karşılaştığı inkar edilemez. Demokratik işleyişin olduğu bu uluslar üstü birlikte halkların kararı en basit ölçüde referandumlardan ölçülebilmekte ve işleyişi yavaşlatabilmektedir.

Ayrıca Meyer, 19. yy sisteminin değiştiğini ve ulus devletlerin eskisi gibi egemenliğini ve kısmi olarak meşruiyetini küresel ölçekteki organizasyonlar ile paylaştığını ve egemenlik sınırlarının daraldığını göz önünde bulundurur. (Meyer ve Jepperson, 2000: 101)

Bu saptama, çalışmamıza konu olan Avrupa Birliği'nin supranasyonelliği ile de yakından ilişkilidir. Kamusal alan ve haklar düzeyinde ulus devletin kesin olarak yetkisini sakladığı durumlar olsa da, bu işlemlerin küreselleştiği düzeyde hakimiyeti de kaybolabilmektedir.

Ulus devletin küresel düzlemdeki organizasyonlar ve de faaliyetler ile birlikte egemenliğinin ve yetkilerinin bir kısmını paylaşması, uluslararası (ya da küresel) düzeydeki parametreler ve kuralların değişmesi ile de ilgilidir. Özellikle uluslararası hukuk kuralları, yaptırımları da beraberinde getirmektedir. 19. yüzyılda sıklıkla rastlanan milliyetçilik aşamaları, yerini evrensel kurallar ve değerlere bırakmaktadır. Bir ulus devletin, sosyal, ekonomik, politik ve hatta hukuki olarak kendi sınırları

içerisinde özgürce hareket edebilmesi, artık küresel düzlemdeki çıkar odakları ve bağlantıları nedeniyle imkansız hale gelmiştir. 1948’de ilan edilen Evrensel Yurttaşlık Hakları Bildirgesi’ne göre, her birey kendi ırk, renk, milliyet ya da etnik kökeninden bağımsız olarak özgür ve eşit doğar ibaresi ile bireylerin kendi devleti sınırları dahilinde değil, küresel ölçekte değerlendirilmesine olanak sağlanmıştır. (Soysal, 1994: 145)

Yasemin Soysal, özellikle göçmenler ve işçilerle ilgili kısma değinmekte ve çalışmasında bununla ilgili yasal düzenlemelere yer vermektedir. Onun Avrupa Birliği’nin supranasyonel bir organizasyon olmasıyla ilgili olarak değindiği düzenlemelerden yararlanabiliriz. Buna göre, Soysal, Avrupa Birliği’nin Birlik üyesi ülkeler ve vatandaşları ile doğrudan temasının olduğunu ve bunu supranasyonel özelliği sayesinde kurduğunu söylemektedir. Avrupa vatandaşlığı kavramı bu noktada önem kazanmaktadır. Aslında post-national vatandaşlık kavramının en kolay gözlemlenebildiği yer AB vatandaşlığı olabilir, tabii ki bu konumuzla da alakalıdır. Soysal, AB vatandaşlığı kavramının yasal ve normatif düzeydeki uygulamaları daha geniş bir topluluğa aitken, fiili yürütmesinin üye devletlerde olduğunu söylemektedir. (Soysal, 1994: 148) Tabii ki AB kurum ve kurallarının AB sınırları dışında kalan ülkelerin vatandaşlarına uygulanamaması problemi, aslında en fazla göçmen ve işçi alımının o ülkelere yapılması ile büyük bir tezat oluşturmaktadır. Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Adalet Divanı’na doğrudan başvuruları ile de ilgili vatandaşlık bazında yapılan yasal düzenlemeler ve değerlendirmeler bulunmaktadır.

Kısaca bunlardan bahsetmek bize aynı zamanda göstermiştir ki, bireylerin arada devletleri olmadan bu tür kurumlara başvurabilmeleri ve uluslararası hukukun yaptırım olması, devletlerin eylemlerini ve planlarını yakından etkileyen ve ilgilendiren sonuçlar doğurmaktadır. Egemenliğin sınırlandırılması bunlardan sadece bir tanesiyken, konumuzla alakalı hukuksal düzenlemeler özellikle vatandaşlık alanında kendisini göstermekte ve bireylerin günlük yaşamlarına dahi inerek onları değiştirebilmektedir.

Yasemin Soysal özellikle göçmen yasalarıyla ilgili yasal düzenlemeleri incelerken, aslında direkt olarak bizim konumuzla ilgili olmasa da genel düzenlemeleri de ele almaktadır. Buna göre, bireyin politik varlığının ulusal bir vatandaş olarak ele alındığı düzenlemelerden de bahsetmiştir. (Soysal, 1994: 131). Özellikle yerel düzlemdeki oy kullanma hakkına sahip olma durumuyla ilgili evrensel/insani yaklaşımla ulusal/tikelci yaklaşımın çatıştığını söylemektedir. Burada durum, bireyin içinde yaşadığı toplumun karar verme mekanizmalarına bir şekilde katılma ihtiyacının karşılanıp karşılanamayacağıdır.

“Sadece vatandaşlık hakları değil aynı zamanda kültürel haklar da evrensel boyutta irdelenmektedir. Çokkültürlülük, artık sadece bir durum değil aynı zamanda bir hak olarak da nitelendirilmektedir. Her bireyin doğal ve devredilemez haklarından biri olarak temel düzlemde ele alınmaktadır. Dil, ırk ya da ayırt edici herhangi bir kültürel farklılığın yerel düzlemde korunması için evrensel düzlemde ele alınması durumunun ironisini göstermektedir.” (Soysal, 1994: 154).

Ulus aşırı (trans-national) kimliklerden ve kimliklerin evrensel kriterlere göre değerlendirilmesinden bahseden Soysal, aynı zamanda devletler açısından halen diğer alt kültürlerden ziyade ulusal vatandaşlık kavramının geçerli olduğuna değinmektedir. (Soysal, 1994: 156). Burada vatandaş olanlarla olmayanlar birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. Bu noktada halen ulusal kimlik inşasının vatandaşlık ve aidiyet bağı üzerinden oluşturulmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.

Ulusal sonrası (post-national) dönemde, vatandaşlık kavramının ikili hale gelmesiyle birlikte, aslında devletlerin ulusal egemenlikleriyle evrensel insan hakları değerlerinin çatışma halinde olduğu varsayılabilir. (Soysal, 1994: 157). Ulus devlet ve egemenliğinin baz alındığı süreçte ulusal vatandaşlık kavramı ön plandayken, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemden itibaren evrensel değerlerin yükselişe geçmesiyle birlikte vatandaşlık kavramının sadece ulusal bir devlete bağlı olmaması ihtimali doğmuştur. Buna göre, vatandaşlığın haklar kısmını ele alacak olursak, sadece bağlı bulunduğu devletten sağlayacağı haklardan başka bireyin aynı zamanda ırkından, dilinden, etnik kökeninden bağımsız olarak evrensel haklara da sahip

olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Burada, dezavantajlı sayılabilecek alt grupların kendi haklarını araması sonucu birleşip gene kendi birliklerini oluşturmaları da, aynı şekilde homojenliğe yöneltebilecek bir gelişme olarak sayılabilir. Yani farklılığa tolerans gösteren ve hatta teşvik eden anlayışla birlikte, alt grup ya da kültürlerin daha özgürce hareket edebilmesi ve bunun sonucunda kendi varlıklarını ilan etmeleriyle homojen bir alt grup oluşturmaları, diğer farklılıkları dışlamalarını da beraberinde getirir. Evrensel haklar (insan hakları başta olmak üzere), kavramdan da anlaşılacağı gibi, devletlerin sınırlarından bağımsız şekilde üstündür ve egemenlik haklarının sınırlarını da kesin şekilde çizebilir. Ulus devletlerin teritoryel sınırları bir tarafa, hukuki ve politik olarak kendilerini gösterdikleri uluslararası organizasyonlar da hareket kabiliyetlerini kısıtlayan bu değerler neticesinde sınırsızlaşan bir sisteme adapte olmak zorunda kalabilmektedirler. Sadece var olmaları sebebiyle evrensel haklara sahip olan bireylerin, bu evrensel hak ve değerleri, eğitim, beslenme, iş bulma ve sağlık gibi diğer temel ihtiyaç alanlarına doğru yayılmıştır. Bununla birlikte bu alanların kontrolünün ya da kaynağının devlette olması ve/ya devlet eliyle yürütülmesi, evrensel olarak sınırların mevcut alanlardan kalkacağına dair öngörüyü de imkansızlaştırmaktadır.

Vatandaşlığın ulus devlet sınırlarından bağımsız olarak genişlemesi hususunda vatandaşlık kavramının iki önemli altbaşlığına, yani kimlik ve haklar kısmına odaklanmamız gerekir. Buna göre haklar kısmı evrensel olarak genişler ve derinleşirken kimlik kısmı halen sınırlara bağlı kalmaya devam etmektedir (Soysal, 1994: 159). Bir kimlik olarak vatandaşlık tekrar yaratılsa ya da somutlaştırılsa da, bu aşamalar genellikle devletlerin belirlediği alanlar ve onların sınırları dahilinde devam etmektedir. Fakat bu vatandaşlık kimliğinin haklar ve ayrıcalıklar kısmına geldiğimizde, dikkate değer bir inşadan söz edemeyiz. Burada sınırların geçirgenliğini ve evrensel ideallerin mevcudiyetini sağlamaya çalışırken, beklenmedik ölçüde artışa geçen ulusalcı akımların kimliklerini ifade etme konusunda ulusal kimliklere önem vermesi de bu duruma örnek gösterilebilir. Bununla birlikte, eski usül sayılabilecek ölçüde vatandaşlığın bir soy ya da kan esasına göre ulusal kimlik sayılabilmesi, gün gittikçe daha da zorlaşmaktadır.

Vatandaşlık konusunda genellikle Avrupa vatandaşlığı ile Alman vatandaşlığı kıyaslanmaktadır. Bunu vatandaşlık literatürüne baktığımızda açıkça görebiliriz. Jus soli (yani devletin sınırları içerisinde doğmuş olmanın getirdiği hak olarak vatandaşlık ile kan bağı ya da sonrasında evlilik vs. gibi sebeplerle gelen vatandaşlık süreçleri hakkında kıyaslama yapılabilmektedir. Tabii ki Avrupa vatandaşlığı konusunda klasik ulus devlet vatandaşlığından farklı olarak ikincil vatandaşlık kavramı devreye girmektedir. Bizim üzerinde durmamız gereken nokta, yükümlülüklerden ziyade haklar kısmı olmalıdır. (Checkel, 2001: 181) Burada, vatandaşlığın konseptinden yani içeriğinden bahsederken sınırlar kastedilmiştir. Sadece devletin yazılı sınırlarını değil, aynı zamanda vatandaşlık konseptinin sınırlarını neler belirler? Ulusal birliğin üyesi kimdir? Neye göre belirlenir? Bu soruları sormanın bir sebebi de, aslında kimlik ile bahsedilen dışlama ve dahil etme unsurlarına karar verebilmektir. Ulusal birliğin üyesi olup olunmayacağına kim karar verir? Kimi dışlayabiliriz ya da kimi dahil edebiliriz? Sadece yasal olarak mı ele alınabilir yoksa toplumsal dayanakları da var mıdır? Burada yazar tabii ki asıl konusu olan Alman vatandaşlığı kavramından bahsetmiştir.

Avrupalılaştırmanın bir tezahürü olarak akılcı usul ile yapıcı usul arasındaki farkın belirtilmesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Avrupa bazındaki normların yerel olanlarla bağdaşması sorunsalında yukarıdan aşağı mı, temelden mi başlayan bir sürecin geliştiğini belirtmek önemlidir. “Aşağıdan gelen mobilizasyon süreci genellikle akılcı (rationalist) model ile bağlantılıdır, normlar davranışı ve karar alıcıların seçeneklerini sınırlandırır. Buna karşıt olarak “elite learning” ise normların etkilerinin daha derine indiğini söyleyen sosyolojik anlayışla daha fazla uyum gösterir.” (Checkel, 2001: 183)

Avrupa bütünleşmesi konusunda kötümser bakış açısına sahip olanların üzerinde önemle durdukları nokta, kolektif kimlik sorunsalının aşılammış olmasıdır. (Risse, 2001: 199) Kimlik oluşturma konusunda iki boyutta farklılık gösterebilmektedir. Özellikle 1950’lerden itibaren meydana gelen Avrupa bütünleşmesine bakış açılarını inceleyecek olursak, Avrupalılaştırma boyutunun ulusal

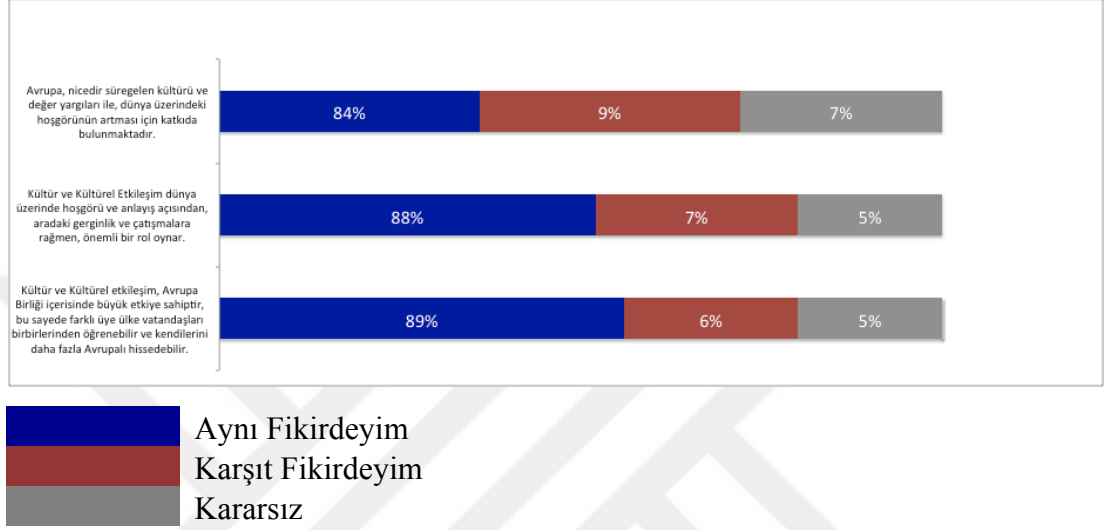
kimlik ile bağdaştığı noktayla ve Avrupa kavramının politik ve ekonomik düzlemdeki imgesiyle alakalı olduğunu görürüz.

Avrupa kimliği ve bu doğrultuda Avrupa vatandaşlığını değerlendirirken üzerinde durmamız gereken noktalardan biri olan kültürel değerler konusunda yapılan araştırmalar bize aynı zamanda Avrupa Birliği'nin bireyler üzerindeki etkisini de gösterir niteliktedir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi, kültür ve kültür değişiminin Birlik kimliği ve vatandaşlığı konusunda ciddi ölçüde önemi bulunmaktadır. Yapılan araştırmada belirtilen üç nokta bulunmaktadır. Bunlar;

- Kültür ve kültür değişimlerinin Avrupa Birliği üzerinde ciddi etkisi bulunmaktadır. Öyle ki farklı üye devletlerden olan vatandaşlar birbirlerinden ve birbirlerinin kültüründen etkilenirler. Bu durum da kendilerini daha “Avrupalı” hissetmelerini sağlar.
- Kültür ve kültür değişimleri, daha geniş bir anlayış ortamı (hissi) ve tolerans sağlanması açısından, gerilimler ve çatışmalar olsa da, çok önemli bir role sahiptir.
- Uzun zamana yayılan kültürü ve değerleriyle Avrupa, dünya üzerindeki tolerans ortamının daha da genişlemesi için mühim bir yere sahiptir.

Aşağıda yer alan tabloda görüleceği gibi, yukarıda belirtilen bu üç noktaya da onay yüksek düzeyde kendisini göstermektedir. Bu çalışmaya katılan bireylerin yorumları arasında “tamamıyla” aynı fikirde olmaları ya da aynı fikirde olmaya “eğilimli olmaları” bu yüksek oranın çıkmasını engellememiştir. Bununla birlikte, her şeyin Birlik ruhu için pürüzsüz gitmediğinin kanıtı olarak “Avrupa'nın daha geniş bir tolerans alanı sağlaması” kısmına dikkatimizi verdiğimizde, oranın yüzde 50'lik kısmının bu maddeye eğilimli olarak Kabul verdiğini, tamamıyla Kabul edenlerin oranının ise yüzde 34'te kaldığını görebiliriz.

Tablo 2: Kültürel Etkileşim Konusundaki Düşünceler

(Kaynak: Special Eurobarometer No:278: European Cultural Values: 36)

Tablo 3: Kültürel Etkileşimin Önemi: Ülke Gruplarına göre Analiz

	AB	
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılmaya Eğilimliyim
Kültür ve Kültürel etkileşim, Avrupa Birliği içerisinde büyük etkiye sahiptir, bu sayede farklı üye ülke vatandaşları birbirlerinden öğrenebilir ve kendilerini daha fazla Avrupalı hissedebilir.	44%	45%
Kültür ve Kültürel Etkileşim dünya üzerinde hoşgörü ve anlayış açısından, aradaki gerginlik ve çatışmalara rağmen, önemli bir rol oynar.	42%	46%
Avrupa, nicedir süregelen kültürü ve değer yargıları ile, dünya üzerindeki hoşgörünün artması için katkıda bulunmaktadır.	34%	50%

(Kaynak: Special Eurobarometer No:278: European Cultural Values, 2007: 36)

Kültürel değerlerin ve Avrupalılık fikrinin benimsenmesi noktasını incelerken belirtilen analizlerde altının çizilmesi gereken noktalardan bir tanesi de katılımcıların eğitim düzeyidir. Avrupa genelinde ve dışında, kültür kavramının önemli bir role sahip olduğu fikri aynı zamanda bireyin hayatındaki kültür yaklaşımı ile de yakından ilişkilidir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi, kültürün Avrupa genelinde öneme sahip olduğunu söyleyen katılımcılar aynı zamanda kültürün kendi hayatlarında da önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bunun karşıtı olarak, kültürün kendi hayatlarında önemli olmaması neticesinde, Avrupa birleşmesi konusunda kültürel değerlerin çok da fazla geliştirici etkisinin olmadığını iddia edebilmektedirler.

Tablo 4: Avrupalıların birbirlerini daha iyi tanımak için yardımcı olabilecek eylemler listesi

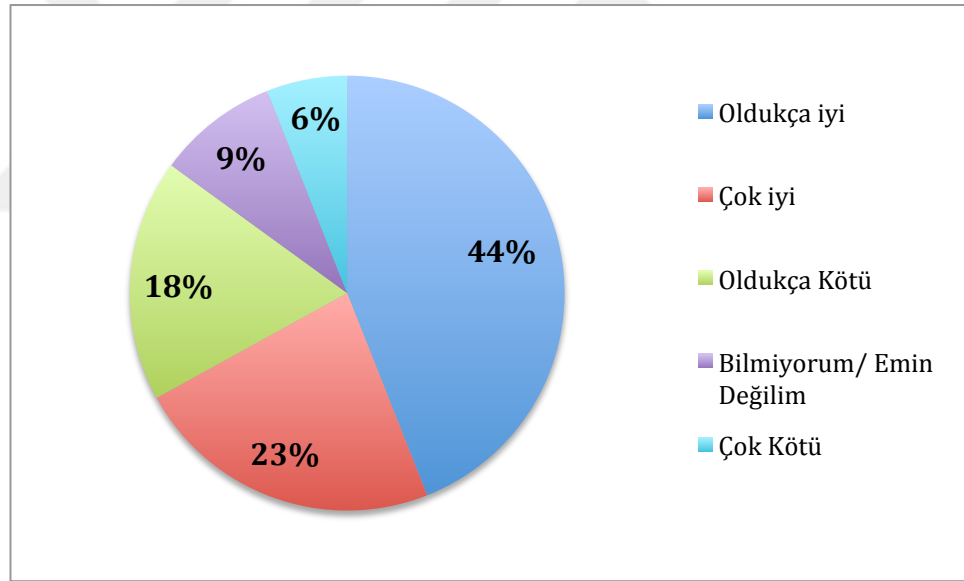

QA20: Avrupalıların birbirlerini daha iyi tanıyabilmesi için en iyi yardımı gösteren ilk üç eylemi seçiniz.

(Kaynak: Special Eurobarometer No:278: European Cultural Values,2007: 54)

Avrupa kültürünün hem Avrupa kimliği hem de Avrupa vatandaşlığı için ne ölçüde önemli olduğundan bahsetmiştik. Aşağıda yer alan grafikte, Avrupalıların kendi kıtalarını kültürel olarak nerede gördüğü, Avrupa genelinde kültürün nerede konumlandığı, “Avrupa kültürü”nün ne ölçüde varolabildiği, bu kültürün altında yatan etmenler ve küreselleşen dünyada Avrupa kültürünün yeri ve önemine dair verilen cevaplar ve oranları görebiliriz.

Grafik 1: Avrupa: Bir Kültür Kıtası.

(Kaynak: Special Eurobarometer No:278: European Cultural Values,2007: 61)

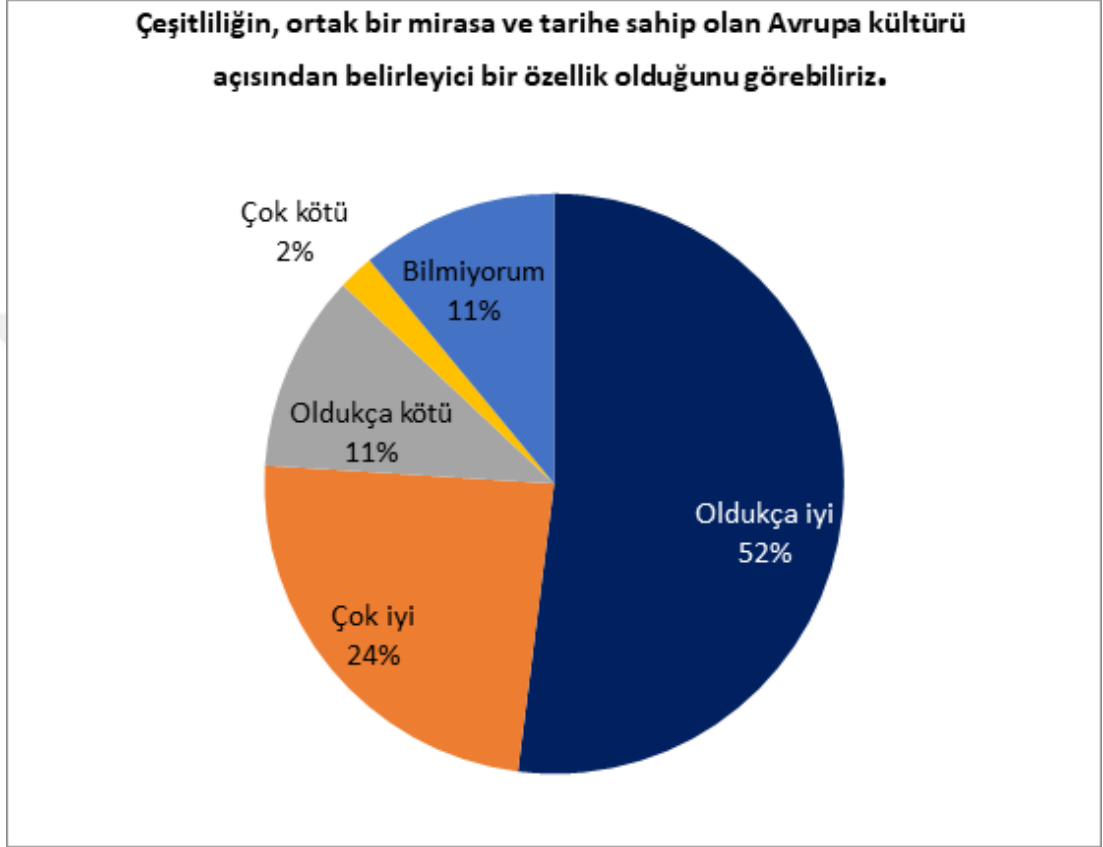
Yukarıdaki grafikte, Avrupa'nın kıta olarak kültürün ana merkezi olması incelenmiş ve 27 adet üye devlet vatandaşlarıyla yapılan araştırmaların sonucu verilmiştir. Buna göre, Avrupa kıtasının gerek tarihi gerekse değerleriyle bir kültür kıtası olarak adlandırılmasını yüzde 44 oranında oldukça doğru bulan Avrupalı vatandaşların grafikte açık mavi kısımda belirtildiğini görebiliriz. Yüzde 23 oranında bir kesim yukarıda belirtilen düşüncüyü çok iyi ve uygun bir şekilde nitelmişken

(grafikteki kırmızı kesim), bu fikir karşısında olumsuz düşüncesini belirten ve çok kötü olduğunu söyleyen yüzde 6 lık kesim grafikte turkuaz rengi ile gösterilmiştir. Avrupa'nın bir kültür kıtası olarak nitlendirilmesini oldukça kötü bir fikir olarak değerlendiren ve grafikte sarı ile gösterilen yüzde 18'lik kesim ile birlikte bu konu hakkında fikir beyan etmeyen yahut çekimser kalan yüzde 9'luk kesimi de görebiliriz.

Avrupalı kimliğinin büyük bir parçası olarak değerlendirdiğimiz Avrupa kültürü ile ilgili verilen cevaplardan da anlaşılacağı gibi, "Avrupa kıtasının açıkça kültür kıtası" olduğu fikri yüzde 67 gibi bir oranla kabul görmüştür. Bununla birlikte, Avrupa kültürü fikrinin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikli olarak tabii ki Avrupalı devletler tarafından paylaşılan tarih içerisinde demokrasi, liberal ekonomik rejimler ve Aydınlanma, Fransız İhtilali gibi değer yargılarının kaynaklarını oluşturmasını söyleyebiliriz. Bu değerlerin ve paylaşılan tarihin ortak bir noktada buluşturmasının yanı sıra, Avrupalı kimliğini incelerken aynı zamanda Avrupa'daki farklı devletlerin farklı kültürlerinin adeta bir yama işi gibi bir arada, kıtayı oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Avrupa kültürünün birleştirici özelliklere sahip olmasının yanında, aynı zamanda farklı kültürel değişiklikler sebebiyle bir meydan okuma ile karşı karşıya olduğu fikri de araştırmalarda yerini almıştır. Avrupa kültürünün kaynağının, Batı olarak nitelendirilmesine karşın, diğerlerinden (Örneğin Amerika'dan) farklı olarak daha fazla paylaşılan kültür olduğu fikri olsa da bir kısım Avrupalı vatandaşın, aslında ulusal kimlik ve kültürlerin farklı olması neticesinde tek ve paylaşılan bir kültürden bahsedilemeyeceği görüşünü de ortaya çıkarmıştır. Farklı kültürlerin aslında Avrupa kültürünün çeşitliliğini oluşturduğunu da söyleyen bir kesim bulunmaktadır.

Grafik 2: Çeşitliliğin, ortak bir mirasa ve tarihe sahip olan Avrupa kültürü açısından belirleyici bir özellik olduğunu görebiliriz.

(Kaynak: Special Eurobarometer No:278: European Cultural Values,2007: 61)

Avrupa kültürü içerisindeki çeşitlilik ve farklılık özelliğinin, ortak tarihe ve mirasa sahip olması ile birlikte belirleyici bir özellik olmasıyla ilgili fikirleri sorulduğunda, yüzde 52’lik bir kesim bu düşüncenin oldukça mantıklı olduğunu beyan etmiştir. Ankete katılanların sadece yarısından fazlasının bu fikre inanması değil, aynı zamanda yüzde 24 oranında bir kesimin de bu fikri mantıklı bulduğunu görebiliriz. Avrupa(lı) kültürü içerisindeki çeşitliliğin aslında kültürün belirleyici özelliklerinden birisi olup olmadığı konusunda olumsuz fikir beyan eden toplam yüzde 13’lük (yüzde 11’i oldukça olumsuz, yüzde 2’si ise çokça olumsuz) kesimin ise grafikte gri ve sarı renklerle gösterildiğine dikkat çekebiliriz. Son olarak ankete katılanlardan yüzde 11’lik bir grubun bu fikir konusunda çekimser ya da tarafsız

kaldığını görebiliriz.

Yapılan araştırma içerisinde grafikler haricinde Avrupa Birliği ülkelerinin aynı soruya ne şekilde cevap verdiğini inceleyecek olursak, Birlik üyesi ülkelerdeki kültürel farklılığın ayrıştırıcı olmasının yanısıra aynı zamanda özel değerini verdiğini de iddia edenlerin arasında İsveç, Norveç ve İrlanda'nın en az oranla destek verdiğini görebiliriz.

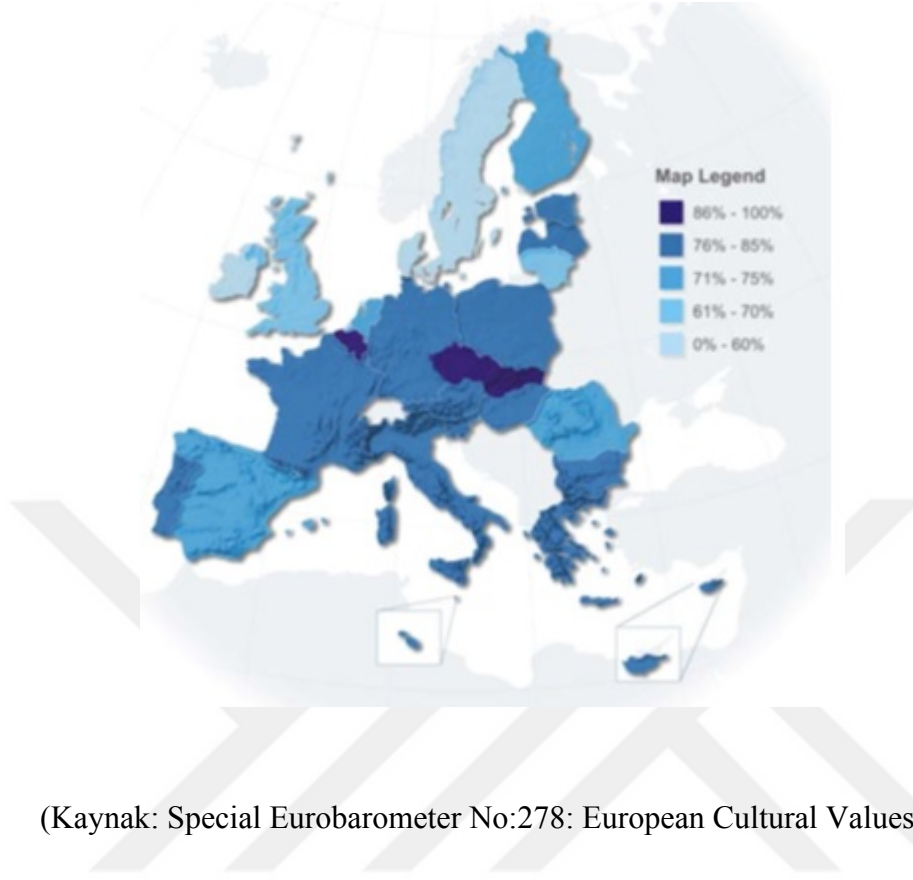
Grafik 3: Avrupa Kültürünün Çeşitliliği

Soru: QA13.2. Birazdan okuyacağım çeşitli beyanlar arasında şahsi olarak fikrinizle ne ölçüde uyum sağladığınızı çok iyi, iyi, kötü ya da çok kötü diyerek sınıflandırınız.

Seçenek: Avrupa kültürünün çeşitliliği, onu diğerlerinden ayırır ve özel değerini verir.

Cevap:İyi

Slovakya	%90	Fransa	%78
Belçika	%86	İtalya	%78
Çek Cumhuriyeti	%86	Almanya	%77
Macaristan	%85	Lüksemburg	%77
Letonya	%85	AB (27)	%76
Slovenya	%84	İspanya	%74
Kıbrıs	%83	Finlandiya	%74
Polonya	%83	Hollanda	%71
Estonya	%81	Romanya	%71
Portekiz	%80	İngiltere	%70
Malta	%80	Litvanya	%69
Bulgaristan	%80	Danimarka	%60
Yunanistan	%79	İrlanda	%60
Avusturya	%79	İsveç	%55

(Kaynak: Special Eurobarometer No:278: European Cultural Values, 2007: 72)

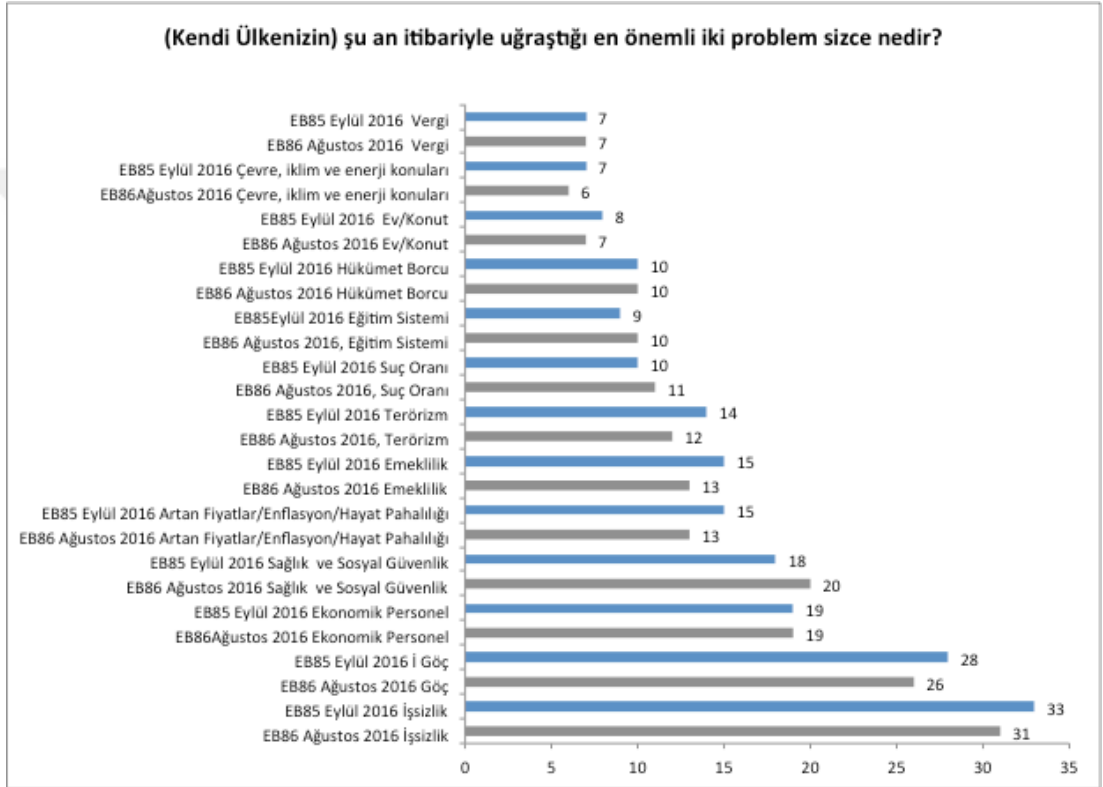
Yukarıdaki Avrupa kültürünün çeşitliliği konusunda üye devletlerin verdikleri cevapların ülke ülke analizini gösteren grafiğe göre, Avrupa kültüründeki çeşitliliğin onun ayırıcı özelliği olup olmadığı sorulmuştur. Avrupa Birliği üye ülkeleri genelinde, çeşitliliğin ve farklılığın Avrupa kültürünün belirleyici bir parçası olduğunu savunan oran, genele vurulduğunda yüzde 76 olarak görülürken, bu fikri en yüksek oranla destekleyen ülkenin yüzde 90 gibi bir oranla Slovakya, bu fikre en uzak ülkenin de yüzde 55 gibi bir oranla İsveç olduğunu görebiliriz. Rakamsal analizler üzerinde gidecek olursak, yüzde 76 gibi bir rakam, Birlik üye ülkeleri arasında kültürel çeşitliliğe verilen önemin, bu doğrultuda farklı kültür ve değerlere duyulan saygı ve toleransın gelişmesinin de önünü açabilir şeklinde bir sonuca ulaşmak mümkündür. Bununla birlikte, çeşitliliğin kültürel yapının önemli bir göstergesi olduğunu söyleyen fikrin Slovakya gibi Orta Avrupa'nın doğusunda ve 2004 genişlemesiyle üye olmuş bir devletten gelmesi, aslında kıtanın doğusuna doğru genişlemenin sınırlar arası hareketliliği ne ölçüde zenginleştirdiği ile de yorumlanabilir. Bu duruma karşıt olarak, İsveç gibi refah seviyesi Birlik

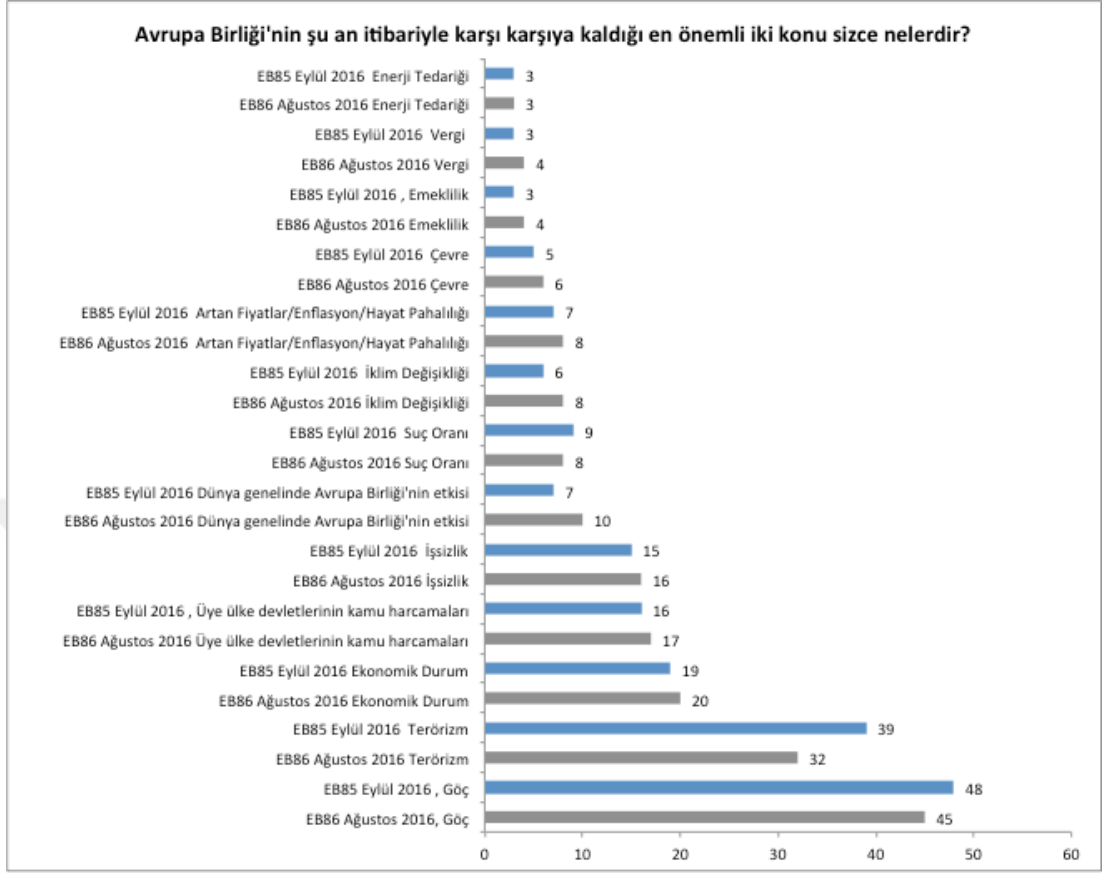
ortalamasının üstünde olan bir ülkenin aynı zamanda coğrafi olarak da mevcut olan uzaklığını kullanarak kendisini kıta Avrupası değerlerinden uzaklaştırması ile de açıklanabilir.

Birlik vatandaşlığı konusunda daha önceden belirtildiği gibi Birliğe aidiyet, kendisini Birlik vatandaşı olarak hissetmek ve bu vatandaşlığın yararlarını net bir şekilde görebilmek, üye ülke vatandaşlarının Birlik vatandaşlığını daha kolay kabul edebilmelerini sağlamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda yapılan araştırma, 2016 senesinde gerçekleştirilmiştir. Ankete katılan vatandaşlardan yüzde 66 civarındaki kesim, kendilerini Avrupa Birliği vatandaşı olarak hissettiklerini beyan ederken, neredeyse aynı oranda bir sonuç ile, vatandaşlık hakları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak istediklerini de beyan etmişlerdir. Bir sonraki maddede görüleceği gibi ne yazık ki ankete katılan bireylerin yarısı, Avrupa Birliği vatandaşı olarak hak ve yükümlülüklerini kesin bir şekilde bilmediklerini ifade etmişlerdir. Birlik vatandaşlığının sadece yasal değil aynı zamanda sosyolojik olarak da halka inmesi gerektiğinin bir göstergesi olan bu araştırmada, aynı zamanda yan sütunda Avrupa Birliği'nin öncelikli ve pozitif tarafının hangisi olduğunu sorduğunu görüyoruz. Birliğin kuruluş yıllarından günümüze kadar gelen süreç içerisinde işlevsel olarak bireylerin hayata dokunduğu noktalarda, yani insan, hizmet ve malların serbest dolaşımı ilkesinde tatmin edici bir yarar sağlandığını görebiliriz. Neredeyse aynı oranda bir diğer olumlu katkısının üye devletler arasındaki kalıcı barışın sağlanmasına olan etkisi olduğunu görürken, çalışmamızla alakalı olan en önemli sonuç olarak, üçüncü sırada yer alan, Erasmus programı gibi öğrenci değişim programlarını görebiliriz. Üye devletlerin vatandaşlarının yasal hak ve yükümlülüklerden ziyade, daha öncelikli olarak hayatlarındaki değişimleri somut şekilde görebilecekleri alanlara yöneldiklerini ve buradaki pozitif etkinin Birliğe aynı şekilde yansıdığını söyleyebiliriz. Birliğin ortak politikaları olduğu kadar ekonomik anlamdaki ortak para birimi (Euro) kullanılması, ekonomik olarak Birliğe duyulan güveni de sağlamlaştırmaktadır. Bununla birlikte, bir alt tabloda görüleceği gibi, Birliğin ve bireyin vatandaşı olduğu ülkenin uğraştığı en önemli sorunlar arasında bir kıyaslama yapılacak olursa, Birliğin yüzleştirdiği sorunların başlıcaları, göç, terör ve sonrasında ekonomik durum olarak görülürken, kendi ülkesinin öne çıkan

problemleri arasında ilk üç sırada ekonomik sıkıntı ve işsizlik gibi konuların olduğunu görebiliriz. Bu sayede, Birliğin üye devlet vatandaşlarının hayatlarına dokunacağı noktalar arasında en önemli olanının ekonomi gibi gözükteği iddia edilebilir.

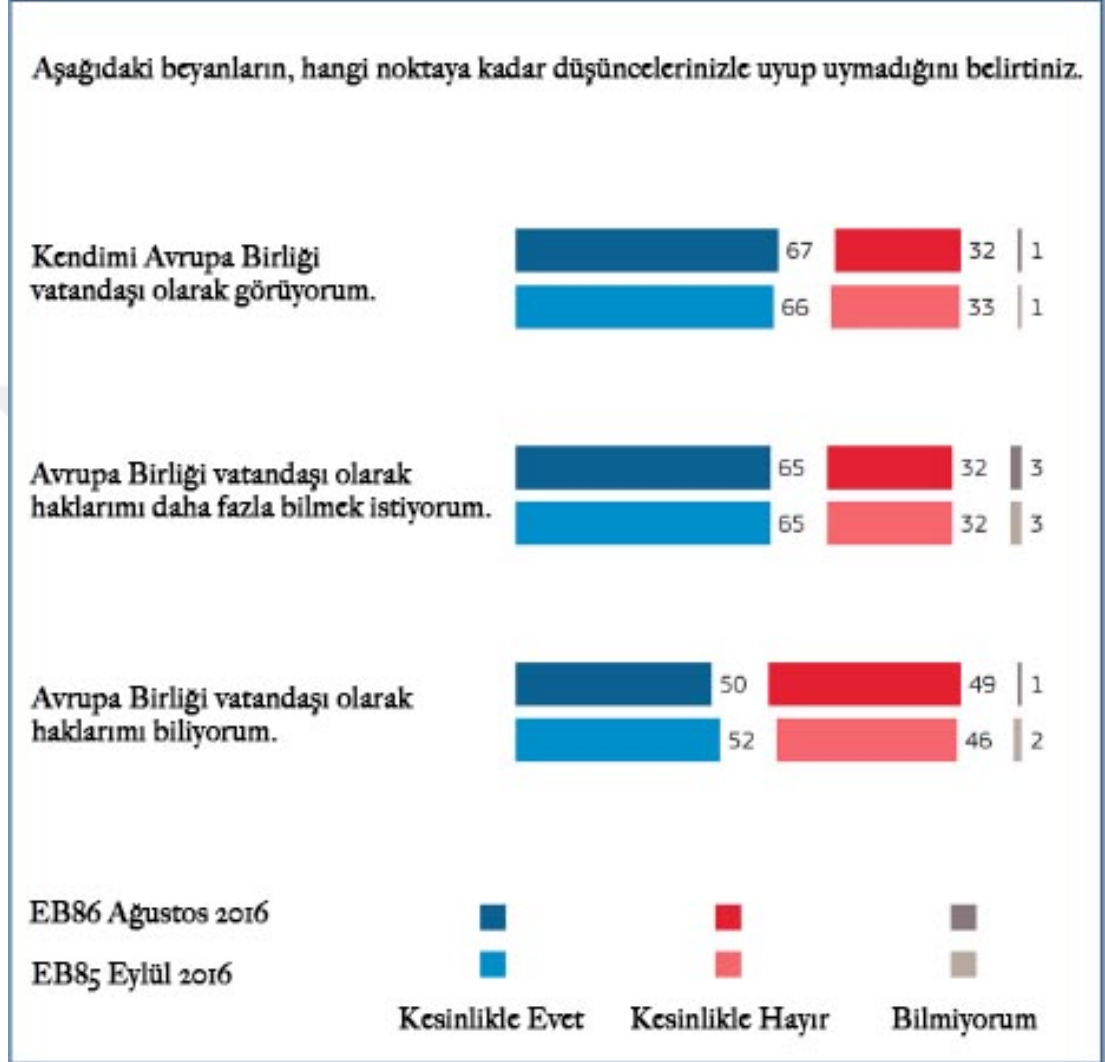
Tablo 5: Avrupa Birliği'nde Yaşam

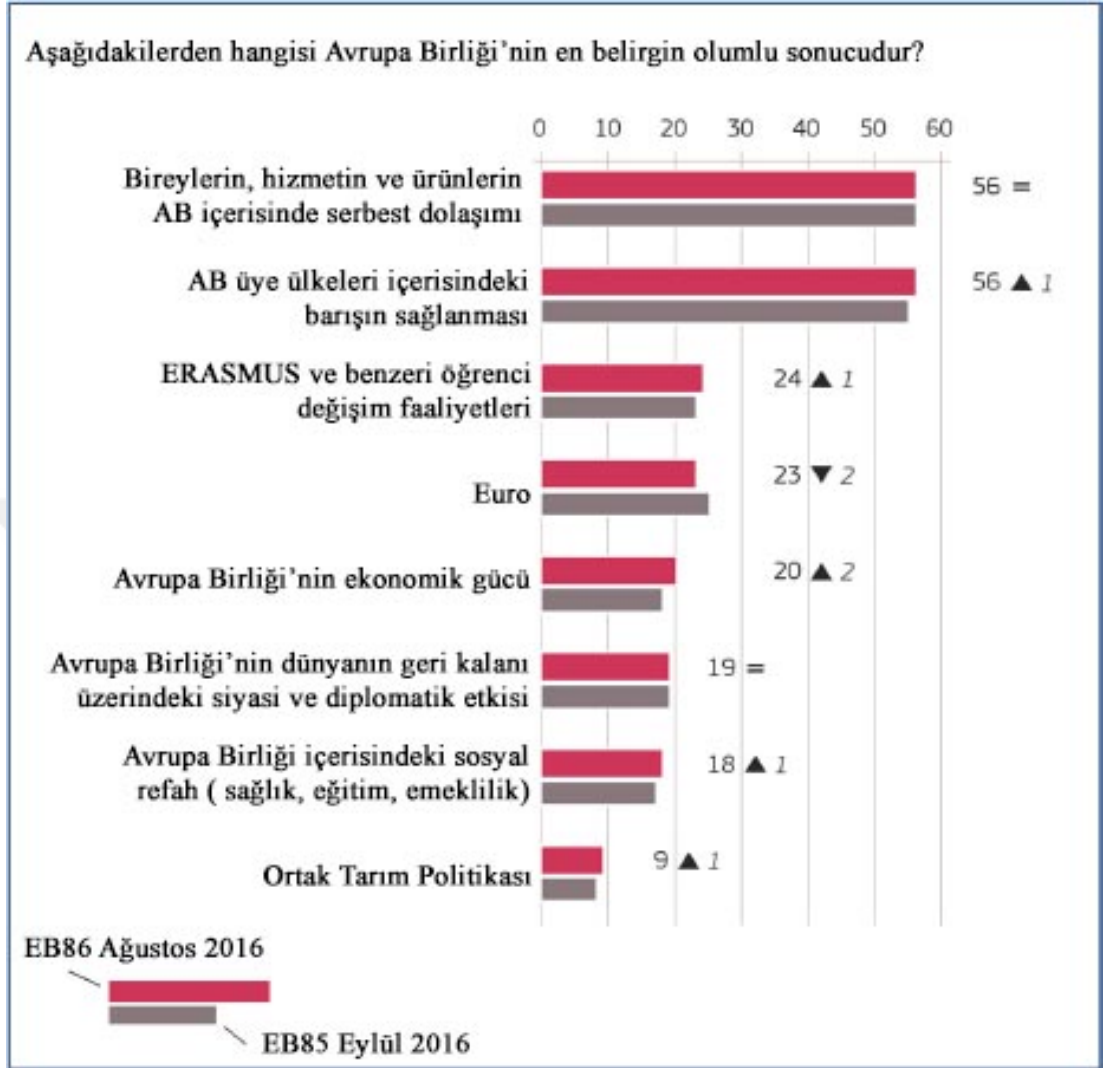

(Kaynak: Special Eurobarometer 86, Bahar 2016)

Tablo 6: Avrupa Birliği Vatandaşlığı

(Kaynak: Special Eurobarometer 86, Bahar 2016).

(Kaynak: Special Eurobarometer 86, Bahar 2016).

2.4. AB Kimliği - Erasmus İlişkisi: Hangi Eğitim?

Küreselleşme, en basit ifade ile “sınırları ortadan kaldıran” bir süreç olması sebebiyle hem bireye hem de toplumlara ait kavramlara uygulanabilir. Gerek ulus devletin gerekse bireyin var olma sürecine yön veren en önemli noktalardan biri de eğitimidir. Eğitim, özellikle milliyetçilik ideolojisinin milletleri ve dolayısıyla ulus devletleri yarattığı süreçlerde iktidarın kullandığı ideolojik aygıtlardan bir tanesi olmuştur. Modernleşme ile birlikte iletişim araçlarının da bireyin hayatına nüfuz

etmesi, iktidar açısından “makbul vatandaş” yaratma sürecinde yardımcı olmuştur. (Üstel, 2011: 11) Bu iletişim araçları ile birlikte eğitim sürecinin de paralel bir düzlemde gitmesi, bireye, devlete yararlı bir vatandaş olması hususunda yardımcı olunmasını sağlamıştır.

Eğitim politikalarının önemi, resmi tarih yazımından ideolojik bir müfredat uygulanmasına kadar geniş bir yelpazede kendisini gösterebilmektedir. Türkiye örneği açısından bakacak olursak, özellikle Osmanlı İmparatorluğu sonrasında Cumhuriyet’in kurulması ve erken cumhuriyet aşamalarında, ulus devlete bağlı birey oluşturma sorunsalı, eğitim politikalarının vatandaş oluşturma sürecinde gerekliliğinin de farkına varılmasını sağlamıştır. Burada göz önünde bulundurulması gereken noktaların başında, ulus devlet yaratım süreci gelmektedir. 20. yüzyılla birlikte milliyetçiliklerin ve ulusal kimliklerin yükselişe geçerek aidiyet oluşturma konusunda bireyi iktidar ile ilişkilendirmeye başladığı noktada söyleyebiliriz ki; ulus devletin, en azından başlangıçta, kendi varlığını devam ettirebilmesi için itaat eden ve sorgulamayan bireye sahip olması gerekir. Bu açıdan öne çıkan en önemli ideolojik aygıt olarak eğitimi ele alabiliriz. Eğitim, bireyin aileden aldığı temel öğrenimden sonra, tüm hayatını ve kişiliğini şekillendirme potansiyeline sahiptir. (Üstel, 2011: 13) Vatandaş oluşturma sürecinde eğitimin rolünü incelerken, uluslararası ilişkilerde sosyal inşacılık yaklaşımından faydalanılmıştır.

Eğitim politikaları, bir ülkenin eğitim sisteminin gelecekte nasıl şekilleneceğini göstermesi açısından önemlidir. Avrupa Birliği’ne üye ülkeler arasında, yaptırıma zorlayan ortak bir eğitim politikası olmamasına karşın, üye ülkelerin eğitim sistemleri arasında ortak ilkelerin benimsenmesi desteklenmektedir. Bu konuyla alakalı Bologna sürecine aşağıda değinilecektir. Bu doğrultuda uyumlaştırma çalışmaları kapsamında, ülkelerin kendi özelliklerini koruyarak ortak bir eğitim sistemi geliştirmeleri yönünde düzenlemeler yapılmaktadır. Avrupa Birliği eğitim ve kültür alanında öncü politikalarından olan Erasmus+ Programının amaçları arasında, üye ülke yurttaşları arasındaki karşılıklı anlayışı, hoşgörüyü özendirmek ve

üye ülkelerin yurttaşlarına Avrupalılık bilincini aşlamak olduğu söylenebilir.⁴ Üye ülkelerin eğitim sistemlerinin bütünleştirilmesinden ziyade uyumlaştırılması hedeflenmektedir. Avrupa’da vatandaşlık fikrinin oluşumu ve ulus devlet temelli vatandaşlık fikrinin gelişimi birbirlerinden farklı görünse de, vatandaş/birey temelinde aynı hedefe hizmet etmektedir. Bu amaçla, ulusal kimlik yaratma sürecinde nasıl ki devletin eğitim politikası yurttaşını oluşturma sürecine hizmet ediyorsa, Avrupa Birliği içerisindeki Avrupalı kimliğini oluştururken, ulusal kimlikten farklı olarak evrensel değerler çerçevesinde bir oluşum kurma ihtiyacı, üye devletlerin eğitim politikalarındaki farklılıkların da kabullenilerek ortak değerler yaratılması sonucunu doğurmuştur. (Gauchet, 2013: 19) Bu doğrultuda eğitim politikaları ve Erasmus hareketliliğinin sonuçlarını incelerken, aynı zamanda bütünleşme karşıtı durum ve tavırların analizine de çalışmak, Avrupalı kimliği oluşturma sürecinde her iki tarafın argümanlarını anlayabilmek açısından aydınlatıcı olacaktır.

Çalışmanın şekillenmesi esnasında, mevcut kavramlar ve kurumları incelerken tarih aralığını daraltmak, istenilen sonuca ulaşmak konusunda daha fazla yardımcı olacaktır. Bu sebeple, vatandaş kimliğinin oluşumu esnasında sosyal inşacılık yaklaşımı benimsenmektedir. Türkiye örneğinde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan cumhuriyet yönetimine geçiş doğrultusunda vatandaş oluşum sürecindeki en önemli faktörlerden biri olan eğitim politikası, kimlik oluşturma sürecinde özellikle devlet eliyle yürütülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti’nin meşruluğunun oturtulması, öncelikle kendi vatandaşları nezdinde gerçekleştirilmeye çalışılırken, II. Dünya Savaşı ve sonrasında dışa açılma politikaları ile birlikte değişim geçirmiştir. Tezin bütünlük sağlaması açısından, tarihsel arka planı ve kavramları kategorik olarak ayırıştırmak ve her bir başlıkta gerek karşılaştırma gerekse tarihsel arka plan ile birlikte değerlendirmek, konu bütünlüğü açısından daha verimli olacaktır.

⁴Detaylı bilgi için bkz: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/node_en

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE EĞİTİM: ERASMUS ÖĞRENİM HAREKETLİLİĞİ ÖRNEĞİ

Tezin Üçüncü Bölümü'nde ana odak Erasmus öğrenim Hareketliliği olmaktadır. Eğitim politikaları, özelde de Avrupa Birliği eğitim politikaları üzerinden Erasmus öğrenim hareketliliğinin Avrupa bütünleşmesine katkısı, stratejik hedeflerinden neleri gerçekleştirdiği neleri karşılamaktan uzak olduğu, Avrupa(lı) kimliği ve vatandaşlığı olgularına ne tür bir katkısı olduğu analiz edilmektedir.

3.1. Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Etkisi

Yükseköğrenim alanında Bologna süreci ile başlayan süreç, Lizbon stratejisi ile devam etmiş ve gelişmiştir. Bununla birlikte ne Bolonya süreci ne de Lizbon stratejisi, AB'nin yükseköğrenim alanındaki çabalarına geniş kapsamlı bir temel oluşturamamaktadır. Bologna süreci AB'nin sınırlarını aşan bir yapı tesis etmesi planlanan hükümetlerarası bir taahhüt iken Lizbon Stratejisi ise yükseköğrenim alanından daha fazlasını kapsayan ve Birliğin daha geniş ekonomik platformunu içine alan bir süreçtir. Bununla birlikte her ikisi de AB'nin yükseköğrenim alanındaki projeleri için bir çatı oluşturmayı hedeflemektedirler. Bu tür projeler, Avrupa Komisyonu'nun Avrupa'daki yükseköğrenim alanındaki rolünü keskinleştirdiğinin de bir ifadesidir. (Papatsiba, 2006: 97)

Mayıs 2005'te eğitimden sorumlu bakanlar toplantısı sonucunda açıklanan Bergen Bildirgesi ile birlikte Komisyon'un merkezi rolü ortaya çıkmış, Bologna sürecinde derece sistemleri, ulusal yeterlilik çerçevesi, kredilerin tanınması ve kalite güvencesi ile Avrupa Yükseköğrenim Alanı'nın oluşmasına yardımcı olmaktadır.

(Corbett, 2005: 4) Ekim 2005'te Komisyon, tüm Avrupa üniversiteleri arasında nerdeyse %90'ının Bolonya sürecine adapte olduğunu duyurmuştur. Avrupa Komisyonu, yüksek öğretim alanına son 50 yıldır dahil olmaya başlamıştır. 1987 yılında yürürlüğe giren Erasmus programı Komisyon'un eğitim alanındaki, özellikle kredi transferi ve üniversiteler arası işbirliği alanındaki durumunu yoğunlaştırmıştır.

AB'nin diğer programları arasında Sokrates, Minerva, Lingua, Grundtvig, Tempus'u da vs sayabiliriz. Sokrates Programı sayesinde programa üye ülkelerde eğitimde kalitenin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Okul eğitimi için Comenius Programı, yükseköğretim için Erasmus Programı, yetişkinlerin eğitimi için Grundtvig Programı, Avrupa dillerinin öğretilmesi için Lingua Programı ve eğitimde bilgi teknolojilerinin geliştirilmesi için Minerva Programı, çatı program olan Sokrates Programının alt eylemleridir.⁵ AB'nin yükseköğretim alanındaki projelerini AB sınırları dışına çıkarma fikri ise 2014 senesinde faaliyete geçen KA 107 Projesi ile kendisini göstermiştir. Birlik sınırları içerisinde, bizim de çalışmamızın temel kısmı olan Erasmus Öğrenim Hareketliliğini kapsayan KA103 projesinin Avrupa Birliği sınırları dışına çıkmasını sağlayan KA107 projesi ile birlikte eğitimin uyumlandırılması ve mevcut sınırların aşılması hedeflenmiştir.

Avrupa Komisyonu'nun eğitim alanındaki reformlardan beklentileri arasında, birbirine entegre edilmiş bir sistem, üniversiteler aracılığıyla yayılan eğitim ve ilişkiler ağı ile üye devletlerin standart bir sisteme doğru evrilmesi gelmektedir. Bununla birlikte Komisyon, direkt olarak ülkelere ve eğitim sistemlerine / müfredatlarına karışmamaktadır. Komisyon, son yıllarda iki yoldan bu programı devam ettirmeye gayret etmiştir: Birincisi, AB'nin Lizbon Projesi - büyüme ve iş bulma konusundaki araştırma politikasıyla, ikinci olarak da kurumsal ve yapısal reformları, Bologna sürecinin hükümetler arası şemsiyesi altındaki üçüncü derece eğitim sektörü vasıtasıyla kendisini göstermiştir. Bu eylem planları sayesinde

⁵ Detaylı bilgi için Ulusal Ajans web sitesine bakılabilir. Bkz: <http://www.ua.gov.tr/kurumsal/kurumsal-ilgili-link-ve-dok%C3%BCmanlar/eski-programlar>

komisyonun yükseköğretim alanındaki siyaset alanına kendisini kanıtlayarak girdiğini söyleyebiliriz.⁶

Üye ülkelerin kendi eğitim programlarını kendilerinin denetleyebilme imkanları, Komisyon'un üniversitelere ve yüksek öğretim alanına daha sık müdahale etmesini de engellemektedir. Gene de Lizbon Stratejisi ve Bologna Süreci, Komisyon'un mevcut politikalarının devamı hususunda önemlidir.(Tauch, 2004: 286)

Lizbon stratejisi, ekonomik gelişme ve iş bulma konularında öne çıkmaktadır. Yani gençliğin üniversiteden sonra iş bulması amacına yoğunlaşmıştır. Bu bakımdan, tezimizle alakalı olan kimlik konusuna fazla eğilmemektedir. Biz kimlik oluşturma konusunda eğitimden faydalandığını iddia ederken Komisyon'un Lizbon Stratejisi, en azından en başta, böyle bir amaç gütmemektedir. Komisyon, yaptığı toplantılarda Lizbon amaçlarına ulaşılabilmesi ve kamuoyu desteğinin artması için araştırma projelerinde uyum aramıştır. Lizbon stratejisi ve devamında göze çarpan nokta, daha önce de söylediğimiz gibi, üniversite ve toplum arasında bir köprü kurabilmek, yani üniversitede edinilen bilgilerin ve diplomanın gerçek hayatta işe yaramasını sağlamaktır. Bu amaçla iş bulma konusunda, toplum desteğini de almanın ön koşulu olarak, üniversiteler ile yakın işbirliği içerisine girmiştir.⁷

Aynı zamanda Avrupa yükseköğretim sistemi Bologna süreci ile birlikte radikal biçimde tekrar şekillenen bir yola girmiştir. Lizbon stratejisi gibi Bologna süreci de hükümetler arası bir anlaşma üzerine kuruludur fakat genişletilmiş üyeliği onun AB'nin resmi politik mekanizmasının dışında kalmasına neden olmuştur. Bologna Süreci, "Avrupa Yükseköğretim Alanı" yaratabilmek amacıyla 1999 senesinde 29 Avrupa hükümetinin katılımıyla başlamış, 2006 senesi itibarıyla 45 Avrupa ülkesi ile devam etmiştir. 2010'da 47 ülkeye ulaşmıştır. Bologna süreci ile birlikte Avrupa genelinde daha kolay rekabet edilebilir hale getirmek amacıyla birtakım ulusal reformlar başlamıştır. Bologna süreci kapsamında kredilerin

⁶ Detaylı bilgi için Avrupa Komisyonu'nun web sitesine bakılabilir. Bkz: https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/about-higher-education-policy_en

⁷ Detaylı Bilgi için Bkz: <https://portal.cor.europa.eu/europe2020/Profiles/Pages/TheLisbonStrategyinshort.aspx>

kullanılması teşvik edilmiş, özellikle hareket halinde bulunan öğrenciler, üniversiteler ve ülkelerin belirli bir standardizasyona gitmeleri kolaylaştırılmıştır.(Striebeck, 2012: 198)

Avrupa komisyonu, sürece üniversiteler dahil olsa da, Bologna sürecinde etkin bir rol oynamıştır. Eğitim reformları başta olmak üzere özellikle politik anlamda da değer kazanmıştır. Özellikle Bologna sürecindeki raporlardan ve dökümanlardan anladığımız kadarıyla söyleyebiliriz ki hem birey hem de toplum geneli için yapılan programların ve politikaların bir amaca hizmet etmesi gerekmektedir. (WÄchter, 2004: 272)

Yükseköğretim alanında ortaya çıkan sonuçların hem birey hem de toplum açısından faydalı olduğunu söyleyebiliriz. Yükseköğretim alanındaki gelişmelerden sonra ortaya çıkan raporlarda ve hayatın her alanında görülebilen çıktılardan ölçülebilir olmaları da önem kazanmaktadır. Yükseköğretim kurumları da Komisyon tarafından açık bir pazarda, rekabet ile birlikte geliştirilmiştir. Komisyon'un bu süreci sadece eğitim açısından değil ekonomik temelli düşündüğünden daha önce de bahsedilmiştir.

AKTS ve Bologna süreci ile birlikte aynı zamanda hayat boyu öğrenme (Lifelong Learning) sistemine ağırlık verilmiş, eğitimin üniversite ve sonrasında devamı şeklinde genişletilmiş, disiplinler arası eğitim teşvik edilmiş, ve non-formal yani yaygın eğitimin üzerinde durulmuştur. (WÄchter, 2004: 267)

Bologna Deklarasyonu ile böyle standartlaşan bir sürece girilmesinin bir diğer amacı da Avrupa Birliği dahilinde sınırsız bir şekilde çalışma ve seyahat etme özgürlüğü olan bireylerin, eğitimini aldıkları ülke haricinde diplomalarının ve kalifikasyonlarının sayılması, iş bulma sürecinde teorik olarak standart referanslarla değerlendirilmesidir. Bu durum, yukarıda da belirtildiği üzere bireylerin işgücü piyasasındaki rekabet düzeylerinin eşitlenmesine bir ölçüde yardımcı olacak ve aslında Birliğin ortak bir alan yaratma gayesine de hizmet edebilecektir. Papatsiba'nın da belirttiği gibi Erasmus öğrencilerinin hareketlilik bittikten sonra bir ölçüde AB kimliğinin gönüllü temsilcileri haline gelme isteği çerçevesinde de değerlendirilebilecek olan bu süreç, bireyin hangi yükseköğrenim kurumunda

olduğuna bakılmaksızın belirtilen standartlarda eğitim alabilmesinin önünü açmaktadır. (Papatsiba, 2006: 99)

Ortak bir Avrupa yüksek öğretim ve araştırma alanı oluşturarak uluslararası düzeyde rekabet edebilir bir yüksek öğretim ile akademik hareketliliği teşvik ederek bu alanlarda dinamizm ve etkinlik oluşturma amacıyla yola çıkılan Bologna Sürecinde, bireyleri günümüzün değişen iş gücü taleplerine uygun olarak hazırlayarak aktif yurttaşlık bilincinin de sağlanması, Bologna Deklarasyonunun çalışmamız açısından önemini gösterir niteliktedir. (Korkut ve Mızıkacı, 2008: 100)

Bologna Deklarasyonu'nun ardından yapılan konferanslar ve düzenlenen bildirimlerden bir tanesi olan 2015 tarihli Yerevan Konferansı'nda ise ECTS, Diploma Eki ve ulusal yetkinlikler konusunda istenilen aşamaya gelinmiş görünse de derslerin tanınması konusunda yaşanan sıkıntının devam ettiği belirtilmiştir.⁸

2018 tarihli Bologna Raporu'ndaki analizlere bakacak olursak yükseköğretim kurumlarının uluslararasılaşması konusundaki vurguyu görebiliriz. 2015 tarihli Bologna Raporu'ndan sonraki kıyaslamaya göz atacak olursak ülkelerin öğrenim hareketliliği konusunda desteklerinin daha da arttığını, hareketlilik öncesi ve sonrasındaki izleme sürecinin de daha aktif bir şekilde ele alındığını söyleyebiliriz. Erasmus öğrenim, staj ve personel hareketliliğinde dezavantajlı grupların da hareketliliğe katılımının sağlanması, çeşitli düzenlemelerle ele alınmış ve gerek ekstra maddi destek gerekse kontenjan kolaylığı ile her bireyin eşit haklara sahip olacak şekilde hareketlilikten faydalandırılması amaçlanmıştır.⁹

Bologna Deklarasyonu'nun sağlama amacında olduğu alanlardan bir tanesi olan yükseköğretim kurumları ile işgücü piyasası arasındaki bağlantının güçlendirilmesi alanında göze çarpan noktalardan bir tanesi de mezuniyet sonrasında bireyin mezun olduğu ülke haricinde iş bulabilme kapasitesinin artırılmasıdır.

⁸ (<http://www.ehea.info/cid101764/ministerial-conference-yerevan-2015.html>)

⁹ (https://eacea.ec.europa.eu/erasmus-plus/news/bologna-process-implementation-report-2018-update-european-higher-education-area_en)

Avrupa genelindeki ekonomik kriz sonrasında iş bulabilme kapasitesi her geçen gün artmakla beraber dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da cinsiyet farklılığının ortadan kalkmaya başlaması olarak belirtilebilir. Uluslararasılaşmanın ülkeden ülkeye değiştiği gözönüne alındığında, henüz istenilen standardizasyonun sağlanamadığını da söyleyebiliriz.¹⁰

Yerevan Konferansı'nda da vurgulandığı gibi Bologna Süreci ile birlikte akademik özgürlük ve yükseköğrenim kurumlarının otonom hale gelmesi, hedeflenen kritik noktalar olarak göze çarpmaktadır. Yükseköğrenim kurumlarının yönetimi seviyesinde öğrencilerinin katılımının sağlanması konusunda giderek artan bir eğilim olduğunu söyleyebiliriz.

Komisyonun özellikle Lizbon Stratejisi ve Bologna Süreci üzerinde önemle durmasının sebeplerinden biri de yükseköğretimin tabiatı gereği uluslararası karaktere sahip olmasıdır. Katkıları ve etkileri bakımından ulusal sınırları aşmaktadır. Süreçlerle ve politikalar ile birlikte serbest dolaşımın önündeki engellerin kaldırılması hedeflenmiştir. Avrupa'daki yükseköğretimin harici boyutu Bologna Süreci ve AB'nin araştırma gündeminde önem teşkil etmektedir. Özellikle bu alanın sağladığı uluslararası platform ile birlikte ABD hatta Çin 'e yayılacak ve rekabet edecek şekilde politikalar üretilmesi planlanmaktadır.

Peo Hansen'e göre AB'nin eğitim alanındaki politikalarda paylaşılan kimlik ve vatandaşlık kavramlarına rastlamak mümkündür. Konsey'e göre eğitim alanında Avrupa genişlemesi 1950'li yıllardan itibaren gündeme gelmektedir. 1974 senesinde Komisyon'un açıkladığı bir raporda eğitim politikaları ile ilgili 4 alan belirtilmiştir. 1) yabancı dil öğrenimi konusunda ilerleme 2) Olağan müfredat kapsamında Avrupa'nın çalışılması 3) Avrupa topluluğu arasında yükseköğrenim alanındaki kurumların birlikte çalışabilmeleri 4) Avrupa okulları için genişletilmiş destek. (Hansen, 2000: 117) Eğitim alanında topluluğun eylem planının amacı uyumlaştırma değil, var olan politikaların ve sistemlerin beraber çalışmasıdır.

¹⁰(https://eacea.ec.europa.eu/erasmus-plus/news/bologna-process-implementation-report-2018-update-european-higher-education-area_en)

Daha önce de belirttiğimiz gibi Lizbon Stratejisi ve Bologna süreci başta ekonomik gerekçelerle ortaya çıksa da (AB'nin başlangıçtaki amacı gibi) sonunda Avrupalılaşıma boyutunu da gözden kaçırmamak gerekir. Buna göre eğitimin uluslararasılaşması ve Avrupalı olarak nitelendirilmesi, Avrupa vatandaşlığı fikrini de besleyen bir süreç olmaktadır. Özellikle üniversitelerin bilimsel alanda gelişmesi ve daha önce de belirtildiği gibi Çin ve ABD ile rekabet edecek hale gelebilmeleri, Avrupa ve Avrupalıların geleceği açısından yatırım yapmak anlamına da gelmektedir.(Muche, 2005: 18) Her ne kadar Lizbon stratejisini ve Bologna sürecini Avrupa Komisyonu başlatsa da, bu kendi kendini götürebilen bir süreç olduğundan, bir yerden sonra gelişiminde Avrupa Komisyonu'nun sürece politikalarıyla fazlaca dahil olduğu endişesi de ortaya çıkmaktadır. Buna göre hükümetler arası uyum çerçevesinde devam eden süreçler olsa da Komisyon'un Avrupa üniversitelerinin yönetim, yönetişim ve finansmanı ile olan kısmına fazlaca dahil olması rahatsızlık yaratmaktadır.

Bologna süreci ile birlikte üniversiteler de kendilerini devlet dışı aktörler olarak uluslararası platformda gösterebilme imkanı bulmuşlardır. Yeni Avrupa'daki güç odakları olarak tanınmışlardır. Tabii ki burada da eski ve kurucu üye ülkeler ve de elit / prestijli üniversiteler ayrımı kendisini göstermektedir. Hatta bu elit üniversitelerin de kendi aralarındaki süreci domine ettiği söylenmektedir. Buradaki handikap, eskiden beri uluslararasılaşma stratejisi izleyen üniversiteler ile elit üniversiteler ve Avrupa Komisyonu'nun politikaları arasında bir ayırım / uygulama bakımından farklılık meydana gelip gelmeyeceğidir. Örneğin İsviçre ya da İngiltere kendi eğitim sistemleri açısından Bologna sürecinden önce uluslararası işbirliklerine girmiş iki ülke iken, Lizbon stratejisi ile birlikte eğitimdeki değişiklikler rekabete yol açmıştır. (Haug, 2006: 32) Bu durum, bütünleştirmeyi amaçlayan Avrupalılaşıma stratejisine aksi yönde etki edebilme potansiyeline sahiptir. Ortak kimlik yaratılma sürecinin aslının benzerlik ve uyum mu yoksa farklılıklara saygı mı olacağı hususu bu noktada önem kazanmaktadır.

Eğitimin uluslararasılaşmasındaki öne çıkan noktalar; küreselleşme, bilgi ekonomisinin artış göstermesi, uluslararası mobilite ve bilgi devrimidir. Özellikle günümüzde Avrupa Komisyonu'nun eğitim politikalarının eleştirilmesi hususu, özellikle Bologna süreci ve standardizasyon kapsamında ABD uygulaması ile kıyaslanmaktadır. Hansen'in makalesinde, 1988 tarihli rapordan, genç bireylerin Avrupa bütünleşmesi ile ilgilenmemeleri ve dahil olmamaları durumunda, bütünleşmenin asla başarıya ulaşamayacağı öngörüsüne ulaşabiliriz. Bu sebeple ortak Pazar yerine ortak kültür kavramlarına vurgu başlamıştır. (Hansen, 2000: 120)

Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle beraber yayınlanan "Green Paper on the European Dimension of Education"a göre,¹¹ Avrupa boyutunun en önemli amacı, ortak bir Avrupa kültürü ve mirasına sahip olduklarının farkında olabilmeleri için ne gerekirse yapmak ve bu sayede öğrencilerin kendilerini Avrupalı olarak tanıtmalarına ön ayak olabilmektir. Yani ulusal kimlikleri yerine Avrupalı kimliği ortaya koyma fikrine Maastricht Antlaşması ile birlikte vurgu yapıldığını görebiliriz. Bununla birlikte ortak kimlik yani Avrupalı kimliğinin ulusal kimliğin yerine geçip geçmemesi çelişkisi tartışmaya açık bir hale gelmiştir. Bunun yanı sıra Avrupa çapında yeni oluşacak olan eğitim müfredatının ulusal ya da bölgesel kültürel kimlikleri aşındırmak ya da yok etmek amacıyla olmaması, bunun yerine her türlü kültürel kavramlara karşı bağdaştırıcı bir tutum ve eşit muamele amaçlaması da, Birliğin başından beri takındığı eşitlik ve tolerans tutumunun ispatı şeklinde görülebilir.

Bütün bu politik atılımlara rağmen Avrupalı kavramı ile ulusal kavramlar arasındaki çatışma ya da farklılık, hangisinin üstün olacağı düşüncesi, açıklanan raporlarda kendisini göstermektedir. Buna göre Avrupa kültürel modelinin, ulusal kültürlerin yerine geçmek için dizayn edilmediği ortadadır. Ulusal kültürlerle Avrupa kültürleri arasında üstünlük yarışı, kıyaslama ya da çatışma olmamalıdır.

¹¹ Detaylı bilgi için bkz: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ca1f0e1a-7e3c-4093-ac92-b5ffd0c38082/language-en>

Ulusal kültür ve Avrupalı kültür kıyaslamasında, Habermas'ın bu tür aktörleri ulusal devlet ile kıyasladığından bahsedilmektedir. Avrupalı kimliğinin aslında kültürel mirastan, tarihi gelişmelerden ve modernleşmesinden beslenen bir yapı ile hareket edeceğinden söz edilmektedir. Avrupa kültürünün ulusal ve bölgesel kültürel miraslardan beslenerek oluşturulduğundan, sadece tek bir milletin mirası ile olamayacağından, bu şekilde tek boyutlu olacağından bahsetmektedir. (Hansen, 2000: 124) Tabii ki bunun Hristiyan mirası olarak görülmesi de söz konusu olmaktadır, sonuç olarak Avrupa'nın temelinde Hristiyanlık öğretisi, gerek din gerekse siyasal yaşam biçimi olarak çok etkili bir yerdedir. Avrupa'nın geçmişini miras olarak ortak bir kimlik oluşturma düşüncesi, geçmişte yaşanan savaş, sınır çatışmaları vs.nin de temizlenerek gelecek nesillere iletilmesini bir nevi zorunlu kılmıştır. Bu durumun aslında ulus devlet içerisindeki resmi tarih yazımı ile de benzer noktaları bulunmaktadır.

Bir başka konu da aynı dili konuşmamanın getirdiği eşitsizlik hissi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle eğitim alanında Bologna süreci vs. ile eğitimde uyumlandırma hedeflenmektedir fakat bununla birlikte her üye ülkenin kendi ulusal dilini kullanma ısrarı, aslında ortak bir zeminde buluşmayı da engelleyebilmektedir. Bununla birlikte Komisyon'un da eğitim dili konusunda geniş bir perspektiften baktığını söyleyebiliriz. Örneğin Erasmus öğrenim hareketliliği kapsamında, Erasmus+ programına geçilmesi ile birlikte getirilen yeniliklerden olan OLS (Online Linguistic Support) uygulamasını örnek olarak gösterebiliriz. OLS ile birlikte, gideceği ülkenin dilini öğrenmek isteyenler için sınav ve yetersiz oldukları durumlarda kurs imkanı verilmesi, aslında her türlü kültürel mirasın eşitliğini benimseme açısından önemli bir veri olarak görülebilir. Diğer taraftan sadece belirli dillere üstünlük sağlanmaması durumunda bölgesel, azınlık dilleri, lehçeleri de hesaba katılarak kültürel mirasın korunması konusu ön plana çıkarılmaktadır. Hansen, ilgili makalesinde, azınlık dillerine ek olarak, Avrupalı olmayan Türkçe ve Arapça gibi dilleri konuşanların da artık ciddi seviyede olduğunu söylemektedir. (Hansen, 2000: 129) Diğer azınlık dilleri ve lehçelerine nazaran AB sınırları

dahilinde olmayan ülkelerin dillerini bu kadar fazla konuşanın olması, Birliğin politikasını da sorgulatmıştır.¹²

Avrupa Komisyonu'nun 1995 tarihinde yayınladığı raporunda (CEC 1995b, p.44)¹³ dil çokluğu- yani çok dillilik politikasının Avrupalı kimliği / vatandaşlığı oluşturma ve toplumu tanıma açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Yani azınlıklar, azınlık kültürleri, kültürel miras ve nadir bulunan dil ve de lehçeleri koruma politikası, aslında AB'nin ulus devletten ne kadar farklı bir politika izlediğini de bize göstermektedir. Buna göre resmi tarih yazımı prensibi ile azınlıkları bir ölçüde baskı altına almayı ve egemen kültürle uzlaşarak vatandaş eğitmeyi planlayan ulus devlete (en azından başlangıçta olsa dahi) nazaran daha farklı bir yöntem ile vatandaşlık yaratmayı planlayan AB, kimlik oluşturma konusunda da bütünleştirici, tolere eden ve kapsayıcı bir profil çizmektedir.

Avrupa bütünleşmesi hakkında halkın desteği önem kazanmaktadır. Ülkeleri AB bütünleşmesinden pozitif şekilde etkilenen vatandaşların AB'ye olan ilgisi daha yüksek düzeyde olabilir. Sigalas'ın bu makalesinde öne çıkan soru, AB dahilinde mobilite gerçekleştiren öğrencilerin AB konusunda daha pozitif bir düşünceye sahip olup olmadıklarıdır. AB dahilinde pek çok değişim programı olmasına rağmen özellikle Erasmus'u seçmesinin bir nedeni mali külfetini Avrupa Konseyi'nin karşılaması ve direkt olarak fayda sağlayabilmeleridir. Sigalas makalesinde, çoğunluğun fikrinin zıddı olarak, değişim programının öğrencilerin AB'ye olan desteğini genişletmediğini iddia etmektedir.(Sigalas, 2010: 261)

Bologna Bildirgesi, 1999 senesinde 29 Avrupa devletinin yüksek öğrenimden sorumlu bakanları arasında imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bu bildiri ile belli başlı temel hedefler belirlenmiş ve bu minvalde yüksek öğrenimde standardizasyon oluşturulması amaçlanmıştır. Avrupa yüksek öğrenimindeki gelişmelerin dayanağını oluşturan ilkeler bireylerin akademik gelişimlerini iş hayatına taşımaları konusunda

¹²Detaylı bilgi için bkz: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/online-linguistic-support_en ve [http://ua.gov.tr/docs/default-source/erasmus-etkinlik/online-language-support-\(ols\).pdf?sfvrsn=0](http://ua.gov.tr/docs/default-source/erasmus-etkinlik/online-language-support-(ols).pdf?sfvrsn=0)

¹³ Detaylı Bilgi için bkz: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf

yardımcı olmayı amaçladığı kadar, aynı zamanda uluslararası alanda rekabet edilebilir düzeyde bir yükseköğrenim alanı yaratmak şeklinde özetlenebilir. Bologna Süreci ile birlikte gelen Diploma Eki belgesi ve Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS/ ECTS: European Credit Transfer and Accumulation System) ile ortak bir standart yaratılarak eğitim alanında gelişme sağlanması amaçlanmıştır. Sadece Yükseköğrenim kurumlarının belli bir standart üzerinden eğitim vermeleri değil aynı zamanda bireylerin akademik gelişimlerinin yanı sıra kendi kişisel niteliklerinin de paralel bir şekilde arttırılması hedeflenmiştir.¹⁴ Yükseköğrenim kademeleri birinci, ikinci ve üçüncü döngü, yani Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora düzeyi diye ayrılmış ve her birinin kredileri ve müfredatları özelleştirilmiştir.

3.2. Erasmus Öğrenim Hareketliliği ve Bütünleşmeye Katkısı

Eğitim, çalışmamızdaki ana noktalardan biri olduğu için Erasmus Öğrenim Hareketliliği'ne özellikle değinilmiştir. Bu sebeple, Avrupa kimliği üzerine olumlu yönde etkisi olup olmadığına bakılacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi kimlik ve vatandaşlık konseptlerinin sosyal ve yasal tarafları bulunmaktadır. Avrupa (Birliği) vatandaşlığının ikilemi, Avrupa Birliği dahilindeki halk tarafından kabullenilmesinden ileri gelir. Bu sebeple kimlik oluşturma sürecinde politik kimliğin oluşturulmasına öncelik verilmiştir. Maastricht Antlaşması'ndan itibaren Birlik vatandaşlık süreci yasal olarak ele alınmış, fakat bu durum Birlik dahilindeki kurumsal işleyiş çerçevesinde gerçekleşmiştir. Lizbon Anlaşması ve sonrasındaki referandumda AB Anayasası'nın reddedilmesi, Birlik dahilinde yukarıdan gelen yasal düzenlemelerin yeterli olmadığını göstermiştir. Hatta bu durumun negatif etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Birliğin çok kültürlü inşacılık süreci, etnik öz ve politik kimlikler ile daha sıkı bir bağ kurulmasını sağlaması açısından daha tercih edilebilir.

Avrupa halkının ortak değerler etrafında şekillenmesini sağlamak amacıyla eğitim sistemlerinin uyumlaştırılması süreci öncelikle ulusal bazda bir çekince ile karşılaşmıştır. Avrupa(lı) kimliğini yaratmak açısından Erasmus Öğrenim

¹⁴Daha detaylı bilgi için Bkz: http://ec.europa.eu/education/policy/higher-education/bologna-process_en

Hareketliliği çalışmamız açısından kilit noktadadır. Bilindiği gibi Erasmus Öğrenim Hareketliliği, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyindeki derslerin standartlaştırılması ve ECTS kredilerinin uyumlandırılması konusunda teknik seviye sağlamayı amaçlamaktadır (Altbach&Teichler, 2001: 14)

Erasmus Öğrenim Hareketliliğinin en temel argümanlarından biri kültürel bütünlüştür, bunu anketler ve halk oylamalarında görebiliriz. Eğitim alanındaki akademik kazanımlarının yanı sıra kültürler arası diyalogu özendirilmesi ve bunu yaparken de milliyet, din ya da dil farklılıklarını vurgulamaması beklenmektedir. Asıl olarak Avrupa Komisyonu'nun Bologna Sistemi'ni ve kültürel politikaları yaygınlaştırmasındaki çabası, "Uluslararası Kredi Hareketliliği (KA107 Projesi)" ile de devam etmektedir.¹⁵ Uluslararası Kredi Hareketliliği, AB sınırlarının dışına çıkarak tüm dünyayı bölge bazında ele almayı hedeflemektedir. Bu projenin yeni olduğu aşikar olsa da AB'nin kültürel sistemik politikası üzerindeki stratejik önemi göstermesi açısından önemlidir.

Çoğunlukla ulus devlet ve AB arasındaki sınırlar, vatandaşlık süreci ve kimlik problematiğini etkiler bir durumdadır. Uluslar üstü kimlik, yasal ve sosyal açılardan Birlik vatandaşlarının günlük yaşantılarını etkileyen yönleriyle yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu durum, ulusal kimliğin tekrar üretilmesi veya tamamen yeni bir kimliğin yaratılması açısından incelenebilir. Çoğunlukla, bireyin kendi ulusal kimliğinden vazgeçmeden kabul edebileceği kolektif bir kimlik olarak ele alınır (Delanty & Rumford, 2005: 54). Avrupa Birliği'nin kendi düzleminde eşsiz bir yapısının olduğunu düşünecek olursak, bu yapının oluşturulma sürecinin sosyal inşacılık ile ele alınması, sürecin henüz tamamlanmaması ile alakalıdır. Avrupa(lı) kimliğinin en önemli özelliklerinden bir tanesi kapsayıcı yapısıdır, dışlayıcı değil ortak değerler etrafında bir yapı oluşturmayı hedefler (Cederman, 2001: 3). Birlik, değerlerinin evrensel bazda söylem oluşturması ile birlikte normatif bir güç olarak görülebilir, bu evrensel değerlerin bir kısmı barış, özgürlük, hukuk, demokrasi ve insan haklarına saygı ve temel özgürlüklerin korunması olarak ele alınabilir (Arkan

¹⁵International Credit Mobility-ICM- KA107 Projesi hakkında detaylı bilgi için bkz: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus/files/library/mobility-faq_en.pdf

2014: 28). Birlik kimliğinin ulusal kimlikten ayrıldığı nokta burasıdır, “diğer”lerini dışlamaya gerek duymadan evrensel ve yapısal değerler etrafında birleşmeyi amaçlamaktadır.

Erasmus Öğrenim Hareketliliği’nin iki ana amacından bir tanesi, Avrupa işgücü piyasasına ekonomik ve profesyonel düzlemde öğrencilerin yetişmesi için gerekli imkanı sağlamaktır. İkinci ve belki de en önemli amacı ise Avrupa farkındalığına odaklanarak Avrupa vatandaşlarını yaratmak olarak değerlendirilebilir. Bu hareket, bireyin sosyalizasyonu sürecinde ikincil kimlik olarak temsil edilir. Bologna Süreci ve Erasmus Öğrenim Hareketliliği ile birlikte ulusal eğitim standartları Ortak Pazar gereksinimlerinin rekabetçi yaklaşımında ortak bir paydada bulunmayı hedeflemiştir (Papatsiba, 2006: 97).

Avrupa Birliği özelinde incelenmesi planlanan vatandaşlık ve kimlik tartışmalarının asıl odaklandığı alan, daha önce de belirtildiği gibi, eğitimidir. Özellikle kültürlerin kaynaşması alanında Erasmus hareketliliğinin Avrupa Birliği’ne üye ve aday üye olan ülkeler açısından ortak bir şemsiye yaratması konusunda farklılık yarattığı söylenebilir. Bireyin vatandaş olma sürecinde kimliğini oluştururken aileden başlayarak aidiyet hissettiği değerlerin/ ülkenin vs. öncelikle doğuştan gelen, sonrasında ise öğrenilen kavramlar olması sebebiyle eğitimin rolü incelenmeye değerdir.

Avrupa bütünleşmesinin başındaki günlerde, bütünleşme dinamiklerini ve başarılarını açıklayabilmek için toplumsal desteğin bu derece önemli olduğu hesaba katılmıyordu. Bununla birlikte insanların ilgisizliğinin ve bilgi eksikliğinin bütünleşme politikaları açısından caydırıcı bir faktör olarak görüldüğü ortaya çıktı, bu sebeple bütünleşmeyle ilgili kamuoyu desteğinin nabzını tutacak uygulamalar, anketler ile çalışmalara başlandı. Burada örnek olarak AB anayasasının reddini verebiliriz. Avrupa Birliği’nin genişlemesi ve derinleşmesine yoğunlaşıldığı günlerde reformların tepeden inme bir şekilde yapıldığı algısının yaratılmaması amacıyla referandumlarla Avrupa Birliği genelindeki üye ülke vatandaşlarının nabzı tutulmaya çalışılmış, bu yöntem ile birlikte anayasa ve sonrasında gelen Lizbon Anlaşması

sürecinin tehlikeye girmesi öngörülemediği. Şeffaflık ve eşitlik ilkesine dayanarak yapılan uygulamaların vatandaşlar nazarında algısının negatif olması, Birliğin genişlemeye verdiği önemi aynı zamanda derinleşmeye de vermesi gerektiği konusunda bir uyarı olmuştur.(Fligstein, 2015: 5)

Toplumun nabzını tutmak, belirli bir politikaya karşı açık ve kapalı olarak beyan edilen tepkileri duymak açısından önemlidir. (Shore, 1993: 788)

Eğer belirli bir politikaya karşı, örneğin gösteri, grev ya da oylama şeklindeki tepkiler eksik ise o halde mevcut tepkilerin daha örtülü olacağını söyleyebiliriz. Bu ise belirli bir kesimin etkisi altına girmemizi olası kılar. Kamuoyu desteği bir taraftan, pek çok toplumsal eylemlerle ifade edilebilir, diğer yandan da fikir anketleri ile birlikte tahmin edilebilir.

Kamuoyu konusunda eksik olmalarının başında AB'nin politikalarının elit bir takım tarafından yürütüldüğü ve halka inemediği yönünde eleştiriler mevcuttur. Dolayısıyla ulusal ve uluslar aşırı elitlere yoğunlaşılması gerektiği düşünülmüştür.

Avrupa Birliği ve kimlik oluşturma süreci ile ilgili literatürde, Avrupa'daki farklı tarihsel gelişmeler, özellikle 2. Dünya savaşından sonra Doğu'nun Sovyet baskısı altında kalması ile Doğu ve Batı arasında farklı politik kültür ve davranışlara sahip oldukları iddia edilmektedir. Tarihteki en büyük genişleme dalgası ile birlikte artan sosyal, ekonomik ve politik heterojenlik, henüz yeni başlayan Avrupa kolektif kimliğini gerginleştirmiştir. (Waal, 2013: 129) Özellikle "Büyük Düşüş"ten sonra yaşanan ekonomik problemler, Avrupalılar arasındaki birliği test etmiş ve ulusal söylemde tetik noktasını harekete geçirerek artmasına sebep olmuştur. (Follesdal, 2014: 11)

Bu şekilde anlaşılmıştır ki Avrupalılar arasında bir birlik ruhu oluşturmadan Avrupalılar üzerinde bir otorite kurma fikri başarısız olmaya mahkumdur.

Öncelikle, geçmişteki araştırmalar ve sosyal kimlik teorisini baz alarak, Avrupa kimliğinin hem kavramsal (kendisini Avrupalı olarak görmek) hem de duygusal (Avrupa'ya bağlı hissetmek) boyutları olduğunu analiz edildiğini gözönüne almak gerekmektedir. Bu iki argümanı ayırarak post-komünist ülkelerdeki vatandaşların, Batı'daki emsallerine göre kendilerini Avrupalı olarak nitelendirmeye daha az yatkın olduğunu söyleyebiliriz. (Fligstein vd., 2012: 113) Burada tabii ki en önemli sebep, Soğuk Savaş sırasında Avrupa'nın kalbinde meydana gelen ayrışmanın, Doğu'daki vatandaşları inkar ederek modern ve ekonomik olarak gelişmiş ve birleşmiş Avrupa'ya kendilerini daha zor bağlı hissetmelerine neden olmuştur. Bu durum özellikle politik sosyalizasyon ile ilgilidir. Doğu Avrupa'da bulunan ve yaşça ileride olan vatandaşlar, Batı'daki nimetlerin keyfini süren ve Avrupa vatandaşlığından faydalanan gençlere göre Birliğe ait hissetmeye daha az yatkındır. Doğu Avrupa'da bulunan genç vatandaşlar komünizmden sonra Avrupa bütünleşmesine daha yoğun bir şekilde katılım sağlamışlardır. (Ceka ve Sojka, 2016: 489)

Avrupa kimliğinin geleceği için düşünülecek olursa, Doğu Avrupa'daki vatandaşlar kendilerini Avrupa'ya daha fazla ait hisseder ve özellikle genç olanları Avrupa kimliğini daha rahat bir şekilde benimserlerse gelecekte daha güçlü bir Avrupalı kimliği oluşturulacağını söyleyebiliriz. Bazı araştırmacılar ise Avrupa Birliği dahilinde yapılan bu geniş katılımın, Birliğin kimlik kaygısına negatif bir etkisi olduğunu iddia etmektedirler. Buna göre kendisini Avrupalı hissetmeyen eski Doğu Bloku ülkeleri, diğer insanların da Birliğe olan inancını zedelemektedirler. (Ceka ve Sojka, 2016: 495) Özellikle merkez ve doğu Avrupa ülkesi vatandaşlarının ulusal egemenlik ve ulus bilincine daha bağlı oldukları ve bu coğrafyadaki milliyetçilik hareketlerinin kozmopolit vatandaşlık ve supranasyonel kimliğe zarar vereceği düşünölmektedir.

Pek çok araştırmacı, Avrupa Birliği'nin daha demokratik bir yönetim sistemine sahip olabilmesi için Avrupa politik komünitesinin sorunsuz işlemesi gerektiğini düşünmektedirler. Elbette bunun sosyal kimlik boyutu da vardır. Bu kertede Avrupa kimliği iki temel element ile yürütölmektedir: Hissi ve kavramsal..

Kimliğin duygusal bileşeni, grup üyeliğine duyulan duygusal önem ve değerlendirmeden kaynaklanmaktadır. Burada Avrupalı kimliğine duyulan duygusal bağlanma, Avrupa'yı tümünden sınırları belli bir kara parçası olarak düşünmek ve içerisindeki vatandaşların tümü ile duygusal bir bütünlük içerisinde bulunmayı da beraberinde getirir.

Sosyal kimliğin ikinci unsuru, Avrupa kimliğinin kavramsal unsuru, bir topluluğun üyesi olarak hissetmek ve topluluğun geri kalanı ile bir benzerlik olduğunu düşünmeyi de içerir. Bu fikir, insanların birden fazla kimliğe sahip olabilmelerinden ileri gelir ve bu kimliklerin birbirleri ile çatışmayacağını öngörür. Bu sebeple ulusal kimlik ve Avrupalı kimliği arasında tercih yapmaya gerek bulunmamaktadır.

Avrupa kimliği, bir kolektif kimliğe işaret eder, ki bu kimlik; Birliğin politik topluluğundansa Avrupa'nın kültürel ve coğrafi boyutlarının daha geniş olabileceği meydana okumasıyla karşı karşıyadır. Daha da önemlisi Avrupa kimliği kültürel bir kategori inşa edebilir, ki bu kültürel kategorinin yukarıdan aşağı gelen kimlik yaratma ile hiçbir alakası yoktur. Burada ulusal kimlik açısından, yukarıdan aşağıya kimlik yaratma ve bazı değerlerin benimsetilmesi gibi uygulamaların ulus devletlerin sıklıkla yaptığı uygulamalar olduğunu, hatta devletin ideolojik aygıtları ile eğitimin de buna yardımcı olduğunu görebiliriz.

Bruter Avrupa kimliğini iki boyuta ayırmayı uygun bulur, buna göre kültürel kısım, paylaşılan değerler, kültür, din ve etnisiteden oluşur; ikinci kısım ise yurttaşlıkla ilgili olan kısımdır, bunda da politik yapı, kurumlar, haklar ve politik topluluğun kuralları bulunmaktadır. (Bruter, 2003: 1150)

Avrupa kimliğinin oluşmasındaki etkenlere bakacak olursak, özellikle davranışları etkileyen faktörler arasında sosyo-ekonomik durum, eğitim, politik ilgi, dil yeterliliği gibi faktörleri sayabiliriz. Avrupa kimliği hakkında daha önceki çalışmalar göstermiştir ki eğitim seviyesinin yüksekliği, dil yeterliliği ve politikaya olan ilgi, Avrupa kimliğinin oluşması hususunda olumlu etkiye sahiptir. Buradan

yola çıkarak, üniversite öğrencilerinin artan eğitim kalitesiyle Avrupalılık süreci ve Avrupa kimliği arasında bir bağlantı var mıdır ya da böyle bir bağlantı kurabilir miyiz soruları gündeme gelmektedir. Özellikle iyi eğitilmiş insanların duygusal olarak ziyade mantıklı karar verebilmeleri olasıdır.

Emmanuel Sigalas, “Cross-border mobility and European identity: The effectiveness of intergroup contact during the ERASMUS year abroad “ makalesinde, Erasmus öğrencisinin yurtdışında geçirdiği tecrübesinin ve direkt olarak edindiği kontakların Avrupa kimliği oluşturup oluşturmadığını test etmeyi amaçlamaktadır. Sigalas burada Karl W. Deutsch’ın öne sürdüğü uluslararası bütünleşme teorisinden bahseder. Deutsch, hareketliliklerde farklı ülkelere ait insanlarla direkt kontak kurulduğundan ve sonunda bunun “biz” hissine dönüştüğünden ve uluslararası bütünleşmeyi kolaylaştırdığından bahseder. Deutsch’dan ilham alarak Fligstein de benzer bir önermede bulunarak Avrupalılar arasında giderek artan etkileşimin ortak bir Avrupa kimliğine dönüşebileceğinden bahseder. Ortak paylaşımlarının artması ile birlikte bireylerin kendilerini ulusal kimlikleri ile tanımlamaktan ziyade daha fazla Avrupalı hissedecekleri önermesinde bulunur.(Sigalas, 2010: 242)

Günümüzde sınırları aşan hareketliliğin potansiyelinin Avrupa Birliği’ne karşı konulamaz bir şans tanıdığı açıktır. Pek çok Avrupa ülkesinde sınır kontrolü kalkmış ve başka bir Avrupa ülkesine seyahat ve hatta orada yaşama imkanı kolaylaşmıştır, bu sebeple Avrupalılar birbirleri ile daha fazla etkileşim kurma ve hatta ortak Avrupalı kimliği yaratma imkanına sahip olmuşlardır. Bununla birlikte Deutsch bu teoriyi geliştirdikten sonra günümüzde halen Avrupalı kimliği üzerinde uluslararası insan hareketliliğinin etkisini ölçecek güvenilir bir data eksikliğinden bahsedebiliriz.

Nisan 2018 tarihinde yapılan Eurobarometer araştırmasında, Avrupa Eğitim Alanı hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Buna göre eğitim alanındaki değerlendirmeler bölgesel, ulusal ve yerel düzeyde ele alınmıştır. Çalışmamızın ana noktası olan Erasmus Programı çerçevesinde 9 milyona yakın öğrencinin değişim

programından yararlandığı belirtilmiş ve raporun detaylarında Avrupa genelindeki eğitim alanındaki gelişmelerden bahsedilmiştir.

Avrupa Birliği'nin kuruluşu ve genişlemesi çerçevesinde yöneltilen en büyük eleştirilerden biri olan “yumuşak güç” kavramı, burada eğitim alanında kendisini “yumuşak politika” olarak kendisini göstermiştir. Daha önceden de değindiğimiz gibi ulusal eğitim politikaları ve Bologna süreci çerçevesinde üye ülkelerin 2000 senesinden itibaren bazı değerlendirmeler yapmalarına ve ortak noktalarda buluşmalarına imkan tanımaktadır. Birliğin politikaları arasında göze çarpan bir yere sahip olan eğitim politikası, Mart 2017'de yayımlanan Roma Deklarasyonu ile birlikte genç bireylerin en iyi eğitimi ve staj imkanını alabilecekleri, bu sayede kıta Avrupasında rahat bir şekilde iş bulabilecekleri, aynı zamanda bu sayede kültürel mirası koruyup kültürel çeşitliliği özendiren bir Birlik yaratılması hedefi belirtilmiştir. (Roma Deklarasyonu, 2017: 2) Bununla birlikte Kasım 2017'de Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve Konsey tarafından ilan edilen ve Avrupa Birliği'nin 3 sütunundan biri olan Avrupa Sosyal Haklar Sütunu (The European Pillar of Social Rights) ile birlikte kaliteli eğitim, staj ve hayat boyu öğrenimi birinci kural olarak deklare edilmiştir. 2017 Kasım ayındaki Gothenburg Zirvesi ile birlikte Avrupa'nın geleceği tartışılırken eğitim ve kültür birincil konu başlıkları olarak ön plana çıkmıştır. 2025 senesi için hedeflenen Avrupa Eğitim Alanı'nda Komisyon vizyonunu, sınırlarla engellenmeyen öğrenme, çalışma ve araştırma içeren bir Avrupa olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte asıl hedeflenen, başka bir üye devlet içerisinde okumak, öğrenmek veya çalışmak amacıyla bulunmanın bir standart haline gelmesi, bu sayede kendi ana dili haricinde diğer iki dili de konuşabilen bir kıta oluşturmaktır. Çalışmamızla ilgili en önemli kısım, Avrupa mirası ve çeşitliliği ile birlikte kendilerini Avrupalı olarak gören insanlarla dolu bir kıta halini almasıdır. (Concluding Report, 2017: 5)

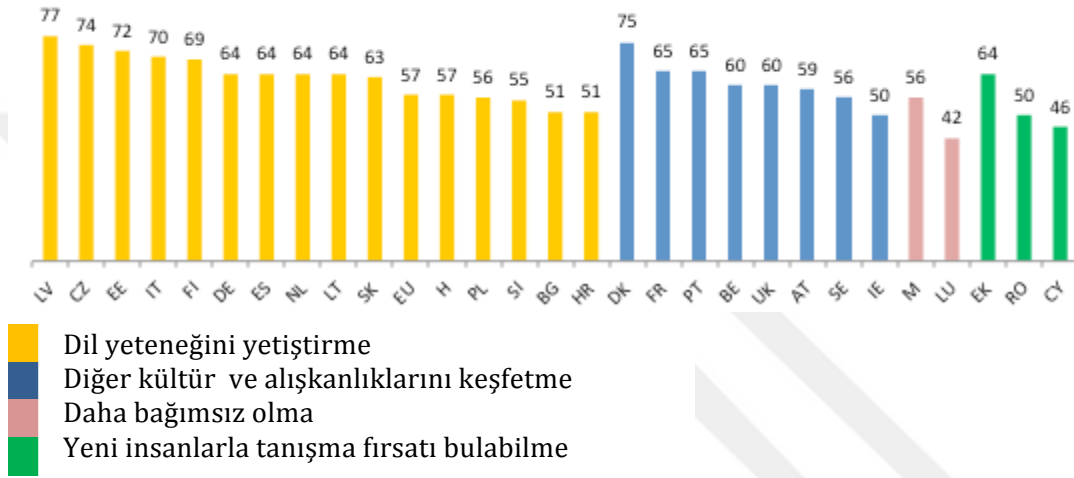
Avrupa Komisyonu'nun daha güçlü bir Avrupa için deklare ettiği noktalar arasında; eğitim ve staj alanında sınırları aşan hareketlilik ve işbirliğinin teşvik edilmesi, öğrencilerin serbest dolaşımının baz alınarak bir diğer üye ülkede eğitim, staj yapacak ya da çalışacak olanların önündeki resmi olmayan engellerin aşılmasına

yardımcı olunması ve yaşam boyu eğitim fikri ile eğitim ve staj sistemlerindeki yenilik içeren davranış modellerine sahip üye ülkelerin teşvik edilmesi sayılabilir.

Avrupa Komisyonu'nun "Avrupa Eğitim Alanı" oluşturmak ve sınırlar arası hareketlilikleri teşvik etmek amacıyla oluşturduğu bu kilit noktalardan çalışmamızla alakalı olarak Erasmus+ programı ile birlikte değişim ve hareketlilik imkanının artırılması, Avrupa genelindeki yükseköğrenim kurumları arasındaki stratejik ortaklıkların genişletilmesi, farklı Birlik üyesi ülkelerde birleşik program ile derece alma imkanlarının sağlanması ve bu sayede Avrupa'daki üniversitelerin rekabet edebilme düzeylerinin artırılması hedeflenmiş, bu sayede, özellikle Erasmus+ programı altında yer alan Çevrimiçi Dil Desteği (Online Linguistic Support-OLS) ile birlikte kendi anadili haricinde en az iki yabancı dil konuşabilir hale gelinmesi, "Avrupa Öğrenci Kartı" ile birlikte sadece akademik düzeyde değil aynı zamanda kültürel boyutun da hesaba katılması amaçlanmıştır.

Belirtilen Eurobarometer araştırmasının istatistikî verilerine bakılacak olursa (28 üye ülke arasında yaş aralığı 15 ila 30 arasında değişen bireylere sorulmuştur); %90 oranındaki genç Avrupalıların yurtdışı deneyimine önem verdiğini, kendi ülkesi dışında yapılan hareketliliklerde akademik yeterliliklerin tanınmasının ve öğrenim periyodunun genç bireyler için yararlı olacağı görüşüne sahip olanların da hayli yüksek bir rakam (%91) oluşturduğunu söyleyebiliriz. Herhangi bir başka üye devlet içerisinde öğrenim hareketliliği gerçekleştiren öğrencilerin, Avrupa'daki üniversiteler arasındaki işbirliği ve bağlantının artması ile birlikte işe yarayacak AB derecelerine sahip olunması hususuna önem verdiklerini, böylece esnek modüller ve dersler sayesinde farklı AB üniversitelerinde eğitim alma imkanına sahip olmak istediklerini belirttiklerini görebiliriz. Özellikle kültür alanındaki bütünleşmenin bir dalı olan Avrupa Öğrenci Kartı uygulamasının %90 oranında desteğe sahip olması, %77 oranında gencin başka bir yabancı dil öğrenmesi gerektiğini belirtmesi ile de uyum göstermektedir. (Flash Eurobarometer-466)

Tablo 7: Yurtdışı deneyiminin 3 faydası

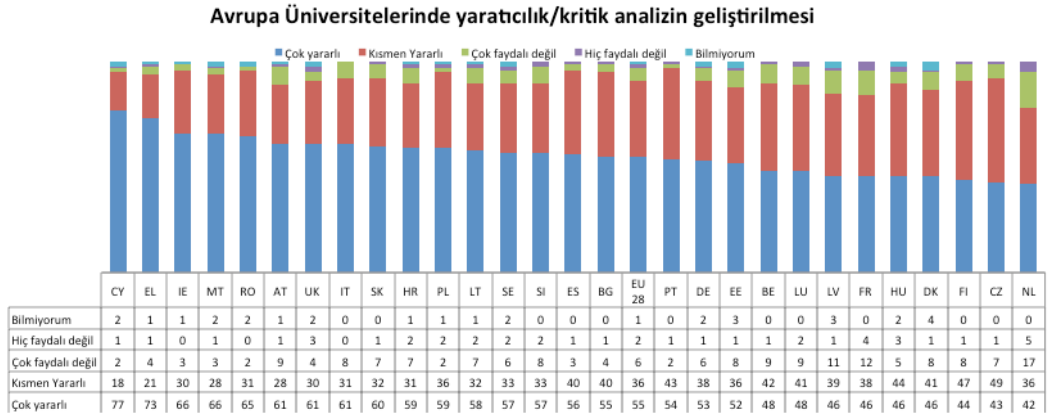
(Kaynak:Flash Eurobarometer No: 466, 2018: 6)

Yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi kendi ülkeleri dışında eğitim gören öğrencilerin bu deneyimlerindeki sonuçları ölçmek için sorular sorulmuş, yurtdışı deneyimleri sonrasında öne çıkan üç nokta; dil yeterliliklerini geliştirmek, daha bağımsız olmak ve yeni insanlarla tanışabilme imkanına sahip olmak şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu araştırma ile aslında Avrupa Eğitim Alanında yükseköğrenim seviyesinde olan bireylerin edindikleri yurtdışı deneyimlerinin sadece akademik olarak değil sosyal ve kültürel olarak da kazançlı çıktıkları sonucuna ulaşabiliriz. Yaş aralığı olarak genellikle yükseköğrenim öğrencilerine yönelmemizin sebebi, çalışmamızın Erasmus+ Öğrenim hareketliliğine odaklanmasıdır. Başka bir Birlik üyesi ülkede öğrenim hareketliliği gerçekleştiren bireylerin daha önceden kendi ülkelerinde öğrendikleri yabancı dili geliştirme imkanına sahip olabildikleri gibi aynı zamanda yeni bir yabancı dil öğrenme imkanına sahip oldukları da gözden kaçmamalıdır. Başka bir ülkede öğrenim görme konusunda fikir beyan eden

bireylerden % 90ı, bu hareketliliğin genç bireyler için önemli olduğuna değinirken %45 oranındakiler çok önemli olarak nitelemişlerdir.

Yurtdışı deneyimi konusunda öne çıkan noktalar, dil yeterliliklerini geliştirmek, diğer kültür ve alışkanlıkları keşfetmek, daha bağımsız olmak, yeni insanlarla tanışma imkanına sahip olmak, daha açık fikirli olmak, daha iyi bir kariyer ya da iş imkanı için şansını artırmak, yeni yetenekler geliştirmek gibi noktalar ile öne çıkmaktadır. Burada asıl önemli olan nokta, çalışmamızla alakalı olarak sadece akademik yeterliliklerin ön planda olmamasıdır. Erasmus hareketliliği kapsamında Bologna Deklarasyonu ile birlikte yükseköğretimde kimi standartlar belirlenmiş olsa da yurtdışında hareketlilik gerçekleştiren öğrencilerin motivasyonları arasında yukarıda saydıklarımızın olduğu gözden kaçmamalıdır.

Tablo 8: Avrupa üniversitelerinde yaratıcılık / kritik analizin geliştirilmesi

(Kaynak: Flash Eurobarometer No: 466, 2018: 11)

Erasmus programı sayesinde yurtdışı deneyimi yaşayan öğrencilerin diğerleriyle ve özellikle kültürleri ile kaynaşması, ve bu yolla ortak bir Avrupa kimliği yaratılma ihtimali önerilmiş, ancak günümüze kadar bu henüz kanıtlanmamıştır. Bu makalede Sigalas, Erasmus öğrencilerinin diğer Avrupalılar ile

daha fazla bütünleşme halinde olduklarını ve bu durumun Avrupalı kimliği yaratma konusunda etkisi olduğunu iddia etmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından Erasmus programı, Avrupa bütünleşmesinin aşağıdan başlaması için tasarlanmıştı. Bu önemlidir çünkü bu mantığa göre Avrupa bütünleşmesi ve Avrupalı kimliğinin yukarıdan aşağıya gelecek şekilde yaratılamayacağı yani klasik tepeden inmeci bir dayatma olmayacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte bu program 1987'den itibaren sürüyorsa bu, Maastricht'ten çok önce siyasi bütünleşmeye karar verildiği anlamına gelmektedir.

Avrupa Komisyonu bu fikri 1986'da öne sürmüş, buna göre yurtdışı deneyimi öğrencilerin bir arada farklı kültürlerle karşılaşmasını ve kaynaşmasını daha kolaylaştırmakta, "Halkların Avrupası" fikrinin daha kolay yayılmasını sağlamaktadır. "Halkların Avrupası" fikrinin aslında ulusal birlikte kullanılan simgelerden ödünç alınması, aynı yolu kullanması, bu fikrin eleştirilmesine de zemin hazırlamıştır. Halkların Avrupası stratejisi sonrasında sessizce terk edilmiştir. Bununla birlikte Erasmus ve Avrupa kimliği arasındaki bağlantı halen geçerliliğini korumaktadır.

3.2.1. Alanı Haritalandırmak: Sosyal İnşacılıktan Bütünleşmeye Erasmus Süreci

Erasmus öğrenim hareketliliği literatürde bize salt bir eğitim başlığı değil, kültürel etkileşimden işgücü piyasasına dönük sağladığı faydalara dek geniş bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Alandaki baskın yaklaşım daha çok Avrupa Birliği üyesi ve aday üye olan ülkeler açısından öğrenim hareketliliğinin çıktıları üzerine yoğunlaşmakta ve özellikle siyaset bilimi, sosyoloji disiplinlerinde bireysel deneyimlerden genele uzanan bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. İngilizce literatürde özellikle anket, derinlemesine mülakat ve içerik analizi yöntemlerinin kullanıldığı sosyoloji baskın bir eğilim göze çarparken, bu çalışmaların çoğunlukla

bir ya da birkaç ülke bazında Erasmus öğrenim hareketliliğinin bireysel çıktılarından yola çıkarak verimliliğine ve işlerliğine vurgu yaptıkları görülmektedir.

Elizabeth Murphy Lejeune'nin "The Student Experience of Mobility: A Contrasting Score" isimli çalışması dört temel perspektif üzerinden Erasmus öğrenci hareketliliğine yaklaşır. Bunlardan ilki hareketliliğin kendisini 'hiper-modern' dünya içerisinde kuran yaklaşımdır. Sosyo-demografik data ikinci perspektifi okuyucuya verirken, öğrencilerin geldikleri ülkeler arasındaki eşitsizliklerin varlığı ve sosyo-ekonomik konumlar üçüncü perspektifi oluşturur. Lejeune'nin, Avrupa belli noktalarda öğrencilerin geldikleri ülkelere göre 'seçici bir hoşgeldin' mesajı mı vermektedir sorusu bu noktada önem kazanır. Hareketliliğin içindeki öğrenci profilini bu bakımlardan homojen görme tehlikesine dikkat çeken Lejeune, dördüncü perspektifte bu sıkıntıyı aşmak için öğrencilerin kendi seslerine yer verip bu homojenlik görüntüsünü yıkmak istemektedir. (Lejeune, 2008) Michael Byram ve Anwei Feng'in derlediği "Living and Studying Abroad: Research and Practice" isimli çalışma da bu açıdan bahsedilen genel eğilime oturan bir örnek oluşturmaktadır. (Byram ve Feng, 2006) Vassili Papatsiba'nın bu derlemede yer alan "Study Abroad and Experiences of Cultural Distance and Proximity: French Erasmus Students" isimli çalışması, Erasmus öğrenim hareketliliği içerisinde yer alan ve çoğunlukla üniversite 3. Sınıfta bulunan Fransız 37 erkek ve 43 kadın öğrencinin raporları üzerinden hareket ederek 11 ayrı Avrupa Birliği ülkesindeki Erasmus deneyimine odaklanır ve kültürel farklılıkla başa çıkma, ötekilik ve farklılık kavramlarının gündelik hayat içerisinde nasıl aşıldığı ya da aşılabildiği sorularına cevap üretmeye çalışır. Papatsiba, Avrupa içerisindeki öğrenci hareketliliğinin kültürlerarası deneyimin spesifik doğasının yoğun bir araştırma konusu olmadığını iddia ederken, bunu Avrupa içerisindeki kültürel farklılığın az telaffuz edilmesine bağlar. Avrupalılık bilincinin bir umut edilen hareketlilik çıktısı oluşunun da altını çizer. (Papatsiba, 2006:108,109) Bu farklılığın öğrenci hareketliliği ile birlikte tahammülden ya da hoşgörüden öte bir anlama çabasına dönüşmesi ise Emmanuel Sigalas'a göre uzun vadede mümkün gözükmemektedir. Sigalas "The Role of Personal Benefits in Public Support for the EU: Learning From The Erasmus Students" isimli çalışmasında Erasmus öğrencileri ile gerçekleştirdiği uzun vadeli

anket sonucuna göre Avrupa Birliği tarafından fonlanan programların öğrencilerin Avrupa Birliği'ne olan desteklerini güçlendirmediiği sonucuna varmıştır. (Sigalas, 2010.) Alanda Erasmus öğrenim hareketliliğine ilişkin en derinlikli ve farklı başlıkta çalışan Sigalas, “Remaining Proud of Their National Identity, Yet Uniting Ever More Closely?” isimli çalışmasında ise Erasmus hareketliliğinin Avrupalı kimliğinin oluşumunda nasıl bir rol oynadığı sorusunu cevaplamayı denemiş ve kabul edilegelenin tersi bir sonuca ulaşmıştır: Erasmus hareketliliği gerçekteşiren öğrenciler ‘daha’ çok-kültürlü ve ‘Avrupa-dostu’ değillerdir. (Sigalas, 2006) Bu yaklaşıma karşı daha farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Bernhard Streitwieser “Erasmus Mobility Students and Conceptions: National, Regional and Global Citizenship Identity” çalışmasında Almanya'daki 387 öğrencinin hareketlilikleri süresince yurttaş kimliğini nasıl algıladıklarını anket ve mülakat teknikleri yoluyla anlamaya çalışır ve dört temel kategoriden birini seçmelerini talep eder: Ulusal, Avrupalı, Global ve Diğer Öğrencilerin %54'ü kendilerini Avrupalı ya da Global Yurttaşlar olarak tarif etmeyi seçmişlerdir. (Streitwieser, 2011) Kristine Mitchell'in 25 Avrupa ülkesinde 2000'den fazla katılımcı ile gerçekteşirdiği anket çalışmasının sonuçlarını içeren “Student Mobility and European Identity: Erasmus Study as a Civic Experience” makalesi de Streitwieser'in bulguları ile paralel biçimde Erasmus hareketliliğinin işlerliği ve etkisi üzerine görece daha olumlu verilere ulaşmaktadır. (Mitchell, 2012)

Alanda güçlü bir başka eğilim ise Erasmus öğrenim hareketliliğinin öğrencilerin işgücü piyasasına hazırlanması sürecindeki işlerliği üzerine söz almaktadır. Incher Kassel'de Oliver Bracht, Constanze Eugel, Kerstin Janson, Albert Over, Harold Schomburg ve Ulrich Teichler tarafından yürütölen Valera Project'in (Value of Erasmus Mobility) çıktıısı olarak yayınlanan “The Professional Value of Erasmus Mobility” isimli çalışma 4589 Erasmus hareketliliği gerçekteşirmiş öğrenci, 755 Erasmus hareketliliği gerçekteşirmiş öğretmen, 626 üniversite koordinatörü ve Erasmus öğrencilerini istihdam eden 312 işveren ile gerçekteşirilmiş geniş kapsamlı bir ankete dayanmaktadır. Öğrenimden istihdam sürecine Erasmus hareketliliğinin geçişliliğine odaklanan çalışma, alandaki işgücüne katılım odaklı bakışın tipik örneklerinden birini oluşurmaktadır. (Bracht, Engel,

Janson, Over, Schomburg and Teichler, 2006) Ewa Krzaklewska'nın "Why Study Abroad? An Analysis of Erasmus Students' Motivations" isimli çalışması da iş piyasasındaki büyüyen rekabet içerisinde üniversite diplomalarının Avrupa genelinde yeterli görülmediği ve bireysel beceri oluşturma gerekliliğinin adeta kendisini dayattığı bu koşullar altında Erasmus öğrenci hareketliliğinin temel iki motivasyon kaynağı olduğunun altını çizer: Bunlardan ilki yetişkinliğe geçişin temelini oluşturan deneyimin 'eğlence' yolu ile sağlanması, diğeri ise staj, yaz işi, gönüllü hizmet gibi çabalarla kendisini işgücü piyasasına erken hazırlamak isteyen öğrencinin yurtdışı deneyimi isteği ve dil becerisi kazanmasıdır. (Krzaklewska, 2008) Matthias Parey ve Fabian Waldinger "Studying Abroad and the Effect on International Labour Market Mobility: Evidence From the Introduction of Erasmus" isimli çalışmalarında Erasmus öğrenim hareketliliğinin yurtdışında okumak açısından bir araç olarak görüldüğünü belirtir ve eklerler: Erasmus programı kapsamında yapılan hareketlilik, kişinin yabancı bir ülkede çalışmasına dönük şansını %15 oranında arttırmaktadır. (Parey, Waldinger; 2008) Ulrich Teichler ise meseleye uzun vadede yaklaşmakta ve "The Professional Value of Temporary Study in Another European Country: Employment and Work of Former Erasmus Students" çalışmasında Erasmus hareketliliği gerçekleştiren eski öğrencilerin işgücü piyasası içerisinde nelerle karşılaştıklarını -uzun bir zaman dilimini kapsamaması bakımından- mercek altına almaktadır. (Teichler, 2007)

Avrupa Birliği'nin eğitim politikaları kapsamında Erasmus öğrenim hareketliliğine odaklanan çalışmalar, programın değiştirme ve dönüştürme kapasitesinin verdiği bilinçle önemli işlevselliklere sahiptir. Bu işlevsellik, çalışmamızın belkemiğini oluşturacak olan yurttaşlık politikaları kapsamında da etkili olmaktadır. Bu bakımdan ulusal kimlik-Avrupalı kimliği-Avrupa vatandaşlığı hususunda da ilgili literatür taraması kendisini bir gereklilik olarak dayatmaktadır. Birliğin geçirdiği dönüşüm, özellikle hukuki olarak İngilizce, Fransızca ve Almanca literatürde geniş yer tutmuştur. Hukuki gelişmeler, yapısal değişimler çeşitli raporlar ile analiz edilmiştir. Özellikle Türkiye özelinde bakacak olursak Avrupa Birliği'nin vergi politikalarından balıkçılık politikalarına kadar olan farklılıktaki resmi uygulamaları, adaylık süreci ile paralel olarak incelenmiştir. Avrupa Birliği

vatandaşlığı kavramı da ulusal vatandaşlık özelinde değerlendirilmiş, çalışmamızla paralel olmasına karşın eğitim politikaları ile ilgili kısım eksik kalmıştır. YÖK'e bağlı çalışılan tezler arasında Avrupa Birliği'nin değişen vatandaşlık politikaları, güvenlik açısından incelenirse de eğitim ve özellikle Erasmus Öğrenim Hareketliliği kısmı detaylı incelenmeyi hak eden bir kısım olması itibariyle literatüre ciddi katkı sağlayacaktır. Birliğin vatandaşları arasında düzenli aralıklarla yaptırdığı anket çalışmaları ve nabız yoklamaları, özellikle anayasa taslağının referandumlarda reddedilmesinden sonra giderek önem kazanmış, Birlik sadece resmi olarak karar alma mekanizmaları ile genişleme sağlayamayacağını anlamıştır. Örnek olarak Eurobarometer araştırmasının 2009 senesinde yayınladığı bir raporu ele alacak olursak, Yükseköğrenim Reformu ve Öğrenciler başlığı altında Hırvatistan, Norveç, Türkiye ve İzlanda örnekleri incelenirken yükseköğrenim ve Erasmus öğrenim hareketliliği incelenmiş ancak eğitim ve vatandaşlık arasındaki bağ kısmına değinilmemiştir. (http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb71/eb71_std_part1.pdf) Avrupa Birliği'nin eğitim politikasının vatandaşlık kavramı ile bağlantısı ve olumlu / olumsuz etkisi, çalışmanın ayaklarının yere basması hususunda önemlidir.

Vatandaşlık konusunda devletin takip ettiği politikalar denildiğinde aklımıza ilk olarak Fusun Üstel gelmektedir. Üstel, "Makbul Vatandaşın Peşinde" çalışmasında özellikle Cumhuriyet dönemindeki itaatkar vatandaş algısının eğitim politikaları ile pekiştirildiğini ve yaratılmak istenen bu vatandaşın devlete itaat eden, sorgulamayan biri olarak çekirdekten, yani aileden yetiştirildiğini söyler. (Üstel, 2004). İktidar açısından makbul vatandaş yaratma süreci, çalışma ile ilgili olarak eğitim politikalarının oluşturulmasından ve daha sonrasında da kitle iletişim araçlarının yayılmasından geçmektedir. Bu nokta, devletin bireyin hayatına nüfuz edişini analiz eden Althusser'in "Devletin İdeolojik Aygıtları" çalışmasında ayrıntılı olarak ele alınmakta ve basın, aydınlar ve eğitim gibi gündelik hayatın içindeki alanlarda belirleyiciliğin hangi mekanizmalarla işlediğini açıklamaktadır. (Althusser, 2014) Özellikle aydınlar yolu ile devlet, vatandaşlarının kendince makbul olan hayatı yaşaması için ikna yöntemini kullanmaktadır. Sadece üstten ve dayatmacı bir tavır ile

değil, kitle iletişim araçları, aydınlar ve en önemlisi eğitim yolu ile vatandaşlarının da katılımını sağlayarak resmi politikaların kabulü gerçekleştirilmek istenmektedir.

Vatandaşlık kavramının ulusal kimlik ile yakın bağlantısı sebebiyle kimlik politikalarının da araştırılması, çalışmanın bütünlüğü açısından önem arz etmektedir. Temel kaynaklardan olan Anthony Smith'in "Milli Kimlik" kitabı ile birlikte kimlik ve milliyetçilik ilişkisine sosyolojik bir bakış açısıyla odaklanmak mümkün iken, aynı zamanda farklı milli kimlik ve milliyetçilik türlerinin incelenmesi çalışma açısından derinlemesine analiz imkanı sağlamaktadır. (Smith, 2014) Milliyetçilik literatürünün temel kaynakları olarak Ernest Gellner, Benedict Anderson ve Eric Hobsbawm ile birlikte milliyetçilik ideolojisinin özellikle ulus devlet kurulma süreci ve sonrasına odaklanmak mümkün olurken, Türkiye özelinde modernleşme tarihine Niyazi Berkes'in "Türkiye'de Çağdaşlaşma" ve Selim Deringil'in "Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet" kitapları ile tarihsel arka plana göz atma imkanımız da olacaktır. (Berkes, 2012; Deringil, 2013) Milliyetçilik konusundaki derin literatür içerisinde Umut Özkırımlı, Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, Ian Chambers ve Will Kymlicka'yı da sayabiliriz. Özellikle Kymlicka'nın Çokkültürlü Yurttaşlık kitabında, azınlık haklarının insan haklarına ek olarak liberal bir bakışla ayrı bir kategoride değerlendirilmesini de önerdiğini görebiliriz. Kymlicka'nın bir devlet çatısı altında farklı azınlıkların bir arada yaşayabilmelerini öngörmesi, farklılıklara gösterilen hoşgörü ve anlayış politikası yönünde Avrupa Birliği'nin politikası ile uyumaktadır. (Kymlicka, 2000) Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin resmi politikalarının ve hukuki kararlarının vatandaş bazında yansımaları planlandığı gibi olmamıştır.

Avrupa vatandaşlığı kavramı, Türkiye'de ve Avrupa'da vatandaşlık kavramı, vatandaşlık teorisi ve Avrupa boyutları kısımları ile incelenmiş, güvenlik politikaları çerçevesinde özellikle mültecilik ve göçmenlik kavramları ile ele alınmıştır. Eğitim politikalarının ulusal kimlik oluşumundaki etkisini değerlendirerek Erasmus Öğrenim Hareketliliği kapsamında Avrupalı değerlerin benimsetilmeye çalışılması durumu, Birlik dahilindeki ülkelerde dahi yeni incelenen bir konudur. Vatandaşlık kavramı, özü itibarıyla hukuki ve sosyolojik açıdan derinlemesine incelenen bir

kavramdır. Gauchet, “Yurttaşını Arayan Demokrasi”de toplum içerisindeki farklı grupların temsilinin barışçıl olması gerekliliğine inanmaktadır. (Gauchet, 2013) Kymlicka’nın da bahsettiği çokkültürlülük kavramı, “Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi”nde ulus devletler tarafından kabullenilmesi zor ancak günümüzde yüzleşilmesi kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkarken ulusal kimliği incelemek, bireylerin kendi kimliklerini detaylı olarak sorgulamaktan geçmektedir. Laclau ise kimliklerle ilgili olarak “Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme” isimli kitabında evrensel değerler ile tikel kimliklerin çelişkisinden bahsetmektedir. Evrensel değerlerin taşıyıcısı olan insanların eşitliğine dayalı soyut bir insanlık kategorisi ile tikelliğe dayalı halkların kadim üstünlüğünü ortaya çıkaran somut cemaatler arasındaki çelişki, günümüzde kimlik probleminin geldiği en önemli aşamalardan bir tanesi olarak görülebilir. Post modern dönem ile birlikte farklılık ve eşitlik çelişkisi sorgulanırken, aynı zamanda alt ya da çoklu kimlikler gündeme gelmeye başlamıştır. Bu kimlikler, cinsel kimlik, etnik kimlik ya da kültürel kimlik olarak örneklendirilebilirler. Bu kimliklerin kendilerini var etme problemleri bir arada, uyum içerisinde durarak çözülebildiği gibi, güçlü bir dışlama duygusunu da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar evrensel değerler etrafında birleşip tündengelim ile her bireyin eşit olduğu fikrine inanmak istesek de kimliklerin kendi cemaatlerini oluşturma çabaları aynı zamanda karşı(t) oldukları şeyler etrafında da birleşmelerini sağlamaktadır. Evrensel eşitlik, her şeyin aynılaşması etrafında olumsuz bir anlam ile kendisini gösterirken tikellik hız kazanmaya başlamıştır. Bunu Avrupa Birliği içerisindeki halkların kendilerini hem ayrı bir şekilde değerlendirilip hem de diğerleriyle eşit pozisyonda olmaları konusundaki çabalarında da görebiliriz. Kültürlerin ya da kimliklerin bir taraftan kendi aralarında farklılıkları mevcutken, bir taraftan da eşitlik ilkesi bütün farklılıkların törpülenmesini ve ortak paydada eşitlenmesini gerektirir. Modern dönem evrensel değerlerin yükselişe geçişi ile özdeşleşirken, post modern dönem ise öznelere evrensel ortak kimliklerinin artık mümkün olmadığı söylemi ile özdeşleşmektedir. Toplumsal aktörlerin kendi kimliklerini tikellik üzerine koymaları, evrensellik ile tikellik arasında bir orta yol bulunması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Günümüzde dünya düzeninde, özellikle çalışmamızın başat aktörü olan Avrupa Birliği içerisinde, katı ve

birbirinden ayrı / hatta karşıt duracak kimlikler yerine melez kimlikler daha uygun ve kabul edilebilir gözükmektedir. (Laclau, 2003)

Avrupa Birliği dahilindeki vatandaşlık kavramının kimlikler ile olan bağlantısı, Timothy Mitchell'in "The Stage of Modernity" isimli çalışmasında modernite kavramı ile birlikte değerlendirilmektedir. Benedict Anderson'un milliyetçilik kavramından yola çıkarak vatandaşlık kavramının aslında hayal edilmiş bir cemaatten ibaret olduğuna referans veren Mitchell, modern zamanlar ile birlikte ırksal, dilsel, cinsel kimliklerin ön planda olduğunu ileri sürmektedir. (Mitchell,2000) Kimliklerin en temeli olarak inceleyebileceğimiz ulusal kimliğin Avrupalı kimliğine etkisi, vatandaşın bağlı bulunduğu devletin Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda ne düşündüğü ile de yakından bağlantılıdır. Burada ikincil kimlik olarak Avrupalı vatandaşlığı kimliğini benimsemeleri, devlet politikası olarak Birlik politikaları ile ne derece entegre olabildikleri ve paralel gittikleri ile de bağlantılıdır. "The Legal Framework Of EU Citizenship, Economics, Management & Financial Markets"de de görebileceğimiz gibi Ilie Marian, iki kimliğin de iç içe geçmiş olduğunu, ulusal farklılıkları göz ardı etmeyi de beraberinde getirdiğini iddia etmektedir. (Marian, 2012) Aynı zamanda Zhang ve Lillie, "Industrial citizenship, Cosmopolitanism and European integration: European Journal of Social Theory" makalesinde ulusal kimlik ve vatandaşlığa endüstriyel vatandaşlık olarak bakan ve özellikle belirli sınırlar içerisindeki devletlerin ekonomik işletmeler ile olan bağlantıları neticesinde global bir vatandaşlık algısı oluşturulduğunu ileri süren bir görüş ileri sürmüşlerdir. (Zhang ve Lillie, 2015) Kerry J. Kennedy tarafından derlenen "Citizenship, Education and the Modern State" isimli kitap ise bize vatandaşlığın, bireyin vatandaşlık haklarının genişletilmesi ile topyekün vatandaşlık kavramı altındaki bireyler arasındaki adalet kavramına ilişkin görüşler sunmaktadır. (Kennedy, 1997) Eğitimin, toplumdaki bu adalet anlayışını destekleyecek biçimde şekillendirilmesini savunur. Erasmus öğrenim hareketliliği de temelde farklılıklara (farklı kültür, farklı eğitim sistemi, farklı dil vs.) karşın ortak bir payda bulmayı hedeflemekte, bu amaçla eğitim sistemlerinin Bologna Deklarasyonu ile birlikte uyumlandırılması beklenmektedir.

3.2.2. Yükseköğretimde Erasmus Hareketliliği: Nedenler ve Sonuçlar

“2004’teki Uluslararası İşbirliği için Principe de Asturias Ödülü kabul konuşmasında Eğitim ve kültürden sorumlu Avrupa Komisyonu üyesi Viviane Reding, Erasmus’un onların (öğrencilerin) tüm tarihsel, kültürel ve dilsel çeşitliliğe saygılı, Avrupalıların ortak köklerine dayalı farklı türde bir vatandaşlığı ilk defa keşfetmelerini mümkün kıldığını belirtti.” (Llurda ve diğerleri, 2016: 323)

1987 yılından beri faaliyette olan Erasmus Programı, 2012’de 25. yılını kutladı ve Avrupa Komisyonu 2014 verilerinde Erasmus hareketliliğine katılacak olan öğrenci sayılarını 2 milyon olarak hedeflediklerini belirtti (Golubeva, Parra, Mohedano, 2018: 40) Erasmus programının yaygınlaşması ile birlikte artık Erasmus, başlı başına bir kavram olarak kendisini Avrupa başta olmak üzere benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır. Bizim çalışmamızla ilgili olan kısımları Avrupa vatandaşlığı ve Avrupalı kimliği olduğu için programın genel çerçevesinde Avrupa vatandaşlığı kavramına ne ölçüde hizmet ettiğine ve Avrupalı olmanın Erasmus öğrencileri açısından ne ifade ettiğine odaklanacağız.

Erasmus öğrenim hareketliliği, 2014 senesi ile birlikte 2021 senesine kadar olan süreçte faaliyette olacak olan Erasmus+ genel çerçevesinin sadece ufak bir parçasıdır. Erasmus+, Avrupa Komisyonu’nun Erasmus programı altında diğer proje ve uygulamaları tek bir şemsiye altında birleştirmesini ifade eder ve asıl amacını ortaya koyar: “Herkes için Erasmus”. Özetlemek gerekirse sadece yüksek öğrenim alanında değil, mesleki eğitimden projelere kadar çeşitli alanlarda Avrupa çapında faaliyette olmayı ve daha fazla insanı yararlandırmayı amaçlamaktadır. Özellikle dezavantajlı bireyler ve gruplarla ilgili çalışmalara yoğun bir biçimde destek olunmaktadır.

Erasmus Öğrenim Hareketliliği, Erasmus+ programı altında kullanımı en yoğun olan faaliyetlerden biri olması sebebiyle sadece öğrenim/ staj hareketlilikleri ve ders alımları gibi teknik yönleri ile değil, aynı zamanda sosyal yönü ile de ön plandadır. Bu yönüne örnek olarak Avrupa genelinde faaliyet gösteren Erasmus Student Network (ESN) organizasyonunu gösterebiliriz. Aslında çalışmamızla ilgili olarak ESN'nin Avrupa genelinde öğrenim ve/ya staj hareketliliğine katılan öğrenciler ile yaptığı anket ve/ya mülakat çalışmaları ve analizleri, Avrupalı olmak ve Avrupalı kimliği ile ne ölçüde bağdaşlabildiğini bulmak açısından önem kazanmaktadır. ESN anketleri, bu organizasyon tarafından 2005 senesinden itibaren yürütülmekte ve kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Bu analizlere, öncelikli olarak aklımıza gelen Eurobarometer analizleri ile ikincil kaynak olarak bakılacaktır.

Senelik olarak yapılan analizler, Erasmus programının Avrupalı kimliğine pozitif ya da negatif yönde bir etkisinin olup olmaması genelinde bizi aydınlatırken aslında her sene gittikçe daha da fazla öğrencinin katılımıyla devam eden bu programın çıkış amacına uygun bir şekilde devam edip etmediğinin kontrol edilmesi açısından da önemlidir.

Erasmus+ Programının sadece akademik çalışma ve tanınma yönleri ile değil, Avrupa Birliği vatandaşlığı açısından ne ölçüde yarar sağladığı ve farkındalık yarattığı, programın açılımında da belirtildiği gibi “Katılımcıların diğer ülke ve kültürler ile olan farkındalığının ve anlayışının artması, uluslararası bağlantıların oluşması, toplumsal katılımın sağlanması ve nihayetinde Avrupa vatandaşlık ve Avrupalı kimliğini oluşturma” noktasında kendisini gösterecektir. (Golubeva, Parra, Mohedano, 2018: 42) Erasmus programının amaçları arasında daha önce de belirtildiği gibi sadece akademik çalışmalar değil aynı zamanda Avrupa vatandaşlığı kavramı hakkında farkındalık yaratmak ve aktif bir şekilde işleyişe dahil olunması hedefini oluşturmak da bulunmaktadır.

Erasmus Programı ile birlikte faaliyette bulunan öğrenciler arasında yapılan araştırmalar ile birlikte Avrupalılık kavramına ne ölçüde yakınlık duyulduğu ve Avrupa vatandaşlığının ikincil vatandaşlık olarak ne ölçüde benimsendiği araştırılırken birbirinden farklı analizler de yapılmıştır. Ölçümlerde kullanılan

coğrafi bölge, ekonomik seviye, eğitim düzeyi, misafir olunan ülkenin dili vs gibi çok çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklı analizler yapılabilmektedir. (Gonzalez, Mesanza, Mariel, 2011: 413) Üniversitenin sıralamalara göre nerede olduğu, akademik anlamda öğrencinin seviyesini iletir ve mesleki anlamda katkı sağlayabilir oluşu, Erasmus programının bizi ilgilendiren kısmı olan sosyal alanda ne ölçüde bütünleşmeye ve farkındalığa hizmet ettiği konusunda misafir ülkenin dilinden yaşam şartlarına, ikliminden eğitim seviyesine kadar farklı değişkenler, Erasmus hareketliliğinin olumlu ya da olumsuz neticelenebilmesini etkilemektedir.

Erasmus hareketliliği akademik anlamda bir öğrenciye kattığı faydaların yanı sıra mesleki eğitim ve staj yönü ile de iş hayatının farklı aşamalarında yer almasına olanak verirken aynı zamanda sosyal ilişkiler kurma açısından farklı kültürlerle açık olma ve hoşgörü gösterme imkanı da sağlamaktadır. Özellikle staj veya mesleki eğitim alanına yoğunlaşan ve Erasmus faaliyetinden faydalanan bir öğrencinin uluslararası iş pozisyonlarında daha fazla görünür olma imkanı da bulunmaktadır. (Teichler, 2007: 201) Yukarıda sayılan sebepler ve daha fazlasından dolayı Erasmus programına katılan öğrenci mesleki gelişiminin yanı sıra farklı kültürlerle entegre olma ve hatta çoğu zaman farklı bir dil öğrenme imkanı da bulabilmektedir. Teknik olarak kişisel gelişimi için faydalı olabilecek ve bir öğrenim kademesinde maksimum 12 aya kadar faydalanabileceği bu faaliyetin aslında Avrupa vatandaşlığı ve Avrupalı kimliği oluşturma açısından daha büyük bir perspektifte bakılmasını sağlaması katılımcılar açısından farklı yorumlanabilmektedir. Özellikle Avrupa Birliği'nin 2007 senesinde genişlemesi ile birlikte Eski Doğu Bloku ülkeleri de Birliğin sınırları içerisine katılmış ve bu sayede Erasmus programının faaliyet alanı genişlemiştir.

Bu noktada, tezimizin hipotezi olan “Erasmus öğrenim hareketliliği, Avrupa vatandaşlığı ve entegrasyonu konusunda olumlu bir etkiye sahiptir” önermesini doğrulamak ya da hangi noktalarda yanlışlandığını bulabilmek adına verileri işlemeye gayret edeceğiz. Bu minvalde Avrupa bütünleşmesi ve vatandaşlığına dair temel bazı tarihsel eşikler belirlenmiştir. Bunlar 1991 SSCB'nin dağılması ve eski Doğu Bloğu ülkelerinin Avrupa bütünleşmesinin konusu haline gelişi, 1993 Maastricht Antlaşması, 2001 Irak krizi, 2004 AB Beşinci Genişlemesi, 2004 AB

Anayasası, 2008 İrlanda Lizbon Antlaşması'nın reddi, 2008 İsviçre'nin Schengen alanına dahil, 2009 İrlanda'nın Lizbon Antlaşması'na ikinci referandumda evet demesi, 2010 Lizbon Krizi, 2014 Brexit, 2014 K107 Projesinin oluşturulması ve 2016 İsviçre'nin AB üyelik başvurusunu geri çekmesidir. Bu analiz sırasında Eurobarometer verileri başta olmak üzere yazılı veriler kullanılacaktır.

Bologna Deklarasyonu deyimini pek çok insan duymuştur ancak aslında onun özdeki mesajını pek çoğu gözden kaçırmıştır. Bologna Deklarasyonu ile hedeflenen, Avrupa'daki yükseköğrenim kurumlarının on yıllık bir süre içerisinde Avrupa dışındaki diğer öğrenciler için bir cazibe merkezi haline gelmesi ve bu sayede öğrenci hareketliliğine imkan sağlamaktır. (Teichler, 2005: 112) Bu doğrultuda belirlenen hedefe ulaşabilmek için öncelikli olarak kademeli bir sisteme sahip olan öğrenim programlarının tanıtılması ve sonrasında yukarıda ifade edildiği gibi Avrupa üniversitelerinin dünyanın geri kalanındaki yükseköğretime dahil olan öğrenciler için cazibeli bir hale getirilmesidir. Erasmus Programı, Bologna Deklarasyonu ile belirtilen hedeflere ulaşılması için yol açmıştır. Bu süreci kısaca aşağıdaki gibi açıklayabiliriz.

1980li yıllardan itibaren geniş bir yelpaze içerisinde bulunan Erasmus Programı ile birlikte misafir ve gönderen kurumların yönetim ve akademik olarak ortak çalışmasına ve hatta katkı sağlayacak bütçeyi paylaşmalarına imkan sağlanmıştır. Bu hareketlilik ile Avrupa Yükseköğrenim alanındaki değişikliklerin önü açılmıştır. Esasa ilişkin olarak ise artık öğrencilerin kendi ülkeleri dışında eğitim görmeleri bir istisna değil adeta bir norm haline gelmiştir. (Teichler, 2005: 113) 1990lı yıllarda Erasmus programı, daha ziyade Avrupa-içi bir hareketliliğe imkan sağlarken günümüzde Erasmus+ programının geniş bir şemsiye görevi görmesi ile birlikte bütün dünyaya yayılan bir hareketlilik ortamı oluşmuştur. Yükseköğrenimde standardizasyon ve uluslararasılaşma, Erasmus Programının öncelikle Avrupa içerisinde imkan sağladığı hareketlilik ile birlikte alanını genişletmiş ve derinleşmiştir. Teknik olarak bakıldığında öğrenci hareketliliğinin temelinde yükseköğrenimdeki uyum ve tanınma konularının öne çıktığını görebilirken konumuzla ilgili olarak asıl yoğunlaşmamız gereken nokta, bu hareketlilik neticesinde meydana gelen kültürler arası etkileşim ve kimliklerin birbirleri ile

girdikleri ilişkilerdir. Bologna süreci ile birlikte ele alınan sürecin öncelikle Avrupa içerisindeki hareketlilikleri kolaylaştırdığını gözlemleme imkanımız varken, aslında Erasmus programının hedef kitlesini genişletmesi ile birlikte uluslararasılaşma stratejilerinin vücut bulduğunu söyleyebiliriz. Sadece eğitim kalitesinin ve iş bulabilme imkanının artması ile değerlendirilemeyecek olan Erasmus Programının önemini, şimdiye kadar yukarıdan aşağı gelen düzenlemeler yerine doğasında ve zaman içerisinde dönüşen bir etkileşimi sağlaması ile fark edebiliriz.

Erasmus Programının temelinde yer alan ders tanınırlığı, ECTS ve standardizasyon haricinde yukarıda bahsedildiği gibi kültürler arası etkileşimi artırması, aynı zamanda dil bariyerinin neden olduğu sınır problemlerinin de hafifletilmesine olanak sağlamıştır. Avrupa'daki yükseköğrenim kurumlarının dünyanın geri kalanı için bir çekim noktası haline gelmesi, aynı zamanda mevcut üniversitelerin imajının dünyada nasıl görüldüğü konusunda çeşitli geri bildirimler almasını da beraberinde getirmiştir. (Teichler, 2005: 119) Sadece üniversitelerin kendi kimlikleri ya da pazarlama açısından tanınırlıkları değil aynı zamanda "Avrupalı" ifadesinin dünyada nasıl algılandığı, kimliklerin yeniden ve her seferinde nasıl kurgulandığı ile ilgili inşacı bakış açısını doğrular niteliktedir. "Avrupa" imajının nasıl değiştiği ve kurgulanması bir tarafa Erasmus hareketliliğine yöneltilen eleştirilerden bir tanesi de bu doğrultuda, kültür emperyalizmine sebebiyet verip vermediğidir. Avrupalı kimliği neticesinde Avrupa değerlerinin benimsetilmesi ve hatta kimi zaman dayatılması, yerel-ulusal kimliklerin aşınmasına ve bir üst çatı halindeki Avrupalı kimliğinin kimi zaman fazla kapsayıcı olmasını da beraberinde getirmektedir.

Erasmus programı ile birlikte teknik olarak amaçlanan, yukarıda belirtilen yükseköğrenim alanındaki standardizasyon ve Avrupa genelindeki üniversitelerin tanınırlığını ve görünürlüğünü artırmak olarak başlamış olsa da çalışmamızla ilgili olan kısmı, hareketliliğe katılan öğrencilerin bunu hangi motivasyonla gerçekleştirdikleri ve sonucunda Avrupalı kimliğine katkısının olup olmadığıdır. Buna göre Avrupa bütünleşmesinin uygulanabilir faydalarından sağlanan bireylerin katılmayanlara kıyasla daha hareketli oldukları ve kendilerini Avrupa vatandaşı olarak niteleyerek Avrupa bütünleşmesini desteklediklerini söyleyebiliriz. (Wilson,

2011: 1114) 2008’de uygulanan Eurobarometer araştırması bize, Avrupa Birliği üye devletlerindeki genç nüfusun, daha da özelinde öğrencilerin, kendilerini “Avrupalı” olarak nitelendirmeye daha yatkın olduğunu ve hatta Erasmus programı dahilinde hareketlilik gerçekleştirenlerin daha da güçlü bir Avrupalılık duygusuna sahip olduklarını göstermektedir. (Eurobarometer 69, 2008) Bununla birlikte kimi araştırmacılar, bu duygunun Erasmus programı ile bir ilgisinin olup olmadığını sorgulamakta, bu programa katılanların Avrupalılık fikrine daha taraftar olduğu, yoksa aslında zaten Avrupalılık fikrini diğerlerinden daha fazla benimsedikleri için Erasmus Programına katılıp katılmadıkları noktasını açıklamak istemektedirler.(Wilson, 2011: 1114)

Erasmus programının üye devlet vatandaşları arasında Birliğe olan desteği oluşturmak amacıyla uygulanması aynı zamanda programa katılan öğrencilerin iş bulabilmelerini kolaylaştırabilmesi (kendi ülkesinde veyahut Birliğin sınırları içerisindeki diğer ülkelerde) ve mezun olanların ESN(Erasmus Student Network) gibi organizasyonlar sayesinde görünürlüklerini artırması, bir nevi iletişim ağı yaratması bakımından da mümkün gözükmektedir. Küreselleşme ile birlikte önem kazanan iletişim ağı konusunda hareketlilikte bulunan öğrencilerin (tabii ki aynı zamanda vatandaşların) akademik anlamda ortak bazı noktalarda buluşabilmesi, sadece ders tanınırlıkları ya da akademik anlamdaki yeterlilikleri ile değerlendirilmediklerini, bunlarla birlikte eğitimsel sosyalleşme denilen konu özelinde de aşama kaydedebildiklerini bize gösterebilmiştir. (Wilson, 2011: 1115)

Erasmus hareketliliğinin ne amaçla başladığı ve 1990lı yıllardan itibaren hangi amaca hizmet ettiği çerçeve olarak değişiklik göstermiştir. Bu durum çalışmanın iskeletinde bulunan sosyal inşacılık yaklaşımının baz aldığı noktalar ile de uyum göstermektedir. Erasmus programının 4 ana hedefi; Avrupa bilinci yaratmak, mezun olan öğrencilerin gelecekteki kariyerlerinde Avrupa sınırları içerisinde geçiş imkanına sahip olmaları, yetenek, teknik ve teknolojinin bu sınırlar dahilinde dolaşımının sağlanması ve bağımsızlık ve kültürler arası iletişim gibi yeteneklere sahip bireylerin yetiştirilmesi olarak özetlenebilir.(Papatsiba, 2005: 174)

Diğer taraftan Erasmus hareketliliği ile olumlu olduğu kadar olumsuz eleştiriler de mevcuttur. Yukarıda bahsettiğimiz kültürler arası ilişkilerin artması ihtimaline karşın aslında sosyolojik olarak gruplar arası etkileşimden bahseden düşünürler de mevcuttur. Buna göre Erasmus programı gibi gruplar (ve farklı kimlikler) arasındaki hareketliliğin artmasını amaçlayan programların aslında farklı gruplar değil kurum(lar)ın desteklenmesine yol açacağı da hesaba katılmalıdır. Gruplar arasındaki etkileşime basitçe bakacak olursak birbirleri ile iletişim halinde olmaları, herhangi birinin gelişmesine hizmet etmesini de beraberinde getirir. Bununla birlikte asıl önemli olanın Birlik yapısı ve Birlik kimliği olduğu düşünülecek olursa, alt grupların (Alman veya Fransız gibi) birbirleri ile etkileşime girip kendilerini geliştirmekten ziyade bir üst çatı halinde buldukları kurumun gelişmesine hizmet ettikleri söylenebilir.(Wilson, 2011: 1119)

Erasmus hareketliliğinin Avrupa Birliği kurumları ve Avrupalı kimliğini desteklemesi hususunda göze çarpan bir diğer nokta, bütünleşme stratejileri çerçevesinde bir devletin veya vatandaşın kendi kimliğine ya da devletine duyduğu sadakatin değiştirilebilir olduğudur. Bu sebeple Avrupalı kimliğinin daha geniş bir alana yayılması ve benimsenmesi amacıyla çalışan Avrupa Birliği programları ve kurumlarına duyulan sadakat, herhangi bir devletin vatandaşını sınırlı bir şekilde yönlendirebileceği alanlardan biri olabilir.(Cederman, 2001: 158)

Erasmus hareketliliğine katılan öğrencilerin kendilerini Avrupalı kimliğine daha yakın hissetmeleri ya da Avrupa bütünleşmesine daha pozitif bakmaları kısmen beklenen sonuç gibi gözükse de bir taraftan Avrupa bütünleşmesinin kendi hayatlarını daha da fazla kolaylaştırması ile pragmatist bir şekilde değerlendirilebilir. Avrupa bütünleşmesine duyulacak olan olumlu bakış açısının aslında bütünleşmenin kendisinin sağladığı bir durumla birlikte paralel gitmesi, üye devletlerin ilgi alanları ile rekabet eder düzeye geldiğinde ölçülebilmesini de beraberinde getirmektedir.(Wilson, 2011: 1120) Erasmus hareketliliğine katılan öğrencilerin bütünleşme ve kimlik hususlarında olumlu ya da olumsuz tavırlarının olup olmadığı, yapılacak araştırmaların Erasmus öğrencilerinin tavır ve davranışlarını direkt hedeflemesi ile mümkün gözükmektedir. Burada göz önünde bulundurulması gereken hedef grupları, kıyaslama yapılması açısından Erasmus hareketliliğine

katılan öğrenciler olduğu kadar aynı zamanda kontrol grupları açısından hareketliliğe katılmamış, katılmayı düşünmeyen ve katıldığı halde 6 ay,1 sene ya da daha fazlası zaman periyotları süresince fikirleri değişen bireyleri de hesaba katmak gerekmektedir.

Erasmus hareketliliğine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşan E. Sigalas'a, ilgili çalışmasında Erasmus hareketliliğinde İngiltere'de bulunan öğrenciler, İngiltere'den başka bir ülkeye Erasmus hareketliliğinde bulunmaya giden İngiliz öğrenciler ve İngiltere'de kalan öğrenciler ile ilgili bir araştırmada bulunmuştur. Ölçek olarak Sigalas, öğrencilerin kendilerini Avrupalı olarak nitelendirmelerini, Avrupa'dan ve Avrupalı kimliğinden gurur duyup duymadıklarını, Avrupa'ya olan bağlılıklarını, diğer Avrupalılara duydukları güveni ve yakınlığı, katılımcının mevcut zamandaki Avrupa bütünleşmesine duyulan inancı ve diğer Avrupalılarla ortak noktaları olup olmadığı fikrini hesaplamıştır. Bu araştırmanın sonucunda vardığı sonuç, İngiltere'ye gelen Erasmus öğrencilerinin kendi Avrupalı kimlikleriyle daha az gurur duydukları ve yukarıda sayılan gruplardan herhangi birinin daha sonraki Avrupa bütünleşmesi için daha fazla destekçi olmadığıdır. (Sigalas,2008)

Yukarıda bahsedilen araştırma, alanda sadece sınırlı sayıdaki olumsuz örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte asıl önemli olan ve çalışmamız açısından da fark yaratacak olan nokta, Erasmus hareketliliğinin artık Avrupa sınırları dışına taşarak sadece belli araştırmalarla değerlendirilemeyeceğidir. Wilson da yaptığı araştırmalar ve edindiği sonuçlar neticesinde Erasmus hareketliliğinin bireyleri daha Avrupalı olmaya itmediğini iddia etmektedir. Araştırmaları neticesinde Erasmus hareketliliğine katılan ve katılmayan öğrenciler arasında hissedilir farklar olduğunu söylerken Erasmus öğrencilerinin Avrupalı kimliğine daha taraftar bir durumda olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte uyguladığı çalışmanın başı ve sonucunda aynı durumun devam ettiğini iddia ettiğinden, bu farklılığın Erasmus hareketliliğinden kaynaklanmadığını, her ne kadar hissedilir farklılıklara sebep olsa da aslında bu sonucu genele yaymanın kısıtlı imkanlarla mümkün olmadığını iddia etmektedir. Öne çıkan iki nokta, bu sonuçların ne derece genele yayılabileceği ve Erasmusun uzun dönemli etkilerini yansıtmayı yansıtmadığıdır.(Wilson, 2011: 1135) Wilson'un ya da Sigalas'ın araştırmalarında

baz alınan örnek ülkeler de hareketliliğin etkisini ölçmek açısından önem kazanmaktadır. Yukarıda bahsedilen araştırmasında Sigalas İngiltere örneğinden yola çıkarken Wilson'un araştırmasında ele aldığı ülkeler, görece refaha sahip olan İngiltere, İsveç ve Fransa'dır. Bizce Erasmus hareketliliğinin etkisini ülke bazında karşılaştırmalı olarak ele alınacak olursa, sonradan bütünleşmeye dahil olan ülkelerdeki öğrencilerin bakış açıları ile ana akım ülkelerde, belirli bir hayat standartına sahip olan öğrencilerin yorumlamaları farklılık gösterebilmektedir.

Çalışmamızın ana konusu olan Erasmus hareketliliğinin Avrupalı kimliği kavramına etkisini değerlendirirken tabii ki bütünleşme teorilerine bakmak gerekmektedir. Özellikle bireysel ve kolektif kimlik kavramlarının sosyolojik olarak yaratılması ve bütünleşme teoriileriyle bağlantısı konusunda Deutsch'a bakacak olursak uluslararası bütünleşme sürecinin kurumlar ve bireyler arasındaki uluslararası etkileşimle meydana geldiğini belirtmektedir.(Deutsch,1953) Birliğin de öncelikli olarak bütünleşme sürecine ekonomik alandan başladığını ele alırsak, Deutsch'ın teorisiyle uyum sağladığını görebiliriz, öyle ki öncelikli olarak nakit akışı ve ticaret hacminin genişlemesi, sonrasında bireylerin uluslararası hareketliliği ve turizm sayesinde kültürler arası etkileşimin başladığını ve "biz" fikrinin beyinlere yerleştiğini söyleyebiliriz. Deutsch'ın "güvenlik topluluğu kuramı" nı bu noktada, bireylerin kendilerini güvende hissettikleri ve şiddet ihtimalinin minimumda olduğu bir durum olarak söyleyebiliriz. Bu güvenli toplumda bireyler biz hissiyatına sahip oldukları gibi ortak sempati, ortak güven ve ortak ilgi alanlarına dayalı bir hayatı paylaşmaktadırlar. Bu noktada sınırları aşan bir hareketlilik yaratma imkanına sahip olan Avrupa Birliği'nin de ulaşmak istediği noktanın bu tür bir güvenli toplum olduğu inkar edilemez. (Reinier van der Weele, 2014: 19) Burada para ve ticaret imkanının sınırları aşmasıyla başlayan sürecin güvenlik ve savunma alanındaki çeşitli ortak politikalarla güçlendirilmesi ve en son olarak yasal zeminde birleştirici uygulamaların görülmesi ile birlikte bütünleşme yaklaşımının adım adım bütün alanlara genişletildiğini söyleyebiliriz. Çalışmamızın ana konusu olan Erasmus hareketliliğinin bu tür hareketliliklerden biri olarak ele alınması, Avrupalı kimliği yaratılması açısından hayati önemdedir. Burada eleştirilen nokta, Deutsch'un ortak aidiyet yaratma konusundaki iyimserliğidir. Farklı gruplar arası etkileşimi düşünürken

grupların birbirleriyle eşit durumda olmaları, ortak bir amaca sahip olup o doğrultuda hareket etmeleri, ve her grup için bu amaç ve yöntemler konusunda benzer farkındalıklara sahip olmaları bu sürecin amacına uygun işleyebilmesi için önemlidir. Tabii ki gruplaşmanın önüne geçilmesi amaçlanan böyle bir durumda aynı amaç için biraraya gelinse de alt gruplar halinde tekrar birleşmenin olmaması için çalışılması gerekmektedir.(Haas, 2001)

Avrupalı kimliğinin oluşum sürecini ve bu doğrultuda Erasmus hareketliliğinin bu kimlik oluşumuna katkısını incelerken gözönünde bulundurmanız gereken bir diğer nokta da bu kimliğin oluşturulurken daha demokratik ve politik bir kurumsallaşma çerçevesinde ele alınması neticesinde aslında sonradan oluşturulan bir süreç olmasıdır. Eğer politik kimlikler var edilebiliyorsa Avrupa kimliği nasıl oluşturulabilir sorusu önem kazanmaktadır. Deutsch'ın teorisiyle birlikte ele alırsak grup kimliğinin oluşturulması ve bireylerin bu kimlik doğrultusunda kendilerini güvende hissetmeleri durumunu, Erasmus hareketliliğine katılan bireylerin kendi habitatlarından çıkıp farklı bir toplulukla bütünleşme halinde olmaları ile bağdaştırabiliriz. (Mitchell, 2012: 494) Kendi ulusal kimliklerinden veya önyargılarından kurtulup yeni ve ortak bir aidiyet hissettikleri topluluğa ait olmaları, hareketlilik çerçevesinde diğer sınırları aşan faaliyetlere nazaran daha kolay işleyebilmektedir. Yapılan araştırmalarda da görüldüğü üzere ortak kimliğe sıcak bakan bireylerin genellikle Avrupa genelindeki herhangi bir hareketlilik faaliyetine katıldıkları, eğitim durumlarının standart ta da standartın üstünde olduğu, aynı şekilde maddi koşullar açısından da zorlanan bir noktada olmadıklarını görebiliriz. Bu doğrultuda Birlik kimlik ve aidiyetinin gelişmesi sırasında yukarıda sayılan faktörlerin önemli bir nokta oluşturduğu da aşıkardır.

Erasmus hareketliliğinde bulunan bireylerin, diğer Avrupalı öğrencilerle etkileşim imkanı bulabilmeleri hareketliliğin ortak bir kimlik yaratma konusundaki yardımcı olduğu noktaların en başında gelmektedir. Öğrencilerin kendi ülkeleri dışında bir eğitim faaliyetine katılmaları ve diğer Avrupalı (kendi yaş grubu ve çoğunlukla kendi eğitim seviyesinde) bireylerle karşılaşmaları ile aslında ne çok ortak noktada buluştuklarının farkedilmesi ve grup içi ve dışı dinamiklerin keskin ve

net bir ayırımla kendini göstermesinden ziyade bulanıklaşmasını da beraberinde getirmektedir. Bu minvalde sınırların (mecazi ya da fiziki) ortadan kalkması ya da bulanıklaşması ile birlikte kendilerini ortak bir kimliğe, Avrupalılığa, daha yakın hissetmeleri ve kendi ulusal kimliklerinden daha az bahsetmelerini de beraberinde getirmektedir.(Fligstein, 2008: 139)

Tabii ki Erasmus hareketliliğinin Avrupalı kimliğine olumlu bir katkısı olduğu aşıkardır ancak örneğin Sigalas gibi araştırmacıların kendi analizlerinde, daha önce de bu çalışmada belirtildiği gibi, ortak bir aidiyet hissine net bir katkısının olmadığı şeklindeki sonuçları, analize katılan öğrencilerin kimlikleri, yaş grupları vs. gibi değişkenler ile de bağlantılıdır. Örneğin Sigalas'ın araştırmasında bahsettiği öğrencilerin İngiliz kimliğine sahip olmaları, aslında İngiltere'nin kıta Avrupası ile bağlantısının diğer ülkelere nazaran daha zayıf olması ile de ilişkilendirilebilir. (Risse, 2004: 204) Özellikle günümüzde Brexit tartışmaları çerçevesinde kıta Avrupası ve Avrupalı kimliğinden ziyade kendi ulusal kimliklerini koruma ihtiyacını yoğun şekilde hisseden İngiltere'deki mevcut Erasmus faaliyetlerinin, tabii ki sınırdaş ya da yakın coğrafyada bulunan ülkeler ile kıyaslanamayacağını da bekleyebiliriz.

Erasmus hareketliliğinin ortak kimlik oluşturma sürecine katkısını incelerken yapılan araştırmalarda dikkate alınması gereken bir diğer nokta da hareketlilikte bulunan öğrencilerin, misafir oldukları ülkede kimlerle etkileşimde bulduklarıdır. Fligstein, araştırmasında Erasmus hareketliliğinde bulunan öğrencilerin misafir oldukları ülkedeki yerel kültürü deneyimlediklerini ve diğer farklı toplumlardan olan genç insanlarla karışma imkanı bulduklarını söylemektedir.(Fligstein, 2008: 181) Bununla birlikte bir diğer araştırmada, ankete katılan değişim programı öğrencilerinin (ki bunların 1/3ünün Erasmus öğrencisi olduğu belirtilmiştir) misafir ülke vatandaşı olan öğrenciler ile nadiren iletişime geçtikleri iddia edilmiştir. Bunun yerine kendi uluslarından veya "etnik gruplarından" olan ve kendileri gibi hareketlilik faaliyetinde bulunan öğrencilerle görüşmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum, evden uzakta oldukları halde kendilerini ev olarak gördükleri kültürle yakınlaştıran, benzer davranışlara ve kültürel altyapıya sahip olan bireyler ile

etkileşimde olmalarına sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte aynı araştırmada, bu mevcut etnik grup içerisinde hareket etmek istediği halde bir süre sonrasında diğer gruptan insanlarla da iletişime geçen bireylerin kendi gruplarından çıkarak gerek misafir oldukları ülkenin öğrencileriyle gerekse diğer uluslararası öğrencilerle kaynaşma imkanı bulduklarını da belirtmiştir (Murphy-Lejeune, 2002: 184) Burada kendilerini evlerinde hissetme fikri olduğu kadar aynı zamanda pratik hayat açısından misafir oldukları ülkenin dili ya da ortak kullanılan dili bilmemenin zorluğu da hesaba katılmalıdır.

Erasmus hareketliliğini incelemek istediğimizde, onun Avrupalı kimliğine katkısının pozitif yönde olduğunu kabul etsek de çeşitli yönlerden yapılan araştırmalar bize bu konunun karışık olduğunu göstermektedir. Yapılan analizlerdeki farklı değişkenlerin gözönüne alınması, çıkan sonucu da etkileyeceğinden bu konuda kesin bir karara varmak neredeyse imkansızdır ancak şu da bir gerçektir ki Erasmus hareketliliğinde bulunan öğrencilerin Avrupa Birliği, Avrupa ya da Avrupalılık fikrine bakışlarında kesinlikle önceye nazaran bir farklılık gözükmektedir.(Mitchell, 2012: 498) Mitchell'in bu konudaki çalışmasında yapılan analizlerden bir tanesini aşağıdaki tabloda görebiliriz. Bu tablo, ankete katılan ve yurtdışında eğitim gören Erasmus öğrencilerinin %91 kadarının sadece diğer Avrupa ülkeleri değil aynı zamanda Avrupa halkları ve kültürlerine olan ilgilerinin arttığını bize göstermektedir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği ile daha yakından ilgilenen öğrencilerden %73 oranındaki kısım, kendilerini hareketlilikten sonar daha Avrupalı olarak hissettiklerini beyan etmişlerdir.

Tablo 9: Yurtdışı Deneyimi Sonrası Davranışsal Değişiklikler

YURTDIŞINDAKİ EĞTİMİNİZİN SONUCU OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ İLE DAHA MI ÇOK İLGİLİSİNİZ?	
Çok daha geniş çerçevede	23
Bir dereceye kadar	43
Az oranda	24
Hiçbir şekilde	10
Diğer Avrupa ülkeleriyle daha mı fazla ilgilisiniz?	
Çok daha geniş çerçevede	57
Bir dereceye kadar	34
Az oranda	7
Hiçbir şekilde	2
Diğer Avrupa ülkeleri ve kültürleri ile daha mı fazla ilgilisiniz?	
Çok daha geniş çerçevede	60
Bir dereceye kadar	33
Az oranda	6
Hiçbir şekilde	1
Daha fazla Avrupalı hissediyor musunuz?	
Çok daha geniş çerçevede	24
Bir dereceye kadar	49
Az oranda	21
Hiçbir şekilde	6

(Mitchell, 2012: 499)

Erasmus hareketliliğinde bulunan öğrencilerin Avrupa Birliği'ne ve Avrupalı kimliğine bakışlarının olumlu ya da olumsuz olsa da bir noktada değiştiğini kabul ettiğimiz noktada hesaplamamız gereken bir diğer nokta, hareketlilikte bulunmayan diğer öğrencilere göre ne ölçüde farklılık gösterdikleridir. Hareketlilikte bulunan öğrencilerin, bulunmayan öğrencilere göre Avrupa Birliği'ni daha yakından tanıdıklarını, kendilerini Avrupalı fikrine daha yakın hissettiklerini ve daha derin bağlar kurarak kendilerini kimi zaman Avrupalı olarak tanımladıklarını söyleyebiliriz. Erasmus hareketliliğinde bulunan ve bulunmayan öğrencilerin bakış açılarındaki farklılık, kendilerini Avrupalı hissetme noktasında farklı yaş grupları, eğitim durumları ve/ya sosyal statüdeki bireyler arasında yapılan araştırmalar kadar keskin farklılıklar göstermese de gene de hareketliliğe katılan ve katılmayan öğrencilerin bakış açılarındaki değişiklikler mevcuttur. Bununla birlikte özellikle Erasmus hareketliliği açısından değerlendirilecek olursa, ortak bir kredi sistemi (ECTS-European Credit Transfer and Accumulation System) hareketlilik imkanını

kolaylaştıran etkenlerin başında gelmektedir. Hareketlilikte bulunacakları misafir üniversitenin Erasmus programına dahil olması neticesinde diğer Erasmus öğrencileri ile ortak ders alabilme ya da alanındaki derslerin karşılığını rahatça bulup akademik tanınmayı gerçekleştirebildikleri noktada Erasmus hareketliliğine katılmanın önündeki zorlukların azaldığını söyleyebiliriz. Özellikle ayrımcılığa yer vermeme prensibindeki tek pazar mantığıyla bakacak olursak misafir oldukları üniversitede harç ya da herhangi bir ücret ödememeleri ve hatta gittikleri süre boyunca hibe alabilme imkanına sahip olmaları, Erasmus'un maddi kısmının da olumlu bir tarafını göstermektedir.

Tablo 10: Avrupa Bütünleşmesi ve AB çerçevesinde uygunluk

	ERASMUS	HAREKETLİLİK GERÇEKLEŞTİRMEYEN
AVRUPA ENTEGRASYONUNA KARŞI UYGUNLUK		
Olumsuz (1-2)	8	14
Nötr (3)	21	27
Olumlu (4-5)	72	60
Ortalama Tepki (Mean Response)	3.99	3.64
AVRUPA BİRLİĞİNE KARŞI UYGUNLUK		
Olumsuz (1-2)	8	13
Nötr (3)	19	31
Olumlu (4-5)	73	57
Ortalama Tepki (Mean Response)	3.99	3.58

(Mitchell, 2012: 500)

Tablo 11: Avrupa Birliği'ne Bağlılık

AVRUPA BİRLİĞİ'NE KARŞI BAĞLILIK ORANI (%)

	ERASMUS	HAREKETLİLİK GERÇEKLEŞTİRMEYEN
Çokça bağlı	18	12
Oldukça bağlı	53	44
Fazla bağlılığı olmayan	26	35
Hiçbir şekilde bağlılık hissetmeyen	4	9

(Mitchell, 2012: 501)

Avrupa kimliğini ölçecek dataya bakılacak olursa yapılan analizlerde sorulan sorular da önem kazanmaktadır. Mitchell'in analizinde Eurobarometer araştırmalarından da alınan dataya bakacak olursak sorulacak soruların şu çeşitlilikte olduğunu görebiliriz. Katılımcıların kendilerini sadece kendi ulusal kimlikleri ile değil aynı zamanda Avrupalı olarak değerlendirildikleri sorulduğunda nitelendirilen zaman olarak genellikle, bazen ya da hiçbir zaman olarak ele alınmıştır. İkinci soruda yakın gelecekte kendilerini tanımlamak açısından, sadece kendi ulusal kimlikleri, ulusal kimlikleri başta sonra Avrupalı kimliği, kendi ulusal kimliği ve Avrupalı kimliğini eşit düzeyde, önce Avrupalı daha sonra ulusal kimliği ya da sadece Avrupalı olarak tanımlayıp tanımlamadıkları sorulmuştur. Aşağıda yer alan tabloda görüleceği gibi hareketlilikte bulunan ve bulunmayan Avrupalı öğrenciler arasındaki en bariz farklılık bu soruda ortaya çıkmıştır. Her iki ölçekte de Erasmus hareketliliğine katılan grubun kendilerini diğerlerine kıyasla daha yüksek seviyede Avrupalı kimliğiyle özdeşleştirdiğini görebiliriz. Burada gözönünde bulundurmanız gereken önemli bir nokta, kendilerini hareketlilikten sonra mı Avrupalı hissettikleri yoksa diğerlerine kıyasla halihazırda daha Avrupalı hissettikleri için mi hareketliliğe katılma kararı verdikleridir.

Tablo 12: Avrupalı özdeşleştirilmesi

	ERASMUS	HAREKETLİLİK GERÇEKLEŞTİRMEMİŞ	EB62	EB64	EB66
Kendinizi sadece ulusal kimliğinizle değil aynı zamanda Avrupalı olarak hissediyor musunuz?					
Sıklıkla	44	33	..	17	16
Kimi zaman/ Bazen	49	53	..	38	38
Hiçbir zaman	8	14	..	42	43
Yakın gelecekte, kendinizi nasıl hissediyorsunuz/ görüyorsunuz?					
Sadece Ulusal kimliğinize bağlı	4	7	37
Avrupalı olmaktan ziyade Ulusal kimliğine bağlı	51	58	48
Eşit olarak Kendi ulusal kimliğiniz ve Avrupalı olarak	32	26	7
Ulusal kimliğinden ziyade Avrupalı	12	6	4
Sadece Avrupalı	2	3	3

(Kaynak: Mitchell, 2012: 502)

Avrupalı kimliği ile ilgili daha önce de bahsettiğimiz gibi ele almamız gereken noktalardan bir tanesi de çokdillilik imkanıdır. Avrupa Birliği genelindeki resmi dillerin birden fazla olması ve pratik hayatta İngilizce başta olmak üzere birden fazla dilin kullanılıyor olması akıllara ortak kimlik ve aidiyet yaratılması hususunda şu soruyu getirmiştir. Aynı dili konuşmadan, ortak bir kimliğe nasıl aidiyet duyulabilir? (Mitchell, 2012: 503) 25 adet resmi dile ve daha fazla yerel dil ve lehçelere sahip olan Avrupa Birliği içerisinde kültürler arası etkileşimin sağlanabilmesi için bir bireyin kendi anadilinden başka en az bir dil bilmesi gereklidir. 2002 senesinde Barselona’da toplanan Avrupa Konseyi, yabancı dil öğrenimine Lizbon Stratejisi’nin bir bölümünde yer vererek kendi anadili haricinde bütün Avrupalıların iki adet yabancı dil öğrenmesini hedeflemiştir. (Presidency Conclusions, 2002) hareketliliğinin bu konuda da genç nüfusun hareketliliğini sağlayarak bu hedefe yardımcı olması beklenebilir. Nitekim yapılan araştırmalarda Erasmus hareketliliğinde bulunan öğrencilerin hareketlilikte bulunmayanlara kıyasla yabancı dil öğrenme konusunda daha istekli oldukları görölmektedir. Özellikle Erasmus hareketliliği çerçevesinde giden öğrencilere verilen Çevrimiçi Dil Desteği (Online Linguistic Support-OLS) ile birlikte hareketlilikte bulunulacak ölkelerin resmi dillerinden sınava girerek seviyenin ölçölmesi, yetersiz gelinen noktalarda çevrimiçi kurs alınabilmesi imkanı doğmuştur.¹⁶

Ekonomik ve politik olarak genişleyen fakat genişlemesini aidiyet ve kimlik ekseninde beklendiği ölçüde gerçekleştirmeyen Avrupa Birliği açısından Birlik dahilindeki vatandaşların aidiyeti, diğer Avrupa devletleriyle ilişkileri ve kendi ulusal kimliklerine bağlılıkları önem arz etmektedir. Maastricht Antlaşması’ndan itibaren gerek yasal düzenlemeler gerekse halkoylamaları ile sürekli devinim halinde olan Birliğin ortak bir aidiyet yaratma konusunda yüzyüze kaldığı mücadeleler, uluslararası politik eksenli krizlerde tek bir bütün olarak hareket edememek başta olmak üzere, ekonomik olarak ulusal çıkarlar haricinde Birliğin ortak çıkarını gözetme konusundaki çekimser tavır ile de görölebilir. Genişlemeyle birlikte eski

¹⁶Daha detaylı bilgi için bkz: <https://erasmusplusols.eu/en/>

Doğu Bloku ülkelerinin Birliğe katılması, yaşanan ekonomik kriz ve eski-yeni Avrupa çekişmesi, Birliğin sadece yasal düzenlemeler ile kendisini kabul ettiremeyeceğini de göstermiştir.

Ortak bir kimlik ve aidiyet yaratma durumunda ulusal kimlikten farklı olarak sınırları aşan bir kimlik yaratımında sadece yasal düzenlemeler ve maddi çıkar beklentileriyle değil, sınırları aşan kültürler arası etkileşim ve hareketlilikle de bu meydan okuma gerçekleştirilebilir. Nasıl ki 1990lı yıllardan önceki Avrupa bütünleşmesi ekonomik alandaki major yapılanmalarla el ele gidiyorsa, 2000li yıllardan itibaren sosyal ve kültürel alandaki yapılanmaların önemi ortaya çıkmaya başlamıştır.

Çalışmamızda ele aldığımız hareketlilik faaliyeti olan Erasmus hareketliliği, sadece bir değişim programı olması haricinde aynı zamanda neredeyse 9 milyon öğrencinin gerçekleştirdiği hareketlilik ile birlikte kültürel bağların güçlenmesi hedefine de ulaşmış gözükmektedir. Bununla birlikte Erasmus'u sadece akademik anlamdaki bir öğrenim (ve staj) faaliyeti olarak ele almak yanlış olur. Bünyesindeki diğer projeler, yetiştirme faaliyetleri de hesaba katıldığında gerek iş imkanı gerekse hareketliliğe sağlanan katkı olarak kültürel bütünleşmenin gereklerini yerine getiren bir uygulama olarak ele alınabilir. Erasmus hareketliliğinin ortak bir aidiyet oluşturma noktasında olumlu ya da olumsuz etkisi olup olmadığını incelerken sadece akademik anlamdaki faaliyete, tanınmaya, kredi transfer sistemlerine değil, bir öğrencinin kendi ülkesindeki seçim aşamasından yabancı dil gerekliliğine, misafir olunan ülkede iletişime geçtiği gruplardan ulusal kimliğine olan bağlılığına, farklı üniversitelerdeki akademik deneyimle zenginleşme ihtimalinden, hareketlilik sonrasındaki vizyon değişimine kadar farklı katmanlardaki etkileri gözönünde bulundurmamız gerekmektedir.

Erasmus hareketliliğine katılan öğrencilerin kendilerini (geldikleri ülke, ulusal kimlikleri ya da ekonomik durumlarından bağımsız olarak ele alırsak), hareketlilikte bulunmayan diğer öğrencilere göre daha Avrupalı hissettiklerini ve Birliğin bütünleşmeci yaklaşımına daha pozitif baktıklarını söyleyebiliriz. Bununla birlikte

kimi araştırmaların ülke bazında yapılan hareketlilikleri detayı olarak incelediklerini ve kimi ülkelerdeki Avrupa bütünleşmesine yaklaşımın Erasmus faaliyeti ile ivme kazanmadığını gösterdiğini de söyleyebiliriz. Bu noktada gene de Erasmus hareketliliğinin ortak bir kimlik ve aidiyet yaratılması noktasında başarısız olduğunun iddia edilmesi haksız bir yorum olur. Hareketliliğe katılan öğrencilerin sadece akademik anlamda değil kendine yeterlilik, yabancı dil öğrenme, farklı kültürler tanıma ve onlarla iletişime geçme, önyargılarından kurtulma gibi etkilerini de gözardı edemeyiz. Bu mantıkla Erasmus programının ortak bir kimlik yaratma ve aidiyeti sağlama konusunda ne ycelmeli ne de yermeliyiz, yapılan araştırmalarda görülmüştür ki %90a yakın oranda katılımcıların Erasmus faaliyetinden sonra diğer kültürler ile daha yakından ilgilendikleri, ve bu doğrultuda kendilerini Avrupalı fikrine daha yakın hissettikleri belirtilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Avrupa kimliği yaratma süreci çerçevesinde eğitimin rolü ve spesifik olarak Erasmus Öğrenim Hareketliliği'nin bu doğrultuda etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Avrupa Birliği'nin kendine özgü yapısından eğitim politikasına, Avrupa vatandaşlığının kapsadığı alanlardan Erasmus hareketliliğine yasal düzenlemeler incelenerek çeşitli raporlar ve anketlerle ölçülen destek oranı araştırılmış ve Avrupa(lı) kimliğinin ne ölçüde benimsenip benimsenmediği tartışılmıştır.

Çalışmanın kuramsal analiz çerçevesini oluşturan sosyal inşacılık, gerek uluslararası ilişkiler literatüründeki kıyaslamaları gerekse Avrupa Birliği tarihçesi ve bütünleşme süreçlerini analiz ederken kullanılmıştır. Erasmus öğrenim hareketliliğinin Avrupa(lı) kimliğine olumlu katkısının olup olmadığı incelenirken Avrupa Birliği'nin supranasyonel yapısı kadar aynı zamanda 1990lı yıllardan sonraki bütünleşme ve derinleşme süreçleri de hesaba katılmış, bu çerçevede sadece devletler arası bir organizasyon gibi görüldüğü klasik yaklaşım yerine aslında zaman içerisinde değişen ve dönüşen bir yapılanma olduğu dikkate alınmıştır.

Giriş kısmında belirtilen 4 araştırma sorusunun cevapları için yapılan incelemeler neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Erasmus öğrenci hareketliliğinin Avrupalı kimliği oluşturma sürecinde net bir şekilde olumlu etkisi olduğunu söylemek için henüz erken olsa da bu hareketliliğe katılan öğrencilerin katılmayanlara kıyasla daha açık bir iletişim kurabildiği ve Avrupalı kimliğinin bir şemsiye gibi birleştirici etki taşıdığına inancının daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Avrupalı kimliğinin kendi ulusal kimlikleri ile çatışma halinde olmaktan ziyade tamamlayıcı bir etkiye sahip olduğunun gözlemlenmesi, yurtdışında geçirdikleri süre zarfında şahit oldukları ilişkiler ile de daha sağlam bir temele oturmuştur.

Eğitim politikalarının ulusal kimlik yaratma sürecindeki etkisinin bir benzerinin Avrupalı kimliğin yaratılması sürecinde de ele alınması esnasında göze çarpan nokta, ulusal kimliğin dışlayıcı özelliğinin Avrupalı kimliği açısından geçerli olmadığıdır. Kimlik ve aidiyet çerçevesi içerisinde diğer kimliklere üstünlük kurulmasının amaçlanmadığı, tam tersi hepsinin ortak bir çerçevede buluşturulmasının önemi, eğitimin standardizasyon işlemleri ile birlikte ele alınmıştır. Bologna süreci ile başlayan eğitim alanındaki yapılanmanın gerek Komisyon kararları gerekse yapılan zirvelerle ne ölçüde işe yaradığı ve ne amaçlandığı bu doğrultuda analiz edilmiştir.

Çalışmamızda yer alan bir diğer soru, Avrupa Birliği vatandaşlığı ile ulus devlet vatandaşlık oluşturma aşamaları arasındaki benzerlik ve farklılıkların neler olduğudur. Bu doğrultuda ulusal vatandaşlık oluşturma sürecinden ziyade Avrupa Birliği vatandaşlığının oluşturma aşamaları, gerek Anayasa gerekse yasal düzenlemelerin ne ölçüde işlerlik kazandığı, ya da reddedildiği aşamalardaki sebep-sonuç ilişkisi Avrupalı kimliği çerçevesinde analiz edilmiş ve eksiklikler saptanmıştır. Çalışmamızın temel yapıtaşı olan sosyal inşacılık bağlamında devletlerin de gelişen şartlara uyum sağlamak amacıyla dönüşüm geçirebildiği ve kimi zaman pazarlık yoluyla çıkar çatışmalarını hafifletebildiği saptanmıştır. Sosyal inşacılığın çalışmamızın ana ekseninde yer alması, diğer uluslararası ilişkiler kuramlarına kıyasla hangi özellikleriyle ele alındığı açıklanmış ve eksiklikleri belirtilmiştir.

Sosyal inşacılık ekseninde Avrupa bütünleşme sürecinin nasıl işlediği, çalışmamızın giriş bölümünde belirttiğimiz bir diğer soru olmuştur. Bu minvalde diğer uluslararası ilişkiler teorilerine kısaca değinilerek bu çalışmada neden kullanıldığı açıklanmış, aslında bir uluslararası ilişkiler kuramı olmasından ziyade antropolojik ve sosyolojik yönüyle ele alındığı belirtilmiştir.

Sosyal inşacılık, özellikle Avrupa bütünleşmesinin sadece ekonomik temelli bir Birlik hedefiyle değil aynı zamanda siyasi bir yapılanma olarak da, gerek coğrafi gerekse kurumsal olarak yayılmacı bir süreçte geliştiiği 1990lı yıllardan itibaren, Birlik politikası ve etki ettiği hareket alanlarını açıklamak için diğer uluslararası

ilişkiler teorilerinden daha etkin olmuştur. (Hopf, 1998: 176) Bunun ana sebebi, zaman zaman aslında uluslararası ilişkiler teorisi değil de bir düşünce akımı olduğu ve sosyolojik temellere dayandığı iddia edilse de, Avrupa Birliği tarihinden itibaren bütünleşme süreçlerini açıklamaya çalışan akımların eksik kaldığı noktaları tamamlamış olmasıdır.

Özellikle çalışmamızla alakalı olarak, Avrupa(lı) kimliğinin sadece yasal ve kurumlar arası düzenlemelerle değil aynı zamanda toplumsal dinamikler, bireysel düzlemler, sosyolojik algı ve etmenlerle birlikte oluştuğu gözönüne alınacak olursa sosyal inşacılık yaklaşımının toplumların sürekli hareket halinde ve değişen bir yapı olduğunu baz almasının aslında çalışmamızla uygunluk sağladığı sonucuna ulaşabiliriz. Bu minvalde sosyal yapı, normlar ve kurumlar arasındaki dinamiğin açıklanması, Birlik özelinde yapılan değişikliklerin yukarıdan aşağı doğru gitmesinin aslında bireylerin hayatına olumlu yönde etki etmediğinin farkedilmesi ve bu sebeple kültürel ve toplumsal değerlere sıklıkla atıfta bulunulması gibi noktalar da kimliğin oluşumu ve benimsetilmesi hususunda değer kazanmaktadır.

Sosyal inşacılık, daha önce de bahsedildiği gibi sadece kurumlar arası işleyişle değil aynı zamanda kültürel ve düşünsel normlarla da ilgilenerken kendisini diğer uluslararası ilişkiler akımlarından ayırmaktadır. Avrupa Birliği bütünleşmesi ve genişlemesini açıklamak için sadece kurumsal ve yasal düzenlemeler değil aynı zamanda gerek Doğu Avrupa ülkelerini de içine alan genişleme dalgası, gerek ekonomik ortaklıklar gerekse vatandaşların sadece kendi ulusal kimliklerine değil aynı zamanda Birliğin kapasitesine duyulan inancının da gözönünde bulundurularak kimlik oluşturma argümanlarının bu şekilde okunması daha sağlıklı olacaktır. (Aytuğ, 2008: 157)

Çalışmanın hipotezi olan “Erasmus Öğrenim Hareketliliği, Avrupa vatandaşlığı ve bütünleşmesi konusunda olumlu bir etkiye sahiptir” önermesinin doğruluğu toplanan verilerin analizi neticesinde değerlendirilmiş ve bu doğrultuda net bir etkiye sahip olmamakla birlikte hareketliliğe katılanların katılmayanlara kıyasla daha olumlu bir bakış açısına sahip olduğu önermesine ulaşılmıştır. Yapılan analizlerin çerçevesinde farklı görüşlere sahip olan vatandaşların geçmişleri,

buldukları ülkeler, yaş ve eğitim durumları vs gibi değişkenler de gözönünde bulundurulmalıdır. Netice her ne olursa olsun Avrupa kimliği oluşturulması sürecinde yasal süreçlerden daha çok bu tip eğitime dair ve sosyal olguların da içerisinde bulunduğu hareketlerin özellikle 30 yaş altı geçen nüfusta dikkate değer etkisi olduğu saptanmıştır.

Sosyal inşacılık perspektifinde sabit olana odaklanmak yerine devletlerin ve uluslararası örgütlenmelerin mevcut şartların değişmesi neticesinde adaptasyon süreci ile başatmeleri incelenmiş ve çalışmanın ana noktasının neden sosyal inşacılık olduğu da bu doğrultuda detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Erasmus öğrenim hareketliliğinin Avrupalı kimliğine katkısı ve vatandaş oluşturma aşamalarında hangi yöntemle destek olabildiği, Birliğin bütünleşme sürecine olan katkısı ile birlikte, sosyal inşacılık perspektifinden değerlendirilmiştir. Çalışmanın ana konusu olan Erasmus Öğrenim Hareketliliğinin özellikle 1990lı yıllardan itibaren genişleme ve giderek derinleşme sürecine giren Avrupa Birliği'ndeki yasal ve kurumsal düzenlemeler ile eşzamanlı bir şekilde özellikle genç nüfusun yaşamında ne gibi değişiklikler getirdiği incelenmiştir. İçerik ve veri analizi yöntemi, ana odak noktası hareketliliğe katılan öğrenciler olmak üzere özellikle Eurobarometer araştırmaları odağında analiz edilmiş ve bu doğrultuda yukarıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Erasmus hareketliliğinin 2014-2021 seneleri arasında Erasmus+ Programı çatısı altında toplanması, bu programın kendisinden bekleneni verdiği ve Avrupa Birliği sınırları dışında da daha geniş bir alana yayılacağı habercisidir. Çalışmanın ana ekseninin Erasmus hareketliliği olması hasebiyle sınırlandırılması özellikle 1987 senesinden itibaren faaliyete giren Erasmus hareketliliği ile başlamış ve günümüze kadar gelmiştir. Birliğin bütünleşme sürecinin 1990lı yıllardan itibaren daha da ivme kazanması ve özellikle 1993 senesinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'nın Birliğin politik kimliğine katkısını da akılda tutarak geçirdiği aşamalar gözönünde bulundurulmuş ve daha sonrasında Birliğin yeni üye devletleri bünyesine katması, Anayasa çalışmaları ve referandum krizleri de bu odak noktası çerçevesinde incelenmiştir.

Erasmus hareketliliğinin Avrupa(lı) kimliğine olumlu ya da olumsuz katkısının olup olmadığını araştırırken göze çarpan bir diğer nokta da aslında hareketlilik gerçekleştiren öğrencilerin, gerçekleştirmeyenlere göre zaten halihazırda bir Avrupalılık bilincine sahip oldukları ve Birliğe duyulan aidiyetin aslında Erasmus programının bir sonucu olmadığını iddia edilmesidir. Erasmus hareketliliğinin sanıldığı kadar olumlu bir etkisinin olmadığını iddia eden çalışmalar var olduğu gibi (Sigalas, 2010: 261) aslında bu tür değişim programlarının destekçi olmaktan ziyade bir katalizör olduğunu belirten çalışmalar da mevcuttur. (Oborune, 2013: 194)

Hareketlilik gerçekleştiren katılımcıların döndükten sonra Birliğe daha sadık ve ait hissettikleri, bununla birlikte Avrupa(lı) kimliğine duyulan bağlılığın aslında kendi ulusal kimliklerine duyulan sadakat ile de yakından alakalı olduğu açıktır. (Oborune, 2013: 194) Eğer ki kimlik, bireyin kendisi ve diğerleri arasındaki ortak noktalara duyulan aidiyetle bağlantılı ise o halde Avrupa(lı) kimliğine duyulan aidiyetin ortak tarih ve kültür mirası, paylaşılan coğrafya, ekonomik ve politik ortaklıklar gibi noktaların da bu sadakate olumlu etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmamızın akademik literatüre katkısı hususunda, şimdiye kadar Avrupa Birliği ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş ve bölgesel ya da kurumsal düzlemde yapılan araştırmalar haricinde Avrupa Birliği eğitim politikalarından Erasmus hareketliliğinin Avrupa(lı) kimliği ve Avrupa Birliği'ne duyulan aidiyet hususundaki önemine kadar derinlemesine değinilmiştir. Avrupa kimliği ve vatandaşlığının hukuksal ve politik gelişmelerinin yanısıra sosyo-kültürel alanda incelenmesi Erasmus öğrenim hareketliliği özelinde incelenmiş ve beklenen sonuçlara ulaşılmıştır. Genellikle monoblok bir yaklaşımla değerlendirilen Birlik politikaları haricinde eğitim politikası olarak ele alınan Erasmus öğrenim hareketliliğinin yapılan incelemeler doğrultusunda, aslında Birliğin politik kimliğinin gelişmesi açısından hayati önemde olan vatandaşlık ve Avrupalı kimliği yaratma ve sağlamlaştırma sürecinde olumlu etkilerinin olduğu gözardı edilmemelidir. Bütünleşme ve derinleşme sürecini etkileyen saiklerin zamanla ve çevresel etkilerle değişmesi beklenen bir durum olmasına karşın Erasmus hareketliliğinin, güncel ekonomik problemler, göçmen krizi, kurumsal değişiklikler gibi Avrupa Birliği'nin karar alma

mekanizmalarını zorlayacak bu gelişmeler karşısında net bir pozitif etki yaratmaması onun etkisinin azımsanması sonucunu doğurmamalıdır.

Yukarıda açıklanan sebepler ile işte bu çalışmanın alandaki Avrupa(lı) kimliği ve oluşturulma aşamaları konusundaki çalışmalara bir ek oluşturarak Erasmus hareketliliği ile farklı bir yönelim yaratması hedeflenmiştir. Erasmus hareketliliğinin Avrupa(lı) kimliği ve vatandaşlığı konusundaki etkisinin sadece sonuç odaklı değil aynı zamanda eğitim, coğrafi sınırlar, yasal ve kurumsal düzenlemeler, ekonomik ve sosyal statü gibi etmenler de gözönünde bulundurularak incelenmesi hedeflenmiş ve bu minvalde sosyal inşacılık yaklaşımı ele alınmıştır. İş bu çalışmanın, daha sonraki süreçte derinleştirilerek genişletilmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- About Higher Education Policy: European Commission, (Çevrimiçi)
https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/about-higher-education-policy_en , 25.01.2019
- Açıkmeşe, Sinem Akgül: “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”,
Uluslararası İlişkiler / International Relations, Vol. 1, No. 1 (Bahar / Spring 2004), s. 1-32.
- Adler, Emanuel: “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics,”
European Journal of International Relations, 1997, 3(3), pp. 319-363.
- Ahmad, Feroz: **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.
- Alpkaya, Faruk, Duru, Bülent: **1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim**,
Phoenix, 2012, Ankara.
- Altbach, Philip, Teichler, Ulrich: “Internationalization and Exchanges in a Globalized University,”
Journal of Studies in International Education, 5,5, 2001, pp. 5-25.
- Althusser, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İthaki Yay., İstanbul, 2003.
- Anderson, Benedict: **Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.
- Anderson, Benedict: **Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**, Verso, Londra, 1983.

- Arkan,
Zeynep: “Via Media vs. The Critical Path: Constructivism and the Case of EU Identity,” **All Azimuth**, Vol:3, N2, Jul 2014, pp. 21-36.
- Avrupa Birliğini
Kuran Antlaşma
(Maastricht
Antlaşması): Çev. Can Baydarol, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Kasım 2007, (Çevrimiçi) <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf>, 25.01.2019.
- Aytuğ,
Hüseyin
Kutay: “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, **Yönetim ve Ekonomi**, 2008, Cilt:15, Sayı:1, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.
- İktisadi
Kalkınma
Vakfı
Yayınları:
Balibar,
Etienne,
Wallerstein,
Immanuel: Kasım 2007, (Çevrimiçi) https://web.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=3&id=28, 25.01.2019.
İrk, Ulus, Sınıf Belirsiz Kimlikler, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.
- José Manuel
Durão
Barroso: “Keeping Our Collective European Memory Alive”, **European Commission Press Release Database**, (Çevrimiçi) [http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-14-371_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-371_en.htm) , 25.01.2019.
- Bayart, Jean-
François: **Kimlik Yanılsaması**, Metis Yayınları, İstanbul,1999.
- Bellamy,
Richard: **Citizenship A Very Short Introduction**, ABD, Oxford, 2008.
- Berger, Peter,
Luckmann,
Thomas: **The Social Construction of Reality**,Penguin Books, USA, 1991.
- Berkes,
Niyazi: **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, YKY, İstanbul, 2012.
- Bernhard,
Stefan: “Beyond Constructivism: The Political Sociology of an EU Policy Field,” **International Political Sociology**, 2011 (5), pp. 426–445.
- Bilgin, Nuri: **Siyaset ve İnsan Siyaset Psikolojisi Yazıları**, Bağlam Yayınları,

İstanbul, 1997.

Bracht, Oliver,
Engel,
Constanze,
Janson,
Kerstin, Over,
Albert,
Schomburg,
Harald,
Teichler,
Ulrich:

The Professional Value of ERASMUS Mobility, International Centre for Higher Education Research, (INCHER-Kassel) University of Kassel, Kassel, Germany, Final Report (Revised version: November 2006).

Breuer, Stefan: **Milliyetçilikler ve Faşizmler Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Brubaker,
Rogers,
Cooper,
Frederick:

"Beyond "Identity"", **Theory and Society**, Vol.29, No:1, 2000, pp.1-47.

Bruter,
Michael:

"Winning Hearts and Minds for Europe: The Impact of News and Symbols on Civic and Cultural European Identity," **Comparative Political Studies**, Vol. 36, No. 10, December 2003, pp. 1148-1179.

Byram,
Michael,
Anwei Feng,
Ed. By:

Living and Studying Abroad: Research and Practice, Languages for Intercultural Communication and Education, Book 12, 2006.

Bulmer,
Simon, Joseph,
Jonathan:

"European Integration in Crisis? Of Supranational Integration, Hegemonic Projects and Domestic Politics", **European Journal of International Relations**, Vol. 22(4),2016, pp. 725–748.

Calhoun,
Craig:

Milliyetçilik, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Canefe,
Nergis:

Anavatandan Yavruvatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Carr, Edward
Hallett:

Milliyetçilik ve Sonrası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Castano, E.: "European Identity: A Social-Psychological Perspective",

Transnational Identities: Becoming European in the European Union, Ed. by Thomas Risse, Richard Herrmann, Marilyn Brewer, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2004.

Cederman, Lars-Erik: **Constructing Europe's Identity: The External Dimension**, Lynne Rienner Publishers, Londra, 2001, Reprint Edition.

Cederman, Lars-Erik: "Nationalism and Bounded Integration: What Would it Take to Construct a European Demos," **European Journal of International Relations**, Vol:7(2), pp. 139-174.

Ceka, Besir, Sojka, Aleksandra: "Loving it but not Feeling it yet? The State of European Identity after the Eastern Enlargement", **European Union Politics**, Vol. 17(3), 2016, pp. 482-503.

Checkel, Jeffrey T.: "The Constructive Turn in International Relations Theory," **World Politics**, Volume 50, Issue 02, January 1998, pp. 324-348.

Checkel, Jeffrey T.: "Social Construction and Integration," **Journal of European Public Policy**, Volume 6, 1999 - Issue 4, Pages 545-560.

Checkel, Jeffrey T.: "The Europeanization of Citizenship?", **Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change**, Maria Green Cowles, James Caporaso, Thomas Risse, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2001.

Christiansen, Thomas, Jorgensen, Knud Erik, Wiener, Antje: "The Social Construction of Europe", **Journal of European Public Policy**, Special Issue January 1999, 6:4, pp. 528-544.

Ciprut, Jose V.: **The Future of Citizenship**, Mass: The MIT Press, Cambridge, 2008.

Citrin, J. and Sides, J.: 'More than Nationals: How Identity Choice Matters in the New Europe', **Transnational Identities: Becoming European in the**

- EU, Ed. by R. Herrmann, T. Risse, M. Brewer, Rowman & Littlefield, New York, 2004.
- Clark, Julie Byrd: **Multilingualism, Citizenship, and Identity: Voices of Youth and Symbolic Investments in an Urban, Globalized World**, Continuum, London, 2009.
- Coffey, Amanda: “Analyzing Documents”, **The Sage Handbook of Qualitative Data Analysis**, Ed. by Uwe Flick, Sage Publications, London, 2014, pp. 409-423 (Kindle Edition)
- Concluding Report: Social Summit for Fair Jobs and Growth: 2017, Gothenburg, Sweden, (Çevrimiçi) <https://www.government.se/4933fd/contentassets/70800fb59e6c43829c115ca73fb94b6e/concluding-report-göteborg-summit.pdf> , 25.01.2019.
- Connolly, William E.: **Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazına Dair Demokratik Çözüm Önerileri**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Corbett, Anne: **Universities and the Europe of knowledge: Ideas, institutions and policy entrepreneurship in European Union Higher Education Policy, 1955–2005**, Palgrave, Macmillan, NY, 2005.
- Costana, Emanuele: **Transnational Identities: Becoming European in the EU**, Rowman&Littlefield Publishers, Oxford, 2004.
- Delanty, Gerard, Rumford, Chris: **Rethinking Europe, Social Theory and the Implications of Europeanization**, Routledge, Abingdon and New York, 2005.
- Delanty, Gerard: “Borders in a Changing Europe: Dynamics of Openness and Closure”, **Comparative European Politics**, 4, 2006, p. 183–202.
- Dell’olio, Fiorella: **The Europeanization of Citizenship: Between the Ideology of Nationality, Immigration and European Identity**, Ashgate

Publishing Company, Ashgate, 2005.

Deringil, Selim: **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, Doğan Kitap, İstanbul,2014.

Deringil, Selim: **Simgeden Millete. II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet**, İletişim Yayınları, İstanbul,2017.

Deutsch, Karl: **Nationalism and Social Communication**, Cambridge, MIT, 1953.

Dinesen, Peter Thisted, Nørgaard, Asbjørn Sonne, Klemmensen, Robert: "The Civic Personality: Personality and Democratic Citizenship," **Political Studies**, Vol. 62, Issue S1, Apr 2014, pp. 134-152.

Dominelli, Lena, Moosa-Mitha, Mehmoona: **Reconfiguring Citizenship: Social Exclusion and Diversity Within Inclusive Citizenship Practices**, Ashgate, 2014.

Erasmus+ International Credit Mobility: Frequently Asked Questions for Higher Education Institutions, Eurobarometer Publication 2009, (EB 71), (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus/files/library/mobility-faqs_en.pdf, 25.01.2019.

71: Public opinion in the European Union": http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb71/eb71_std_part1.pdf, 25.01.2019.

- Eurobarometer Publication 2008, (EB 69), (Çevrimiçi),
69: Public http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb69/eb_69_first_en.pdf, 25.01.2019.
opinion in the
European
Union”:
- Faist, Thomas: **Dual Citizenship in Europe: From Nationhood to Societal Integration**, Ashgate, Aldershot, England, 2007 (Kindle Edition).
- Fligstein, Neil, Mara-Drita, Iona: “How to Make a Market: Reflections on the Attempt to Create a Single Market in the European Union,” **American Journal of Sociology**, Vol. 102, No. 1, Jul 1996, pp. 1-33.
- Flash **The European Education Area**, Publication 2018, (EB 466),
Eurobarometer (Çevrimiçi)
466: http://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2186_466_ENG ,
25.01.2019.
- Fligstein, Neil: **Euroclash: The EU, European Identity, and the Future of Europe**, Oxford University Press, Yer, 2008.
- Fligstein, Neil, “European Integration Causing Europe to Become more
Polyakova, Nationalist? Evidence from the 2007–9 Financial Crisis”, **Journal
Alina: of European Public Policy**, September 2015, pp. 1-24
- Fligstein, Neil, “European Integration, Nationalism and European Identity”, **JCMS
Polyakova, Journal of Common Market Studies**, Vol 50, No:S1, 2012, pp.
Alina, 106-122.
Sandholtz,
Wayne:
Follesdal, “A Common European Identity for European Citizenship,”
Andreas: **German Law Journal**, 15(5), pp. 765-775.

Friedman, Lawrence M .: **Yatay Toplum**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

Gauchet, Marcel:
Geçmişten Günümüze AB Eğitim ve Gençlik Programları:
Türkiye Ulusal Ajansı, (Çevrimiçi)
<http://www.ua.gov.tr/kurumsal/kurumsal-iligili-link-ve-dok%C3%BCmanlar/eski-programlar> , 25.02.2019.

Golubeva, Irina, Parra, M. Elena Gómez, Mohedano, Roberto Espejo:
“What does ‘Active Citizenship’ Mean for Erasmus Students?”, **Intercultural Education**, Volume 29, Issue 1, 2018, pp. 40-58.

Gothenburg Summit:
(Çevrimiçi),
<https://www.government.se/4933fd/contentassets/70800fb59e6c43829c115ca73fb94b6e/concluding-report-gothenburg-summit.pdf> ,
25.01.2019.

González, Carlos Rodríguez, Mesanza, Ricardo Bustillo, Mariel, Petr:
“The Determinants of International Student Mobility Flows: An Empirical Study on the Erasmus Programme”, **Higher Education**, October 2011, Volume 62, Issue 4, pp. 413–430.

Graham, Jill W.:
“An Essay on Organizational Citizenship Behaviour,” **Employee Responsibilities and Rights Journal**, Vol.4, No.4, 1991, pp. 249-270.

Green Paper on the European Dimension of Education, Publications Office of the
(Çevrimiçi), <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ca1f0e1a-7e3c-4093-ac92-b5ffd0c38082/language-en> ,
25.01.2019.

European Union:

Guild, Elspeth, Kostakopoulou, Dora, Rotaeche, Cristina Gortázar: **The Reconceptualization of European Union Citizenship, In Immigration and Asylum Law and Policy in Europe**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2013. (Kindle Edition).

Gutman, Amy (Haz.): **Çokkültürcülük, Tanınma Politikası**, YKY, İstanbul, 2000.

Guzzini, Stefano: "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", **European Journal of International Relations**, Vol 6, Issue 2, 2000.

Gülalp, Haldun (Haz.): **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma, Ulus-Devletin Sorgulanması**, Metis Kitap, İstanbul, 2015.

Haas, Ernst B.: **The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957**, The University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 2004.

Haas, Peter M., Haas, Ernst B.: "Pragmatic Constructivism and the Study of International Institutions", **Millennium: Journal of International Studies**, Vol. 31, No. 3, 2002, pp. 573-601.

Haas, Ernst B., Whiting, Allen S.: **Dynamics of International Relations**, McGraw-Hill, New York, 1956.

Habermas, Jürgen: **Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak**, YKY, İstanbul, 2015.

Habermas, Jürgen: "Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe", **Citizenship Critical Concepts in Political Science**, Ed. by Richard Bellamy, Madeleine Kennedy-Macfoy, Volume I, pp. 253-273.

Hall, Stuart, Jacques, Martin (Der.): **Yeni Zamanlar, 1990larda Politikanın Değişen Çehresi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

- Hansen, Peo: “European Citizenship or Where Neoliberalism Meets Ethno-Culturalism,” **European Societies**, 2:2, 2010, pp. 139-165.
- Hansen, Peo: “European Integration, European Identity and the Colonial Connection,” **European Journal of Social Theory**, 5(4), 2002, pp. 483–498.
- Hansen, Peo: **Europeans Only? Essays on Identity Politics and the European Union**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Umeå University, Faculty of Social Sciences Department of Political Science, Umeå University Printing Office, 2000, (Çevrimiçi) <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:561808/FULLTEXT01.pdf> , 25.01.2019
- Hansen, Peo: “Schooling a European Identity: Ethno-cultural Exclusion and Nationalist Resonance within the EU Policy of the European Dimension of Education”, **European Journal of Intercultural Studies**, Volume 9, Issue 1, 1998, pp. 5-23.
- Haug, Guy: “ ‘Education&Training 2010’: Are Europe’s Universities on Track?”, **The Future of the University: Translating Lisbon into Practice**, ACA Papers on International Cooperation in Educations, Ed. by Maria Kelo, Lemmens, 2006, pp. 29-36.
- Heather, Derek: **Yurtaşğın Kısa Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- Herrmann, Richard K, Risse, Thomas, Brewer, Marilyn B.: **Transnational Identities: Becoming European in the EU**, Rowman&Littlefield Publishers, Lanham, 2004.
- Hobsbawm, E.J.: **Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, Ayrintı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Hollinger, **Postmodernizm ve Sosyal Bilimler Tematik Bir Yaklaşım**,

- Robert: Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.
- Hopf, Ted: “The Promise of Constructivism in International Relations Theory,” **International Security**, Vol. 23, No. 1, Summer 1998, pp. 171-200.
- İnsel, Ahmet: “Tikelci Evrensellik Mümkün mü?” (Önsöz), Ernesto Laclau, **Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, Çev. Ertuğrul Başer, Birikim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Jackson, Robert, Sorensen, Georg: **Introduction to International Relation Theories and Approaches**, Oxford University Press, İngiltere, 2006.
- Jupille, Joseph, Caporaso, James A., Checkel, Jeffrey T.: “Integrating Institutions: Rationalism, Constructivism, and the Study of the European Union”, **Comparative Political Studies**, Vol. 36, No. 1/2, February/March 2003, pp. 7-40.
- Kadioğlu, Ayşe: **Vatandaşlığın Dönüşümü, Üyelikten Haklara**, Metis Kitap, İstanbul, 2012.
- Karacasulu, Nilüfer: “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları”, **Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler -1: Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika**, Ed. Tayyar Arı, Marmara Kitap Merkezi Yayınları, Bursa, Nisan 2012.
- Karacasulu, Nilüfer: “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 3, No: 9 ss.82-100, 2007.
- Karacasulu, Nilüfer, Uzgören, Elif: “Explaining Social Constructivist Contributions to Security Studies”, **Perceptions**, Summer-Autumn 2007, s. 27-48.
- Karaduman, Sibel: “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü,” **Journal of Yaşar University**, 17(5), 2010, pp. 2886-2899.
- Karpat, Kemal **Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, Timaş

- H.: Yayınları, İstanbul, 2009.
- Katzenstein, Peter J., Keohane, Robert O. and Krasner, Stephen D.: “International Organization and the Study of World Politics”, **International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics**, Vol. 52, No. 4, (Autumn, 1998), pp. 645-685.
- Keaton, Shaughan A., Bodie, Graham D.: “Explaining Social Constructivism,” **Communication Teacher**, Vol. 25, No: 4, October 2011, pp. 192-196.
- Kennedy, Kerry J.: **Citizenship, Education and the Modern State**, Falmer Press, Washington, D.C., 1997.
- Keyman, E. Fuat: **Türkiye ve Radikal Demokrasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Keyman, E. Fuat: **Türkiye'nin Yeniden İnşası: Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Kjaer, Poul F., Olsen, Niklas: “Conclusions and Perspectives: The Reconstitution of Europe”, **Critical Theories of Crisis in Europe: From Weimar to the Euro**, Ed. by P. F. Olsen, N. Olsen, Rowmen & Littlefield International, London & New York, 2016, pp. 231-239.
- Klose, Ulrike : “Learning for Life? The New Role of the Erasmus Programme In the Knowledge Society”, **The ERASMUS Phenomenon – Symbol of a New European Generation?**, Ed. by Benjamin Feyen, Ewa Krzaklewska, Peter Lang, Frankfurt Am Main, 2013, pp. 39-51.
- Korkut, Fidan, Mızıkacı, Fatma: “Avrupa Birliği, Bologna Süreci ve Türkiye’de Psikolojik Danışman Eğitimi”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Kış 2008, Sayı 53, s. 99-122.
- Koslowski, Rey: “A Constructivist Approach to Understanding the European Union as a Federal Polity”, **Journal of European Public Policy**, 6:4,

1999, pp. 561-578.

- Kosmützky, Anna, Krücken, George: “Sameness and Difference”, **International Studies of Management & Organization**, 45:2, 2015, pp.137-149.
- Kostakopoulou, Theodora: “EU Citizenship Rights and Duties: Civil, Political and Social,” **Routledge Handbook of Global Citizenship Studies**, Ed. by. Engin F. Isin, P. Neyers, Routledge, London, 2014.
- Kostakopoulou, Theodora: “Towards a Theory of Constructive Citizenship in Europe”, **The Journal of Political Philosophy**, Volume 4, Issue 4, December 1996, pp. 337-358.
- Krücken, Georg, Drori, Gili S.: **World Society: The Writings of John W. Meyer**, Oxford University Press, ABD, 2009.
- Krzaklewska, Ewa: “Why Study Abroad? An Analysis of Erasmus Students’ Motivations,” **Students, Staff and Academic Mobility in Higher Education**, Ed. by Mike Byram, Fred Dervi, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, 2008, pp. 82-98.
- Kuhn, Theresa: “Why Educational Exchange Programmes Miss Their Mark: Cross-Border Mobility, Education and European Identity”, **JCMS**, Volume 50, Number 6, 2012, pp. 994-1010.
- Kymlicka, Will: **Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kymlicka, Will: **Multicultural Citizenship: Multicultural Citizenship A Liberal Theory of Minority Rights**, Oxford Press, ABD, 1995.
- Laclau, Ernesto: **Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.

- Lister, Michael, Pia, Emily: **Citizenship in Contemporary Europe**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2008.
- Llurda, Enric, Gallego-Balsà, Lúdia, Barahona Clàudia & Martin-Rubió, Xavier: “Erasmus Student Mobility and the Construction of European Citizenship”, **The Language Learning Journal**, 44:3, 2016, pp. 323-346.
- Mann, Dennis-Jonathan, Purnhagen, Kai P.: “The Nature of Union Citizenship Between Autonomy and Dependency on (Member) State Citizenship - A Comparative Analysis of the Rottmann Ruling, or: How to Avoid a European Dred Scott Decision?”, **Wisconsin International Law Journal**, Vol. 29, 2012, pp. 484-533.
- Mardin, Şerif: **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Marian, Ilie: “The Legal Framework Of EU Citizenship, Economics,” **Management & Financial Markets**, Vol. 7, Issue 4, Dec 2012, pp. 221-226.
- Mayer, F.C., Palmowski, J.: “European Identities and the EU – The Ties that Bind the Peoples of Europe”, **Journal of Common Market Studies**, 42, 2004, p. 573–598.
- McCormick, John: “Cosmopolitanism and European Identity”, **Europe - Space for Transcultural Existence?**, Ed. by Martin Tamcke, Janny de Jong, Lars Klein, Margriet van der Waal, Studies in Euroculture, Volume 1, Universitätsverlag Göttingen, 2013, pp. 67-76.
- McMahon, Simon: **Developments in the Theory and Practice of Citizenship**, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, 2012.
- Meehan, Elizabeth: **Citizenship and the European Community**, SAGE Publications, Yer, 1993.

- Meyer, John W., Jepperson, Ronald L.: “The “Actors” of Modern Society: The Cultural Construction of Social Agency,” **Sociological Theory**, Vol.18, No:1, 2000, pp. 100-120.
- Meyer, John W., Boli, John, Thomas, George M., Ramirez, Francisco O.: “World Society and Nation-State,” **American Journal of Sociology**, Vol.103, No:1, 1997, pp. 144-181.
- Meyer, John W.: “The Effects of Education as an Institution,” **American Journal of Sociology**, Vol.83, No.1, 1977, pp. 55-77.
- Meyer, John W., Ramirez, Francisco O., N. Soysal, Yasemin: “World Expansion of Mass Education, 1870-1980,” **Sociology of Education**, Vol.65, No:2, Apr 1992, pp. 128-149.
- Mikos, Lothar: “Analysis of Film”, **The Sage Handbook of Qualitative Data Analysis**, Ed. by Uwe Flick, Sage Publications, London, 2014, pp. 409-423. (Kindle Edition)
- Ministerial Declarations and Comminiques: Ministerial Conference Yerevan 2015, (Çevrimiçi) <http://www.ehea.info/cid101764/ministerial-conference-yerevan-2015.html> , 25.01.2019.
- Mitchell, Kristine: “Rethinking the “Erasmus Effect” on European Identity,” **JCMS Journal of Common Market Studies**, Vol.53, No:2, 2015, pp.330-348.
- Mitchell, Kristine: “Student Mobility and European Identity: Erasmus Study as a Civic Experience?,” **Journal of Contemporary European Research**, Volume 8, Issue 4, 2012, pp. 490-518.
- Mitchell, Timothy: **The Stage of Modernity**, University of Minnesota Press, ABD,2000.

- Mols, Frank, Weber, Martin: “Laying Sound Foundations for Social Identity Theory-Inspired European Union Attitude Research: Beyond Attachment and Deeply Rooted Identities,” **JCMS Journal of Common Market Studies**, Volume 51, Number 3, 2013, pp. 505–521.
- Moravcsik, Andrew: “Liberal Intergovernmentalism and Integration: A Rejoinder”, **Journal of Common Market Studies**, Vol:33, No: 4, December 1995, pp.611-628.
- Moravcsik, Andrew: “Negotiating the Single European Act: National Interests and Conventional Statecraft in the European Community”, **International Organization**, Vol. 45, No. 1 (Winter, 1991), pp. 19-56.
- Moravcsik, Andrew: “‘Is Something Rotten in the State of Denmark?’ Constructivism and European Integration”, **Journal of European Public Policy**, Vol. 6, Issue 4, 1999, pp. 669-681.
- Moravcsik, Andrew: “Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, **Journal of Common Market Studies**, Volume 31, No. 4, December 1993, pp. 473-524.
- Morgenthau, Hans J.: **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Alfred A. Knopf, New York, 1948.
- Morley, David, Robins, Kevin: **Kimlik Mekanları Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Moro, Giovanni: **The Single Currency and European Citizenship: Unveiling the Other Side of the Coin**, Bloomsbury Publishing, New York, 2013.
- Muche, Franziska: “Introduction”, **Opening Up to the Wider World: The External Dimension of the Bologna Process**, ACA Papers on International Cooperation in Educations, Ed. by Franziska Muche, Lemmens,

2005, pp. 7-12.

Murphy-Lejeune, E.: “The Student Experiences of Mobility, A Contrasting Score,” **Students, Staff and Academic Mobility in Higher Education**, Ed. by M. Byram, F. Dervin, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, 2008, pp. 12-31.

Murphy-Lejeune, E.: **Student Mobility and Narrative in Europe: The New Strangers**, London, Routledge, London, 2002.

Müller, Martin: “Education and the Formation of Geopolitical Subjects,” **International Political Sociology**, (2011) 5, pp.1-17.

Nuhoğlu Soysal, Yasemin, Strang, David: “Construction of the First Mass Education Systems in Nineteenth-Century Europe,” **Sociology of Education**, Vol. 62, No.4, 1989, pp. 277-288.

Oborune, Karina: “Becoming More European After ERASMUS? The Impact of the ERASMUS Programme on Political and Cultural Identity,” **Epiphany, Journal of Transdisciplinary Studies**, Vol.6, No.1, 2013, pp. 183-202.

Online Linguistic Support, European Commission: (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/online-linguistic-support_en , 25.01.2019.

Online Linguistic Support/Erasmus+, Official Website: (Çevrimiçi) <https://erasmusplusols.eu/en/> , 25.01.2019.

- Onuf, Nicholas: “Constructivism: A User’s Manual”, **International Relations in a Constructed World**, Ed. by Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, M. E. Sharpe, London&New York, 1998, pp. 58-78.
- Onuf, Nicholas Greenwood: **Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations**, Routledge, New York, 2013.
- Orchard, Vibienne: “Culture as Opposed to What? Cultural Belonging in the Context of National and European Identity”, **European Journal of Social Theory**, 5(4), 2002, pp. 419-433.
- Örkeny, AntAl: “European Identity and National Attachment: Harmony or Dissonance”, **Corvinus Journal of Sociology and Social Policy**, Vol.2 (2011) 1, pp. 33–61.
- Out Now: The Bologna Process Implementation Report 2018: European Commission Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, (Çevrimiçi) https://eacea.ec.europa.eu/erasmus-plus/news/bologna-process-implementation-report-2018-update-european-higher-education-area_en , 25.01.2019.
- Özdalga, Elisabeth: **Kimlik Denklemleri Türkiye’nin Sosyo-Kültürel Anlam Haritası Üzerine**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Palan, Ronen: “A World of Their Making: An Evaluation of the Constructivist Critique in International Relations”, **Review of International Studies**, Vol:26, 2000, 575–598.
- Papatsiba, Vassiliki: “Making Higher Education more European Through Student Mobility? Revisiting EU Initiatives in the Context of the Bologna Process,” **Comparative Education**, 42:1, 2006, pp. 93-111.

- Parey,
Matthias,
Waldinger,
Fabian: **Studying Abroad and the Effect on International Labor Market Mobility: Evidence from the Introduction of ERASMUS**, Discussion Paper No. 3430, 2008.
- Petit, Isabella: “Mimicking History: The European Commission and Its Education Policy,” **World Political Science Review**, Vol:3, Issue 1, 2007, pp. 1-25.
- Popescu,
Maria: “European Citizenship In Context Of Lisbon Treaty,” **Juridical Current**, Vol. 17, Issue 2, 2014, pp. 73-84.
- Presidency
Conclusions: Barcelona European Council, 15 and 16 March 2002, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/barcelona_european_council.pdf, 25.01.2019.
- Price, Richard
and Reus-
Smit,
Christian: “Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism”, **European Journal of International Relations**, Vol:4(3), pp. 259-294.
- Reich,
Norbert: “Union Citizenship-Metaphor or Source of Rights?”, **European Law Journal**, Volume:7, Issue 1, March 2001, pp. 4-23.
- Riotta, Gianni: “Umberto Eco: ‘It’s Culture, not War, that Cements European Identity.’”, **The Guardian**, 26 January 2012, (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2012/jan/26/umberto-eco-culture-war-europa>, 09.08.2018.
- Risse,
Thomas: “A European Identity? Europeanization and the Evolution of Nation-State Identities”, **Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change**, Ed. by Maria Green Cowles, James Caporaso, Thomas Risse, Cornell University Press, Ithaca and London, 2001, pp. 198-216.

- Risse, Thomas: “Social Constructivism and European Integration,” **European Integration Theory**, Ed. by Antje Wiener, Thomas Diez, Oxford University Press, Oxford, 2004, pp. 159-176.
- Risse, Thomas: “Social Constructivism Meets Globalization,” **Understanding Globalization: Theories and Controversies**, Ed. by David Held, Anthony McGrew, Polity Press, Cambridge: (forthcoming).
- Roma Deklarasyonu: 25 Mart 2017, İktisadi Kalkınma Vakfı, (Çevrimiçi) <https://www.ikv.org.tr/images/files/Roma%20Deklarasyonu%20T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%A7eviri-eds.pdf> , 25.01.2019.
- Rosamond, Ben: **Theories of European Integration**, Palgrave, Londra, 2000.
- Rowell, Jay, Mangenot, Michel (Ed.): **A Political Sociology of the European Union: Reassessing Constructivism**, Manchester University Press, İngiltere, 2010.
- Ruggie, Gerard John: “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, **International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics**, (Autumn, 1998), Vol. 52, No. 4, pp. 855-885.
- Rutherford, J., Stuart, A., Mercer, K., Parmar, P., Bhabha, H., Hall, Sh., Weeks, J., Young, L.: **Kimlik, Topluluk, Kültür, Farklılık**, Çeviren: İrem Sağlamer, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Scgoll, Armin: “Between Realism and Constructivism, Luhmann’a Ambivalent Epistemological Standpoint,” **Constructivist Foundations**, Vol. 8, Issue 1, Nov2012, pp. 5-12.

- Shaw, Josephine: **Citizenship of the Union: Towards Post-National Membership?**, Jean Monnet Working Papers, No: 6, The Jean Monnet Center for International and Regional Economic Law&Justice The NYU Institutes on the Park, 1997, (Çevrimiçi) <https://jeanmonnetprogram.org/archive/papers/97/97-06-.html> , 25.01.2019.
- Shore, Chris: “Inventing the 'People's Europe': Critical Approaches to European Community 'Cultural Policy'”, **Man, New Series**, Vol. 28, No. 4 (Dec., 1993), Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland Stable, pp. 779-800.
- Shultz, Lynette, Abdi, Ali A.: **Educating for Human Rights and Global Citizenship**, State University of New York Press, Albany, 2008 (Kindle Edition)
- Siapera, Eugenia: “EU correspondents in Brussels: Between Europe and the Nation-State,” **Transnational Identities: Becoming European in the EU**, Ed. by Richard K. Herrmann, Thomas Risse, Marilyn B. Brewer, Rowman&Littlefield Publishers, Oxford, 2004.
- Sigalas, E.: **Remaining Proud Of Their National Identity, Yet Uniting Ever More Closely?:The Erasmus Students as the Role Model European Citizens**, 6th Biennial Conference of ECSA-C(European Community Studies Association - Canada), “What Kind of Europe? Multiculturalism, Migration, Political Community and Lessons from Canada”, 19-20 May 2006, (Çevrimiçi) <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.544.9284&rep=rep1&type=pdf> , 25.01.2019.
- Sigalas, Emanuel: “Cross-border Mobility and European Identity: The Effectiveness of Intergroup Contact During the ERASMUS Year Abroad,” **European Union Politics**, 11(2), 2010, pp. 241–265.

- Sigalas, E.: “The Role of Personal Benefits in Public Support for the EU: Learning from the Erasmus students,” **West European Politics**, 33(6), 2010, pp. 1341-61.
- Silveira, Alessandra, Froufe, Pedro Madeira, Canotilho, Mariana: **Citizenship and Solidarity in the European Union: From the Charter of Fundamental Rights to the Crisis, The State of the Art**, Peter Lang AG, Bruussel, 2014. (Kindle Edition)
- Sievers, Wiebke, Perchinig, Bernhard, Bauböck, Rainer: **Citizenship Policies in the New Europe**, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2009.
- Skinner, Quentin: **Çağdaş Temel Kuramlar**, İletişim Yayınları, İstanbul,2013.
- Smith, Anthony D.: **Milli Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Smith, Anthony D.: “National Identity and the European Unity,” **International Affairs**, Vol. 68, No:1, Jan. 1992, pp. 55-76.
- Smith, Anthony D.: **National Identity**, University of Nevada Press, Nevada, 1991.
- Smith, Steve: “Social Constructivisms and European Studies: a Reflectivist Critique”, **Journal of European Public Policy**, 6:4, 1999, pp. 682-691.
- Soysal, Yasemin Nuhoğlu: **Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe**, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1994.
- Soysal, Yasemin N., Strang, David: “Construction of the First Mass Education Systems in Nineteenth-Century Europe,” **Sociology of Education**, Vol. 62, No:4, Oct 1989, pp. 277-288.

Special Eurobarometer 278: **European Cultural Values**, Publication 2007, (EB278), (Çevrimiçi)
https://data.europa.eu/euodp/data/dataset/S477_67_1_EBS278 , 25.01.2019.

Special Eurobarometer 476: **EU Citizens and Development Cooperation**, Publication 2018, (EB 476), (Çevrimiçi)
https://data.europa.eu/euodp/data/dataset/S2202_89_3_476_ENG , 25.01.2019.

Standard Eurobarometer 33: **Public Opinion in the European Community**, Commission of the European Communities, No: 33, June 1990, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb33/eb33_en.htm , 25.01.2019.

Steffe, L. P., Gale, J.: **Constructivism in Education**, NJ: Lawrence Erlbaum, Hillsdale, 1995.

Strah, Bo: **A European Identity To the Historical Limits of a Concept**, European Journal of Social Theory 5(4) 387-401.

Streitwieser, Bernhard: **Erasmus Mobility Students and Conceptions of National, Regional and Global Citizenship Identity**, Working Paper No. 11-001, August 2011.

Striebeck, Jennifer: “A Matter of Belonging and Trust: The Creation of a European Identity Through the ERASMUS Programme?”, **The ERASMUS Phenomenon – Symbol of a New European Generation?**, Ed. by Benjamin Feyen, Ewa Krzaklewska, Peter Lang Edition, Frankfurt Am Main, 2012, pp. 191-206.

Strumia,
Francesca: **Supranational Citizenship and the Challenge of Diversity: Immigrants, Citizens and Member States in the EU**, Nijhoff Studies in EU Law, Brill | Nijhoff, Leiden, 2013. (Kindle Edition).

Tauch,
Christian : “Almost Half-time in the Bologna Process - Where Do We Stand?”, **European Journal of Education**, Vol. 39, No. 3, 2004.

Teichler,
Ulrich: “The Professional Value of Temporary Study in Another European Country: Employment and Work of Former ERASMUS Students,” **Journal of Studies in International Education**, 11, Fall/Winter 2007, pp. 486-495.

Teichler,
Ulrich: “Non-European Students: the Forgotten Half of the Bologna Process”, **Opening Up to the Wider World: The External Dimension of the Bologna Process**, Ed. by Franziska Mueche, ACA Papers on International Cooperation in Education, Lemmens, 2005.

The Bologna European Commission, (Çevrimiçi)
Process and the https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/bologna-process-and-european-higher-education-area_en , 25.01.2019.
European
Higher
Education Area:

The Lisbon Europe 2020 Monitoring Platform, (Çevrimiçi)
Strategy in <https://portal.cor.europa.eu/europe2020/Profiles/Pages/TheLisbonStrategyinshort.aspx> , 25.02.2019.
Short:

Tokgöz, Selen: **Online Linguistic Support (OLS) Çevrimiçi Dil Desteği**, 26 Kasım 2014, Konya, (Çevrimiçi) [http://ua.gov.tr/docs/default-source/erasmus-etkinlik/online-language-support-\(ols\).pdf?sfvrsn=0](http://ua.gov.tr/docs/default-source/erasmus-etkinlik/online-language-support-(ols).pdf?sfvrsn=0) , 25.01.2019.

The Treaty of Rome,1957: European Commission, (Çevrimiçi)
https://ec.europa.eu/romania/sites/romania/files/tratatul_de_la_romania.pdf , 22.01.2019.

Treaty on European Union (92/C 191/01): Official Journal of the European Communities, (Çevrimiçi)
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT&from=EN>,
25.01.2019.

Thompson, Michael, Grendstad, Gunnar, Selle, Per (Ed.by): **Cultural Theory as Political Science**, Routledge, Londra, 1999.

Tok, Nafiz: **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Treaty Establishing A Constitution for Europe: European Communities, 2005, Belgium,(Çevrimiçi)
https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_en.pdf, 25.01.2019.

Trent, Stanley C., Artiles, Alfredo J., Englert, Carol Sue: “From Deficit Thinking to Social Constructivism: A Review of Theory, Research, and Practice in Special Education,” **Review of Research in Education**, Vol. 23, 1998, pp. 277-307.

Türk Dil Kurumu: (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b26413a921df6.56435672 , 22.01.2019.

Uşar, Gamze: **Maastricht Antlaşması’ndan Günümüze Avrupa Birliği Politik Kimliği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim

Dalı, 2010, İstanbul.

Üstel, Fusun: **Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Waal, Margriet van der: "Contesting Cultural Memory: Rethinking Postcolonial Identities in Europe", **Europe – Space for Transcultural Existence?**, Ed. by Martin Tamcke, Janny de Jong, Lars Klein, Margriet van der Waal, Studies in Euroculture, Volume 1, Universitätsverlag Göttingen, 2013, pp. 125-132.

Wachter, Bernd: "The Bologna Process: Developments and Prospects", **European Journal of Education**, Vol. 39, No. 3, 2004, pp.265-273.

Waltz, Kenneth N.: **Man, the State and War: A Theoretical Analysis**, Columbia University Press, New York, 2001.

Waltz, Kenneth N.: **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Publishing Company, USA, 1979.

Weele, Reinier van der: **The Erasmus Programme: A Step Towards a European Identity**, Universiteit Utrecht, Social Policy and Social Interventions, Faculty of Social and Behavioural Sciences, Master Thesis, August 15, 2014, (Çevrimiçi) <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/297955> , 25.01.2019.

Wendt, Alexander: "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics," **International Organization**, Vol. 46, No. 2., Spring 1992, pp. 391-425.

Wendt, Alexander: "Collective Identity Formation and the International State," **The American Political Science Review**, Vol.88, No:2, June 1994, pp.384-396.

Wendt,
Alexander: “Constructing International Politics,” **International Security**, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, pp. 71-81.

Wendt,
Alexander: **Social Theory of International Politics**, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge, 1999.

Wendt,
Alexander: **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

White Paper on European Union, (Çevrimiçi)
Education and Training, http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf, 25.01.2019.
Teaching and Learning:
Towards the Learning Society:

Wilson, Ian: “What Should We Expect of Erasmus Generations?”, **JCMS (Journal of Common Market Studies)**, Volume 49, Number 5, 2011, pp. 1113-1140.

Wood, Ellen
Meiksins: **Yurttâşlardan Lordlara Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2009.

Van Mol,
Christof: “Intra-European Student Mobility and European Identity: A Successful Marriage?”, **Population, Space and Place Controversies**, 19(2), 2013, pp. 209-222.

Zehfuss, Maja: “Constructivism and Identity: A Dangerous Liason”, **European Journal of International Relations**, Vol 7(3), pp. 315-348.

Zhang,
Chenchen,
Lillie, Nathan: “Industrial Citizenship, Cosmopolitanism and European Integration,” **European Journal of Social Theory**, Vol. 18, Issue 1, Feb2015, pp. 93-111.

Zürn, Michael,
Checkel,
Jeffrey T.: “Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-State”, **International Organization**, Volume 59, Issue 4 October 2005, pp. 1045-1079.

XXVth Report
on
Competition
Policy 1995: European Commission, Brussels-Luxembourg, 1996, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/competition/publications/annual_report/1995/en.pdf, 25.01.2019.

ÖZGEÇMİŞ

Gamze Uşar, 1983 yılında İstanbul'da doğmuştur. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, Yüksek Lisansını ise İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Siyaset felsefesi, Avrupa Birliği ve siyasi tarih alanlarına ilgi duymaktadır. 2015 senesinden itibaren İstanbul Üniversitesi Uluslararası Akademik İlişkiler Birimi Erasmus Ofisi'nde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.